

Sprog i Norden

1972

ÅRSSKRIFT FOR
DE NORDISKE SPROGNÆVN

Sprog i Norden

1972

Årsskrift for de nordiske sprognævn

Hovedredaktør: Bertil Molde

UDGIVET AF
DANSK SPROGNÆVN

I kommission hos
GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG A.S.
KØBENHAVN 1972

Denne bog er også udgivet i Norge og Sverige,
i begge lande under titlen *Språk i Norden*

© Dansk Sprognævn

Berlingska Boktryckeriet, Lund 1972

ISBN 87 00 59462 8

Indhold

Dansk Sprognævns virksomhed i 1971	5
Svenska språkvårdsnämnden i Finland 1971	8
Nufinska institutionen 1971	10
Det islandske sprognævns virksomhed i 1971	11
Norsk språknemnd 1971	12
Nämnden för svensk språkvård 1971	15
Nordisk språksamarbeid 1971—72, av <i>Arnulv Sudmann</i>	17
Nabosprogene i den højere danske skole. Et historisk rids med kommentarer, af <i>Poul Lindegård Hjorth</i> . .	25
Dansk i Amerika: Status og perspektiv, af <i>Iver Kjær</i> og <i>M. Baumann Larsen</i>	45
Finlandssvenskan i USA och Kanada, av <i>Lars Huldén</i>	59
Teknisk terminologiarbejde i Danmark og Dansk Sprog- nævns rolle heri, af <i>Henning Spang-Hanssen</i>	73
Några tankar kring tekniskt terminologiarbete i prak- tiken, av <i>Egil Nicklin</i>	79
Registrering och nybildning av tekniska ord i Island, av <i>Sigurður Briem</i>	85
Problemer innen fagspråkene, av <i>Bjørn Ebbe Lian</i> . .	89
Terminologisamarbete i Norden — erfarenheter i Sve- rige, av <i>Einar Selander</i>	95
Datamaskinell språkbehandling — og nordisk samarbeid, av <i>Kolbjørn Heggstad</i>	103

Nyare litteratur av intresse för språkvårdsarbetet	
Danmark	109
Norge, av <i>Alfred Jakobsen</i>	112
Sverige, av <i>Bertil Molde</i> och <i>Margareta Westman</i>	117
Några nyare fackliga ordböcker och ordlistor	123

Dansk Sprognævns virksomhed i 1971

Virksomheden i 1971 er foregået efter de samme retningslinjer som i de foregående år og har omfattet de samme arbejdsopgaver. På visse punkter er virksomheden vokset, kontakten med offentligheden er i visse henseender øget og nævnets placering i offentlighedens bevidsthed dermed formentlig styrket.

Nævnets sekretariat har besvaret i alt ca. 5 800 sproglige forespørgsler, heraf ca. 1 400 skriftlige og ca. 4 400 mundtlige, hovedsagelig telefoniske. De tilsvarende tal for 1970 var 5 000, 1 100 og 3 900. Det store antal skriftlige forespørgsler skyldes for en væsentlig del enkelte meget omfattende forespørgsler, nemlig udkast til terminologi inden for bestemte områder. Tallet for mundtlige forespørgsler afspejler i højere grad den almindelige tendens. Efter at dette tal i de seneste år har været stagnerende, er der nu igen tale om en vis stigning. Så vidt det kan skønnes, kommer der bl.a. et stigende antal forespørgsler fra provinsen.

Ligesom i de foregående år har sekretariatet som nævnt gennemgået udkast til terminologi inden for forskellige områder, efter henvendelse fra terminologiudvalg.

Enkelte statslige og kommunale forvaltningsorganer har bedt Sprognævnet om at gennemse udkast til instrukser om moderniseret affattelse af institutionens korrespondance, især med private. Samtidig er nævnet blevet bedt om at supplere sådanne udkast. På denne måde har man på enkelte områder kunnet medvirke til at gøre sproget i breve fra myndigheder mindre stift og lettere forståeligt.

En speciel side af Dansk Sprognævns arbejde er de *indsigelser* som nævnet gør mod at visse ny *varemærker* bliver

registreret. Der er her tale om en opgave som ganske vist ikke er pålagt nævnet, og som heller ikke sker efter anmodning fra nogen, men som nævnet alligevel har ment at måtte påtage sig.

Før varemærker bliver registreret, bliver de offentliggjort i Registreringstidende for vare- og fællesmærker, og inden 2 måneder kan man gøre indsigelse, bl.a. hvis man godtgør at mærket ikke har tilstrækkeligt særpræg for de varer som det ønskes registreret for.

Når nævnet ad denne vej søger at hindre at nydannede ord bliver registreret som varemærker, sker det ud fra det synspunkt at ny ord som er dannet af gængse ordelementer og på en måde som er almindelig i dansk, bør kunne bruges af alle og enhver uden at nogen enkelt person eller noget enkelt foretagende har eneret (varemærkeret) til at anvende ordet. Sprog-nævnet har således kunnet hindre at fx følgende ord blev registreret som varemærker: *babypusler*, *kammerpiano*, *mam-muidampkedel*, *minimarked* og *postnummerpen*.

Svarene på en del af de vigtigere forespørgsler er offentliggjort i nævnets årsberetning og i tidsskriftet *Nyt fra Sprog-nævnet*, der udsendes 2 gange årlig. *Nyt fra Sprog-nævnet* udsendes i et stærkt stigende oplag, for tiden i omtrent 7 000 eksemplarer. En række skoler abonnerer på et betydeligt antal eksemplarer, og bladet synes således i et vist omfang at blive benyttet i skolernes undervisning.

Arbejdet med en ny, revideret udgave af *Retskrivningsord-bogen* er fortsat, ved udarbejdelse af prøveredaktioner af enkelte afsnit og ved forslag til redaktionsprincipper, men da både retskrivningsvejledningen og den alfabetiske ordliste skal revideres fra grunden, vil der gå endnu nogle år før den ny udgave kan foreligge.

Indsamlingen af ny ord etc. er foregået efter samme retningslinjer som i de foregående år og har stort set omfattet de samme kilder. Man har fortsat registreret ikke blot ny ord men lagt vægt på at følge sprogets udvikling over en noget bredere front og herunder noteret fx afvigende stavemåder, udtaleforhold, ny bøjningsformer og ny konstruktioner. Desværre har nævnet ikke kapacitet til at give indsamlingsarbejdet

det ønskelige omfang.

Samlingen af citatsedler, der vokser med 30 000—40 000 pr. år, omfattede ved udgangen af 1971 ca. 330 000.

Arbejdet med de toårige nyordslister der skal afløse nyordslisterne i Nordiske sprogproblemer, er desværre blevet forsinket. Første bind i serien, Ny ord i dansk 1968—69, ventes udsendt i løbet af eftersommeren 1972.

Svenska språkvårdsnämnden i Finland 1971

Svenska språkvårdsnämnden i Finland arbetar med mycket små ekonomiska och personella resurser. När undervisningsministeriet i februari 1971 anmodade nämnden att inkomma med utlåtande om ett av en statskommitté utarbetat förslag till lag och förordning om ett statligt språkforskningsinstitut, i vilket det svenska språkvårdsarbetet skulle inordnas, var nämndens inställning därför positiv. I utlåtandet sades bl.a.:

”Svenska språkvårdsnämnden i Finland kan i stort sett förhålla sig positivt till de i betänkandet framlagda förslagen till lag och förordning. De innebär att den organisatoriska grunden och de ekonomiska förutsättningarna för språkforskningen och språkvården stärks. Nämnden konstaterar med tillfredsställelse att en verksamhet, som hittills har varit uppdelad på flera olika svenska institutioner, inom det planerade statliga verket kan sammanföras i en svensk avdelning, jämförd med de två finska. Det vetenskapliga behovet bör dock inte få överskugga det språkvårdande syfte språkvårdsnämndens arbete hittills har tjänat.”

Då utlåtandet avfattades räknade man optimistiskt med att lagförslaget skulle föreläggas riksdagen hösten 1971. Detta skedde emellertid inte, varför det svenska språkvårdsarbetet i Finland ännu inte har tagit det steg framåt mot ekonomisk och organisatorisk trygghet som lagens antagande skulle innebära.

Svenska Finlands folktingsfullmäktige kallade i februari 1971 följande femton personer till medlemmar av språkvårdsnämnden för treårsperioden 1971—1973: professor Olav Ahl-

bäck, rektor Harri Edgren, talpedagogen, fil. kand. Östen Engström, professor Åke Granlund, justitierådet Henrik Grönqvist, professor Lars Huldén, fil. lic. Christer Hummelstedt, professor Egil Nicklin, rektorn för Svenska teaterskolan Kristin Olsoni, professor Olav Panelius, professor Björn Petersson, författaren Ingmar Svedberg, professor Carl-Eric Thors, redaktör Ole Torvalds och fil. mag. Sten-Olof Westman. Dessa representerar som individer, inte som företrädare för organisationer, språklig sakkunskap på olika områden, språkvetenskap, undervisning, lagstiftning, teknik, journalistik osv.

Under 1971 sammankom nämnden i sin helhet endast till årsmöte. Arbetsutskottet sammanträdde 4 gånger. De kontinuerliga kontakterna med de övriga nordiska språknämnderna sköttes av sekreteraren, som också svarade för telefonrådgivningen i språkfrågor två timmar dagligen och språkgranskade texter.

Vid nämndens årsmöte den 5 april höll Sten-Olof Westman, då svensk programchef vid Finlands rundradio, ett med avsnitt ur bandade program illustrerat föredrag om "Språket i radio och tv". Det följdes av en diskussion, i vilken även inbjudna radiokritiker samt radio- och tv-redaktörer deltog.

Nufinska institutionen 1971

Manuskriptet till ordboken över främmande ord blev färdigt och sättningen inleddes. Författandet av artiklarna i den koncentrerade finsk-finska ordboken i ett band kunde samtidigt påbörjas. Jämsides därmed excerperades nytt ordmaterial.

Rådgivningsarbetet fortgick som förut: under året besvarades ca 10 000 förfrågningar. Vid kurser eller utbildningstillfällen som anordnats av olika inrättningar och föreningar höll medlemmarna i språknämnden sammanlagt 34 gånger föredrag om frågor rörande språkbruket. Likaså förekom samarbete i rundradions Kielikorva-program. Institutionens personal biträdde vid redigeringen av flera ordlistor över specialområden.

Fjärde numret av publikationen Kielikello, som utkom år 1971, hade huvudsakligen ägnats användningen av pronomina. Det utdelades gratis i närmare 10 000 exemplar och dessutom reserverades 1 500 exemplar för försäljning genom bokhandlarna. Av Kielikello 1 och 2 togs en andra upplaga. — Avdelningen "Kielemme käytäntö" (Vårt språkbruk) i tidskriften Virittäjä, i vilken bl.a. språknämndens rekommendationer publiceras, utdelades till pressen.

I finskan, liksom även i de övriga språken i Norden, utgör de nya lånorden ett problem. I synnerhet de engelska citatlånen anpassar sig illa till språkets fonetiska system. Tillsammans med Virittäjä och Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (Finska Litteratursällskapet) utlyste Nufinska institutionen en tävling i syfte att finna genuint finska motsvarigheter till omkring 50 dylika ord. Framtiden får utvisa vilka bestående resultat som därvid nåddes.

Det islandske sprognævns virksomhed i 1971

Det islandske sprognævns arbejde har i det forløbne år først og fremmest været af rådgivende art. Nævnet har besvaret et betydeligt antal spørgsmål, både fra offentlige instanser, fagfolk og private. I mange tilfælde drejer det sig om spørgsmål angående sprogrigtighed, men langt mere omfattende er spørgsmål om nydannelser i faglig terminologi og oversættelser af fremmede fagudtryk.

Den tekniske udvikling og den voksende faglitteratur på islandsk har medført et stærkt behov for sproglige nydannelser, og indenfor mange fagområder har både enkeltpersoner og udvalg udført et stort arbejde i så henseende. På mange områder er dette arbejde endnu ikke koordineret, hvilket gør det yderst vanskeligt at få et overblik over det eksisterende ordforråd. Det siger sig selv, at trods mange spørgsmål får sprognævnet ikke direkte viden om mere end en brøkdel af de nydannelser der bliver til så at sige hver dag. Selv om nævnet efter evne forsøger at følge med i hvad der foregår af denne art, har mangel på arbejdskraft umuliggjort en omfattende registrering af nyt terminologisk ordforråd. Som regel har nævnet derfor måttet nøjes med at optræde som rådgiver. Det må imidlertid stadig ses som en af nævnets vigtigste fremtidsopgaver at arbejde for en bedre organisation af de terminologiske arbejder der er i gang og at finde veje til et nærmere samarbejde mellem nævnet og fagfolk fra forskellige områder.

Norsk språknemnd 1971

Arbeidet i Norsk språknemnd heldt i 1971 fram etter dei retninglinjene og med dei oppgåvene som er omtala i Språk i Norden 1971, s. 13—15.

Rådgeving og normering

Som før har Norsk språknemnd svara på spørsmål både frå styremaktene og frå publikum, eit mindre utval av svara er trykte i årsmeldinga for 1971. Som eit ledd i dette rådgevingarbeidet har sekretariatet gått gjennom og retta språket i brosjyrar, rundskriv, skjema o.l. for offentlege institusjonar, like eins i eksamensoppgåver.

Sekretariatet får også mange spørsmål i samband med omsetjing fra bokmål til nynorsk, det gjeld både ord, former og syntaks. Stundom har nynorsksekretæren hjelpt til med omsetjing av lengre tekster.

Nemnda har også gjort nokre normerings- eller rettskrivingsvedtak. Det gjeld t.d. orda absoluttere, eksikkator, lusern(e), slipp (i tydinga talong).

I rådgeving- og normeringsarbeidet har vi hatt hjelp av utskriftene av ordregistranten og nyordsmaterialet, som er lagra på magnetband ved datasentralen i Bergen (jf. Språk i Norden 1971, s. 13—14). Men arbeidet med å setje desse viktige hjelpemidla i den stand dei bør vere, har stått i stampe på grunn av for lite personale i sekretariatet. Nytt av året er det likevel at vi har fått ei førebels, alfabetisert utskrift der nyordsmaterialet og ordregistranten er kjørt saman.

I samband med nyordsundersøkinga, som i stor mon byggjer på språket i avisene, har Norsk språknemnd sendt ut eit

spørjeskjema til 166 aviser om kva for retningslinjer dei følgjer for språkbruken i ulike kategoriar av stoff. Det er planlagt å sende ut eit liknande spørjeskjema til forlag.

Språkleg gransking av lærebøker

Å kontrollere språket i lærebøker er i grunnen ein del av rådgjevingsarbeidet til nemnda, men det er ein så viktig og tidkrevjande del (jf. Språk i Norden 1971, s. 14) at vi plar føre det opp som eit eige avsnitt i årsmeldinga.

I 1971 kom det inn til språkleg gransking 209 lærebøker, 140 på bokmål, 57 på nynorsk, 12 hadde tekst både på bokmål og nynorsk. Sekretæranne må setje det meste av dette arbeidet bort til konsulentar og nøye seg med å sjå over dei rettingane og merknadene som konsulentane gjer. Sekretæranne prøver også å få ei mest mogeleg einsarta behandling av bøkene og samsvar i terminologi frå bok til bok.

Terminologiarbeid

Ved sida av det terminologiarbeidet som følgjer med lærebokgranskninga, har nemnda halde fram med og utvida samarbeidet med norske terminologiinstitusjonar (jf. Språk i Norden 1971, s. 13).

Norsk språknemnd arrangerte 8. november 1971 eit møte mellom 27 representantar for ymse fagspråkinstansar, arbeidsutvalet og sekretariatet i nemnda. Møtet vedtok at det burde skipast ein samarbeidskomite for fagspråk.

Som eit resultat av drøftingane av desse spørsmåla sende Norsk språknemnd 8. desember 1971 eit brev til Kyrkje- og undervisningsdepartementet med ei orientering om arbeidet med fagspråk og korleis det bør leggjast opp i framtida. Det konkluderte med ein søknad til departementet om å løyve 314 000 kroner til fagspråkarbeidet for budsjettåret 1973. Viktigaste hjelpemidlet i arbeidet meiner vi skal vere ein fagordregistrant som er lagra på magnetband og kan behandlast datamaskinelt på same måten som allmennordregistranten.

Skrifter

Årsmeldinga for 1971 er særskilt fyldig og blir som vanleg prenta som tillegg til "Norsk Skole" og som særtrykk.

I skriftserien har vi forutan Språk i Norden gitt ut "Svecismer i moderne norsk", av Finn-Erik Vinje.

Overgangen til Norsk språkråd

1971 har elles vore merkt av at det var siste arbeidsåret til nemnda. Heilt sidan den såkalla Vogt-komiteen kom med si innstilling i 1966, har det vore eit tidsspørsmål når Norsk språknemnd skulle bli avløyst av eit nytt rådgjevande språkorgan.

Norsk språknemnd har i denne tida, dels etter oppmoding av styremaktene, dels på eige initiativ, uttala seg både om innstillinga frå Vogt-komiteen og seinare tilrådingar om denne saka frå departementet og stortingskomiteen, og dessutan om visse andre spørsmål som Vogt-komiteen tok opp: normering av stadnamn, lovreglar om språkbruk, oppretting av eit leksikografisk institutt.

I 1971 uttala nemnda seg om odelstingsproposisjonen til lov om Norsk språkråd, som den nye institusjonen heiter, og til framlegget om vedtekter for rådet.

Fleire av dei merknadene nemnda har komme med i desse spørsmåla, har styremaktene teke omsyn til.

Den 31. januar 1972 heldt Norsk språknemnd sitt siste årsmøte. Dagen etter, 1. februar, vart Norsk språkråd konstituert. Ei nærmare orientering om den nye institusjonen vil det vere naturleg å gje i samband med rapporten om arbeidet i 1972.

Nämnden för svensk språkvård 1971

Nämnden för svensk språkvård och dess institut har under 1971 fortsatt sin verksamhet på samma sätt som tidigare (jfr Språk i Norden 1971, s. 16).

Den *rådgivande* verksamheten har varit en huvuduppgift. Under 1971 besvarades av institutet ca 5 100 språkfrågor, därav omkring 2 000 skriftligt och resten muntligt (i regel i telefon). Av särskilt viktiga uppgifter kan nämnas att på institutet har språkgranskats de nya förslagen till regeringsform och riksdagsordning som har utarbetats av grundlagsberedningen.

Institutets tjänstemän har undervisat vid sammanlagt omkring 45 kurser för olika kategorier statstjänstemän, anställda vid Sveriges Radio, olika grupper av sekreterare m.m. De har dessutom talat om språkfrågor i radio omkring 90 gånger under året.

Nämndens *publikationsverksamhet* har som tidigare varit en betydelsefull del av verksamheten. Tidskriften Språkvård har utgivits i fyra nummer, och den hade under året ca 1 900 prenumeranter. I nämndens skriftserie har utgivits två nya skrifter, Studier i dagens svenska (skrift 44) och Språk i Norden 1971 (skrift 45). Dessutom har nya upplagor publicerats av Skrivregler (skrift 4, sjätte omarbetade och utökade upplagan), Olav Ahlbäck, Svenskan i Finland (skrift 15), Sven Ekbo och Bengt Loman, Vägledning till Svenska Akademiens ordbok (skrift 32) och Ragnhild Söderbergh, Svensk ordbildning (skrift 34).

Under 1972 kommer ytterligare två nya skrifter att publiceras, nämligen Erik Lönnerholms Språket i Jönköping och Nils Hasselmos Amerikasvenska. Arbetet på en omfattande svensk uttalsordbok och en norsk-svensk ordbok pågår. Vidare

har nämnden under 1971 påbörjat utarbetandet av en svensk skolordlista, som skall utges gemensamt av nämnden och Svenska Akademien.

Nordisk språksamarbeid 1971—72

Av *Arnulv Sudmann*

I 1971—72 har samarbeidet mellom dei nordiske språknemndene gått vidare etter tradisjonelle retningslinjer, jamfør Språk i Norden 1971, s. 19.

Det 18. nordiske språknemndmøtet

vart halde i Reykjavik og på Bifröst i Borgarfjörður 17.—19. august 1971.

Frå *Danmark* møtte Jørgen Eriksen, Arne Hamburger, Poul Lindegård Hjorth, Henning Skaarup, Henning Spang-Hanssen, Chr. Westergård-Nielsen, frå *Finland* Åke Granlund, Terho Itkonen, Egil Nicklin, Matti Sadeniemi, frå *Island* Jakob Benediktsson, Sigurður Briem, Helga Kress, Bjarni Vilhjálmsson, Þórhallur Vilmundarson, frå *Noreg* Eyvind Fjeld Halvorsen, Alf Hellevik, Gudbrand Jenssen, Bjørn Ebbe Lian, Arnulv Sudmann, Arnold Thoresen, frå *Sverige* Gösta Bergman, Rolf Hillman, Valter Jansson, Bertil Molde, Einar Selander, Carl Ivar Ståhle.

Møtet hadde denne saklista:

1. *Nyordsundersøkinga*

Det vart lagt fram korte rapportar frå dansk, norsk og svensk side om kor langt ein hadde komme med arbeidet sidan siste språknemndmøte.

2. *Språk i Norden*

Møtet vedtok at den tremannskomiteen som hadde redigert årgangen 1970 og 1971, skulle redigere Språk i Norden

1972 også, med Molde som hovudredaktør. Det kom fleire framlegg til artiklar i 1972-årgangen, og ein fastsette fristen for innsending av manuskripta. Vidare vart fordelinga av produksjonskostnadene drøfta.

3. *Dansk-norsk-svensk ordliste over samnordiske og særspåkrålege ord*

Lindegård Hjorth gav rapport om arbeidet med ordlista. Møtet vedtok at ein skulle prøve å få formulert ein redaksjonsplan, fastsetje omfanget av boka og førebu ein søknad til Nordisk kulturfond om stønad til utarbeiding av eit manuskript.

4. *Teknisk språk og anna fagspråk*

Emnet var sett på saklista etter framlegg frå Norsk språknemnd. Innleiarar var Einar Selander frå Sverige, Eyvind Fjeld Halvorsen og Gudbrand Jenssen frå Noreg, Egil Nicklin frå Finland, Henning Spang-Hanssen frå Danmark og Sigurður Briem frå Island. Innleiarane representerte dels fagspråkinstansar, dels språknemndene, og i ordskiftet kom ein bl.a. inn på forholdet mellom fagspråk og allmennspråk, og på vilkåra for å skape større nordisk ein-skap i fagterminologien. Ein del av dei synsmåtane som kom fram, vil ein finne formulerte i artiklar i dette skriftet.

Det vart vedteke at den nordiske samarbeidskomiteen (jamfør punkt 7 nedanfor) skulle arbeide vidare med spørsmåla, og i samband med det knyte til seg den ekspertise på området som det måtte vere behov for. Elles skulle ein i kvart land greie nærmare ut dei problema ein hadde på nasjonal basis.

5. *Islandske stadnamn*

Pórhallur Vilmundarson heldt foredrag om islandske stadnamn, og viste etterpå rundt i lokala til det islandske stadnamninstituttet.

6. *Islandsk litteratur av interesse for arbeidet til språknemndene*

Jakob Benediktsson orienterte om nyare islandske ord-bøker og bøker om språkbruk og språkrøkt.

7. *Framlegget frå Nordisk råd om utviding av det nordiske språksamarbeidet*

På sekretærmøtet i København 15. og 16. april 1971, der også formennene i den danske, norske og svenske språknemnda var til stades, vart det skipa ein komite til å arbeide med spørsmålet om utbygging av det nordiske språksamarbeidet, med bakgrunn i framlegget frå Nordisk råds 18. sesjon (jamfør Språk i Norden 1971, s. 24).

Språknemndmøtet vedtok at denne komiteen, som er samansett av formannen og ein sekretær frå kvar nemnd, bl.a. skal ha til oppgåve å stå for kontakten med det nye nordiske kultursekretariatet. Om arbeidet med fagspråk sjå punkt 4 ovanfor.

8. *Konferansen om nordisk språkfelleskap 20.—22. juni 1971*

Det vart lagt fram ein rapport om denne konferansen (jamfør Språk i Norden 1971, s. 25—27, der også den resolusjonen som vart vedteken på konferansen, er trykt).

9. *Tid og stad for nordiske språkmøte 1972*

Det vart fastsett at det 19. nordiske språknemndmøtet skulle haldast i Noreg og sekretærmøtet i Finland.

Komiteemøte 1971

I tillegg til dei møta som er nemnde i Språk i Norden 1971, s. 24—25, hadde komiteen for utbygging av det nordiske språksamarbeidet eit møte i Stockholm 20. november 1971.

(Om resultatet av drøftingane sjå nedanfor.) Samtidig var det møte i redaksjonskomiteen for ordlista over samnordiske og særspårlege ord. Det vart vedteke at komiteen skulle utarbeide eit prøvemanuskript for bokstaven *l*. Dessutan var det møte i redaksjonskomiteen for Språk i Norden og i komiteen for nyordsundersøkinga.

Utbygging av det nordiske språksamarbeidet

I tilknytning til det som vart sagt på Nordisk råds 18. sesjon om att språknemndene bør få større økonomiske ressursar slik at dei kan tilsetje folk som har til hovudoppgåve å ta seg av det nordiske språksamarbeidet (jamfør Språk i Norden 1971, s. 24), har både Norsk språknemnd og Nämnden för svensk språkvård søkt styremaktene om pengar til å lønne ein "nordisk sekretær" i kvar nemnd. Dansk Sprognævn vil søkje om ei tilsvarende stilling.

På møtet 20. november 1971 i komiteen for utbygging av det nordiske språksamarbeidet vart det vedteke å sende eit brev til det nyoppretta nordiske kultursekretariatet. I brevet skulle ein orientere om det arbeidet språknemndene har gjort og gjer for nordisk språkfelleskap, skissere framtidsplanar for arbeidet og ytre ønske om eit samarbeid med kultursekretariatet på dette området.

Professor Molde laga eit utkast til brevet, som vart sendt nemndene til godkjenning. Nemndene skulle også gjere framlegg om ein fast kontaktmann som kultursekretariatet kunne vende seg til i spørsmål om det nordiske språksamarbeidet.

Dette brevet vart så sendt til kultursekretariatet:

En av de grundläggande förutsättningarna för det nordiska samarbetet på alla områden, inte minst inom kulturlivet, är den nordiska språkgemenskapen. Därmed avses naturligtvis i första hand den nära släktskapen och de betydande likheterna mellan danskan, norskan och svenskan. Men eftersom svenskan också är modersmål för ett icke ringa antal finländare, officiellt språk i Finland och dessutom sekundärspråk för många finnar, är det rimligt att också räkna in Finland i den nordiska språkgemenskapen. Isländskan och färöiskan är visserligen nära befreundade med framför allt norskan, men de är nu för de flesta skandinaver helt främmande språk. Bland både islänningar och färingar är det dock vanligt att vid kontakter med personer från andra delar av Norden använda danska, norska eller svenska. Det synes därför icke vara oberättigat att tala om en allmänt nordisk språkgemenskap.

Man kan ha olika meningar om hur omfattande och djupgående denna nordiska språkgemenskap i realiteten är. Det är t.ex.

mycket lätt att peka på skillnader mellan danskan, norskan och svenskan som kan försvåra samnordiska kontakter, både i tal och i skrift. Men danskans, norskans och svenskans ordförråd och övriga struktur visar klart att likheterna mellan de tre språken är vida större än skillnaderna.

Det har ända sedan mitten av 1880-talet gjorts mer eller mindre lyckade och realistiska ansträngningar att avlägsna störande olikheter mellan de nordiska språken och att på olika sätt öka likheterna. Ett exempel är införandet av den i svenskan sedan 1500-talet gängse bokstaven *å* också i norskan och danskan. I arbetet på en ökad samstämmighet mellan de nordiska språken har under de senaste årtiondena de nordiska språknämnderna spelat en viktig roll. Alla språknämnder i de nordiska länderna har det nordiska språksamarbetet som en självklar punkt på arbetsprogrammet. Sedan mitten av 1950-talet sker samarbetet mellan Nordens språknämnder i ganska fasta former — bl.a. genom ett årligt gemensamt språkmöte och sedan ca 10 år genom ett eller flera årliga möten mellan nämndernas sekreterare, dvs. de som har ansvaret för det praktiska, dagliga arbetet.

Språknämnderna har i sitt nordiska arbete verkat på flera olika områden. T.ex. har terminologier inom skilda fackområden diskuterats, och man har försökt att åstadkomma större nordisk överensstämmelse inom dessa terminologier. Särskilt har nämnderna arbetat med posttermer, flygtermer, televisionstermer, telestermer, meteorologiska termer och turisttermer. Vidare har nämnderna i Danmark, Norge och Sverige gemensamt publicerat en skrift om transkription av kyrillisk (rysk) skrift. Nämnderna har också såsom en av sina viktigaste nordiska arbetsuppgifter sedan länge strävat efter att försöka få så gemensam behandling som möjligt av nya ord i de olika språken, häribland av engelska lånord. Resultaten av nämndernas gemensamma nordiska verksamhet har offentliggjorts i en serie skrifter med namnet Nordiska språkfrågor (sju volymer, omfattande åren 1955—67), senare efterföljd av årsskrifter med titeln Språk i Norden 1970, Språk i Norden 1971 etc. Arbetet med turisttermer resulterade 1970 i skriften Turistord i Norden, Dansk-finsk-färöisk-isländsk-norsk-svensk turistordlista.

Det kan vidare nämnas att nämnderna har arbetat med ordböcker mellan de nordiska språken (en dansk-svensk ordbok 1958, arbetet med en norsk-svensk ordbok pågår). En speciell typ av dansk-norsk-svensk ordbok planeras sedan en tid, nämligen

en ordbok som behandlar sådana ord i danskan, norskan och svenskan som icke utan vidare förstås över hela Norden. I denna ordbok skall dels förslag till samnordiska synonymer ges (dvs. ord som kan ersätta särspråkliga ord i tryckt och skriven text, i föredrag, i radio- och tv-program etc. som vänder sig till en nordisk läsar- eller lyssnarkrets), dels förklaringar ges till sär-danska, sårnorska eller særsvenska ord. Språknämnderna anser att en bok av denna typ kan ha en viktig uppgift att fylla inte bara för den nordiska språkgemenskapen utan framför allt för det praktiska nordiska samarbetet.

Språknämnderna är också engagerade som rådgivande instanser åt Föreningarna Norden i dessas nu pågående arbete på en ordbok eller uppslagsbok över politik, förvaltning, organisationsliv o.d. i alla de nordiska länderna.

Språknämnderna i Norden har naturligtvis alla till huvuduppgift att arbeta på nationell bas, med det egna språket. Den sekundära — men enligt nämndernas uppfattning också synnerligen viktiga — uppgiften att verka för ökad nordisk språkgemenskap har alltid fått komma i andra hand, stundom tyvärr i alltför hög grad. Detta beror givetvis på att nämnderna icke har haft vare sig personal eller pengar nog att kunna göra alla de insatser som de skulle ha önskat göra. Det har också under årens lopp från olika håll utanför språknämnderna föreslagits att det nordiska språksamarbetet skulle vidgas. Det viktigaste exemplet på detta är det förslag som 1968 framlades av den svenske riksdagsmannen Sven Sundin inför Nordiska rådet att det nordiska språksamarbetet skulle förstärkas genom tillsättande av en nordisk språknämnd (vid sidan av de nationella nämnderna). Efter sedvanlig remissbehandling diskuterades detta förslag vid Nordiska rådets session i Reykjavik i februari 1970. Därvid beslöts "att Nordiska rådet icke måtte företaga sig något i anledning av medlemsförslaget". I debatten yttrade dock den fungerande ordföranden i Nordiska rådets kulturutskott, den norske stortingsmannen Gunnar Garbo:

"La meg til slutt få lov til å understreke at når utvalget tilrår Nordisk Råd ikke å foreta seg noe ytterligere med saken, skjer det ene og alene i tillit til at regjeringene nå vil sørge for at de nasjonale språknemnder får større økonomiske ressurser til sin rådighet, og at hver av dem får adgang til å knytte til seg eksperter som har det som hovedoppgave å ivareta de felles nordiske interesser innenfor språkdyrkingen. Derneft forut-

setter vi fra utvalgets side at nemndene seg imellem tar opp spørsmålet om å etablere en felles institusjon med større tyngde og med sekretærhjelp til sin rådighet, for å fortsette arbeidet med den nordiske språkdyrking på et felles internordisk plan. På den bakgrunn vil jeg da få tilrå at rådet her slutter seg til innstillingen fra kulturutvalget.”

I anslutning till detta yttrande av stortingsman Garbo och till sakens behandling i Nordiska rådet har språknämnderna i Norge och Sverige redan ansökt om särskilda statsmedel som skulle möjliggöra upprättandet av en speciell tjänst för en ”nordisk sekreterare” vid dessa nämnders sekretariat, och språknämnden i Danmark ämnar också ansöka om en sådan tjänst. Det är givetvis svårt att säga hur länge det kan dröja innan språknämnderna kan få möjligheter att inrätta särskilda tjänster för ”nordiska sekreterare”. Under alla förhållanden är det nämndernas avsikt att så långt de nuvarande resurserna medger intensifiera den nordiska delen av verksamheten. En särskild kommitté bestående av ordförandena och en sekreterare från varje språknämnd bildades 1971 för att planera den nordiska verksamheten under den närmaste framtiden. Denna kommitté har fastslagit följande uppgifter som i första hand aktuella:

1. Utgivningen av årsskriften Språk i Norden
2. Ordbok över samnordiska och särspråkliga nordiska ord (se ovan)
3. Undersökning av tillväxten i de nordiska språkens ordförråd (en delundersökning avseende efterkrigstiden t.o.m. 1970 skall med det snaraste avslutas i Danmark, Norge och Sverige)
4. Skilda fackspråkliga terminologier
5. Utgivning av en skrift med uppgifter om uttal av släktnamn i Norden
6. Stråvan att samordna de i de nordiska länderna tillämpade rent tekniska skrivreglerna
7. Fullföljande av det program för en utveckling av den nordiska språkgemenskapen som skisserades i en resolution från den konferens om nordisk språkgemenskap som anordnades av Föreningarna Norden och de nordiska språknämnderna på Hindsgavl i Danmark i juni 1971 (se Språk i Norden 1971, s. 25—27), en resolution som Föreningarna Nordens förbund ställde sig bakom vid sitt möte i Reykjavik i september 1971.

Utöver dessa närmast aktuella uppgifter önskar språknämnderna

naturligtvis göra andra insatser. Det ter sig t.ex. naturligt för språknämnderna att de skall få tillfälle att yttra sig över och ge råd om alla förslag eller utredningar o.d. som kan väckas i något nordiskt land eller inom någon samnordisk institution och som rör eller kan få betydelse för det allmänna språkbruket i Norden och för den nordiska språkförståelsen.

Språknämnderna har med denna skrivelse önskat ge en översikt över sitt på den nordiska språkgemenskapen inriktade arbete. Språknämnderna är självfallet starkt intresserade av att upprätta ett samarbete med Nordiska kultursekretariatet, och skulle gärna se att Nordiska kultursekretariatet kunde finna det naturligt och praktiskt att samråda med språknämnderna i alla frågor med språklig anknytning. För att Nordiska kultursekretariatets och andras kontakter med de nordiska språknämnderna skall underlättas har dessa till gemensam kontaktman i nordiska frågor utsett professor Bertil Molde. Nämnden för svensk språkvård, Box 2056, S-103 12 Stockholm 2 (tfn 08/10 20 06).

För ytterligare upplysningar om språknämndernas verksamhet hänvisas till Språk i Norden 1970 och 1971, vilka bifogas.

Nabosprogene i den højere danske skole

Et historisk rids med kommentarer

Af Poul Lindegård Hjorth

1. I 1971 kunne man have fejret 100 års jubilæet for den officielle indførelse af nabosprogsundervisning i den danske skole. Der forlyder ikke noget om, at man gjorde det. Som det vil fremgå af det følgende, var der måske heller ikke så meget at fejre.

Nedenstående noget forsinkede jubilæumsbetragtninger holder sig snævert til den skoleform, hvor nabosprogene tidligst fik en fast plads på læseplanen, nemlig gymnasiet eller, som navnet lød i periodens første del, den lærde skole. Begrundelsen herfor er, bortset fra den kronologiske, at nabosprogene en tid lang havde deres stærkeste stilling dér, og navnlig, at udviklingens tendenser synes at vise sig klarere dér end i andre skoleformer.

Det er ikke hensigten at gøre rede for praktiske pædagogiske problemer, hvorfor der helt ses bort fra oplysninger om, hvordan undervisningen faktisk drives eller er blevet drevet. Betragtningerne holder sig i stedet på formålsplanet. De tager hovedsagelig deres udgangspunkt i de aktstykker, hvori samfundet har nedfældet sine beslutninger m.h.t. undervisningens målsætning: anordninger, bekendtgørelser, cirkulærer osv., altså officielle direktiver af mere eller mindre forpligtende karakter.

2. Forhistorien kan passende dateres til 1840'erne. I dette tiår voksede tanken om nabosprogsundervisning sig stærk i skandinavisk bevejrede kredse. Det føles i den forbindelse næsten uomgængeligt at minde om, at forslag om en sådan undervisning indgik i C. J. L. Almqvists berømte Skydebane-tale, Om skandinavismens utförbarhet (1846). "Ganska mycket

vore vunnet”, sagde han, “om man i de allmänna och enskilda skolorna, för såväl flickor som gossar, öfver hela Norden införde begge språken [dvs. svensk og dansk/norsk] såsom bestämde lärogränar”. Men samtidig meldte han klart fra, når det gjaldt en anden skandinavistisk yndlingstanke: “Omöjligt torde det däremot vara, att i litteratur och skrift numera sammansmälta de tvenne skilda skriftspråken Svenska och Danska”.

Almqvist skiller sig ved denne holdning til to kardinalspørgsmål afgørende fra den sproglige skandinavismes førende danske talsmand, N. M. Petersen. For N. M. Petersen stod skabelsen af et fælles nordisk skriftsprog som det store mål, mens det synes tvivlsomt, om han anså det for meget magtpåliggende at få indført svenskundervisning i danske skoler. Ganske vist fremsatte han i den store afhandling Sprogkundskab i Norden (1840—41; genoptrykt i Samlede Afhandlinger II, s. 237—321) forslag om en nordisk orienteret undervisning, hvori der også skulle tages hensyn til nabosprogene. Men han siger påfaldende lidt om svensk som undervisningsgenstand, hvorimod han med glød og retorisk kraft opholder sig længe såvel ved det store mål som det vigtigste middel: “en forening af de nordiske literaturer kan kun finde sted, når de have ett skriftsprog. Det er målet, hvortil der må stræbes”; og “som et af de allerførste, allervigtigste hjælpemidler til dette formål må det anses, at det oldnordiske sprog bliver bekendt allerede i skolen” (a.a., s. 276 og 278).

Man tør nok af tavsheden slutte, at undervisning i svensk ikke har været hovedsagen for N. M. Petersen. Han kan have ment, at en sådan undervisning ikke var særlig påkrævet, men at kendskab til oldnordisk, der for ham stod som selve “nøglen til nordisk dannelse” (a.a., s. 267), ville udgøre et tilstrækkeligt grundlag for elevernes egen tilegnelse af svensk. En sådan opfattelse ville harmonere godt med hans principielle syn på skolens forpligtelser: skolen må “se til at indskrænke det grundlag, den meddeler, til det nødvendige, men den må meddele dette nødvendige i sin naturlige sammenhæng”, og hvad sprogundervisningen angår, skal skolen “ikke som det sidste mål have for øje, at give lærlingen fortrinlig færdighed i noget

enkelt sprog" (a.a., s. 269).

Imidlertid er det troligt, at N. M. Petersen også kan have haft andre grunde til at være tilbageholdende m.h.t. en evt. svenskundervisnings omfang. I nogle forelæsninger fra 1840'erne om de nordiske sprog når han nok frem til at hylde det svenske sprog: det er "af bjærgnatur", og det udmærker sig i forhold til dansk ved af naturen at besidde "en stærkere musik, større elasticitet, mere fylde, mere kærne, det vil sige mere tanke"; men på vejen frem til denne hyldelse må han dog dvæle ved det beklagelige forhold, at også svensk har taget skade på sin nordiske sjæl: i den franske periode er der "kommet noget visst sødt deri, noget vammelt, noget ulideligt, men det kan tabe sig, og det deler med os en ligeså ulidelig tyskhed" (Saml. Afh. IV, s. 160). Med synspunkter som disse ville N. M. Petersen næppe anse undervisning i svensk, som det faktisk skrevs og taltes, for at være et ubetinget pålideligt middel til at nå det opstillede mål; men kendskab til svensk kultur i det hele, herunder naturligvis også svensk sprog, ville være af værdi, for så vidt som vi deraf kunne lære os selv bedre at kende og samtidig bekræftes i det nordiske. Hvad det første angår, hævder N. M. Petersen, at vi ikke til fulde kan forstå vor egen kultur uden at kende den svenske; den udgør overalt et "middelled", ligesom det er tilfældet med sproget: i de svenske dialekter "ligge de ældste ægte lyde forvarede, imedens de islandske gik over, og vore endnu mere. Middelalderen igennem og endnu den dag i dag stå de svenske former et skridt længer tilbage end vore, og lære os derved at gribe overgangen" (smst.). Og m.h.t. det sidste er det åbenbart, at den opfordring til at forsvenske det danske sprog, der indgår i hans forelæsning, skal forstås som en opfordring til af det svenske sprog at fremdrage det ægte nordiske, som er gået tabt i vort eget: vi skal forsvenske med bevidsthed og med smag, "ikke tage det slette, det skæve, men det bedste, det ædleste, det mest ægte nordiske og det udtrykfuldste, vi kunne finde deri!" (a.a., s. 162).

N. M. Petersen erkendte selv, at han manglede "den indsigt i det praktiske, som er nødvendig til udførelsen"; han arbejdede i ideernes verden, "men dèr må alt være, förend det træder

ud i den virkelige verden" (Saml. Afh. II, s. 287), og det er sandsynligt, at hans tanker indirekte har spillet en vigtig rolle ved indførelsen af oldnordisk og svensk i den højere danske skole i 1871. Rigtignok udgik initiativet til denne reform fra kredse, hvis folkelige og nationale inspiration for en væsentlig del nærrede sig ved andre kilder end skandinavismens, og for den praktiske udførelse havde andre æren, fremfor nogen ved Borgerdydskolens rektor, Martin Hammerich. Men Hammerichs programudtalelser lyder næsten som et ekko af N. M. Petersen: ved den opvoksende slægts undervisning må "Oldsproget og Nabosproget læses i naturlig Forbindelse med Modersmaalet"; og den fagbetegnelse, der ved omorganisationen i 1871 blev faget dansk til del, virker helt ud i parentes som en indrømmelse til N. M. Petersen: "Modersmaalet, derunder indbefattet Oldnordisk (og Svensk)".

3. Som det fremgik af den citerede fagbetegnelse, blev svensk, da det blev optaget på læseplanen, lagt ind under faget Modersmaalet. Vi skal et øjeblik se på de traditionelle rammer for det fag, som svensk altså skulle indpasses i.

Dansk blev indført som fag i den højere skole ved Guldbergs skoleforordning af 11/5 1775. Som mål for undervisningen blev opstillet, at disciplene skulle "blive det Danske som Fædernelandets Sprog mægtig, tale og skrive samme rigtig". Vægten lå ubetinget på fremstillingsøvelser, mundtlige og skriftlige, og faget var tydeligt karakteriseret som et sprogfag, et færdighedsfag.

Det vedblev det at være, da det i 1805 fik en fastere organisation. En plakat af 22/3 1805 understregede vigtigheden af, at skoleungdommen opnåede en vis grad af færdighed i mundtligt og skriftligt foredrag i modersmålet, hvorfor det blev bestemt, at undervisning i dansk grammatik og øvelser i skriftlig fremstilling fra 1/5 1805 skulle udgøre en særlig lektion i alle den lærde skoles klasser. En god måned efter forelå så en udførlig undervisningsplan, der allerede i det ydre gav dansk en mere fremskudt placering, end det før havde haft: det nævnes nu først af alle skolens fag, nemlig i kapitlet Sprog-Underviisning, hvor det optræder under fagbetegnelsen Det danske

Sprog. Af undervisningsplanen fremgår, at der er tilstået litteraturlæsning en plads inden for fagets rammer, men begrundelsen herfor er tydeligvis først og fremmest den, at litteraturen kan give mønstre for de stilistisk-retoriske øvelser. Der er således ingen tvivl om fagets egentlige mål.

Begyndelsen til en indgribende ændring blev gjort med Madvigs skolereform af 1850. På sin vis betød den en styrkelse af dansk, men fagets tidligere enhed gik tabt, idet synsvinklen for litteraturlæsningen blev ændret, så at målet for denne nu blev at gøre eleverne bekendt med den danske litteraturs historie og hovedværkerne i dansk skønlitteratur; den lærde skole skal, hedder det i bekendtgørelsen, lede disciplene "til Fortrolighed med Modersmaalet og dets Literatur". Faget havde hermed fået to poler, sprog og litteratur.

Omorganisationen i 1871 ændrede ikke ved dette forhold; 1850-direktiverne for litteraturundervisningen bevarede deres gyldighed under 1871-ordningen. Det blev i bekendtgørelsen af 1850 pålagt den lærde skole at føre disciplene "til Beskuelse af Menneskehedens historiske Udvikling og især af Oldtidens oprindelige Cultur, der udgjør Grundlaget for den nyere", og om undervisningen i dansk litteratur hed det bl.a., at der skulle meddeles det nødvendige til forståelse af den, "saasom af den nordiske Gudelære". Indførelsen af oldnordisk i 1871 kunne for litteraturundervisningen rumme den ekstra gevinst, at der nu var åbnet mulighed for at gå direkte til kilderne.

Men i øvrigt fik ændringen i 1871 naturligvis først og fremmest følger for fagets anden pol, sproget. Den interessante fagbetegnelse, der udskifter 1850-ordningens neutrale bestemmelse Dansk med den mere følelsesladede Modersmaalet og under modersmålet indbefatter oldnordisk og svensk, må især tolkes som en understregning af modersmålets karakter af nordisk sprog. At norsk ikke blev nævnt specielt på dette tidspunkt, er der jo intet ejendommeligt i; det måtte i øvrigt vente en rum tid på at komme med.

Det iøjnefaldende og det, som fik de vældige arbejdsmæssige konsekvenser, var indførelsen af oldnordisk. Pensakravene var strenge: der skulle læses mindst 100 sider. Og den vægt, man tillagde disciplinen, fremgår også af, at man ændrede eksamens-

bestemmelserne for at få plads til en prøve i oldnordisk. Tidligere var der ved afgangseksamen kun blevet prøvet skriftligt, nemlig i dansk stil, men nu blev der tillige indført en mundtlig prøve, som alene tog sigte på oldnordisk: eleverne skulle eksamineres i en oldnordisk tekst "med Redegjørelse for de i Stykket forekommende Sprogformer".

Svensk siger bestemmelserne derimod ikke meget om. Der skulle meddeles eleverne "en Anviisning til at læse og forstaae Svensk", men der blev ikke fastsat noget pensum og heller ikke afholdt nogen eksamen i disciplinen. Man tør gætte på, at den under disse omstændigheder har måttet holde sig beskedent i baggrunden; men den havde dog altså fået foden inden for.

4. Indførelsen af oldnordisk var et fejlgreb, videnskabeligt set, fordi den byggede på den ikke holdbare forestilling, at oldnordisk repræsenterede det fælles grundlag for de nordiske sprog, og pædagogisk set, fordi denne så tidkrævende disciplin aldeles bragte skolefaget ud af balance. Lige fra første færd stødte disciplinen da også på modstand, hvilket allerede i 1882 havde til følge, at dens timetal blev noget beskåret; men i øvrigt holdt den skansen til et stykke ind i næste århundrede.

Ved loven om højere almenskoler (1903) blev den lærde skole omstøbt til en 4-årig mellemskole og et 3-årigt gymnasium. De nærmere bestemmelser for undervisningen i det nye gymnasium forelå først i 1906. De indebar et alvorligt tilbageslag for oldnordisk, ikke blot isoleret set — det oldnordiske pensum blev reduceret til 25 sider —, men også inden for faget som helhed: der blev lagt øget vægt på den litterære side, og hvad den sproglige side angår, måtte oldnordisk dele pladsen med dansk sproghistorie og en svenskundervisning, der nu blev lagt i fastere rammer.

Bestemmelserne af 1906 opererer med fagbetegnelsen "Dansk (med de øvrige nordiske Sprog)". Fagets formål er først og fremmest at give eleverne et fyldigt kendskab til de betydeligste sider af det åndsliv, der har fundet sit udtryk i den danske litteratur, og dernæst at give dem et indblik i nordisk åndsliv i det hele. Det fastslås, at faget har to sider, "a) Litteraturlæsning og Litteraturhistorie og b) Sprogkundskab", som dog "paa

det nøjeste høre sammen”.

Hensynet til det øvrige nordiske åndsliv gav sig det udslag, at der blev lagt en del vægt på norsk litteratur. Af bestemmelserne om litteraturlæsning og litteraturhistorie fremgår det, at norsk litteratur efter 1814 (og oversat oldnordisk litteratur) regnes under dansk litteratur. Der kræves bl.a. læst et helt værk af nynorsk litteratur, hvor “nynorsk” dog ikke betegner sproget, men perioden ‘norsk efter 1814’. Sproget nynorsk omtales andetsteds, under betegnelsen landsmål; der kan læses “enkelte Prøver” af norsk landsmål i forbindelse med undervisningen i sprogkundskab, men der er altså tale om en tilfaldelse, ikke om et krav.

Set ud fra samtidens forudsætninger er denne placering af norsk næppe urmelig. De betydeligste norske forfattere hørte i en vis forstand til den danske litteratur, deres skriftsprog afveg ikke så meget fra dansk, at en egentlig sproglig undervisning var motiveret, og den omstændighed, at den norske litteratur skulle behandles under den danske, betød reelt, at norsk opnåede en ganske stærk position, bl.a. fordi det af denne organisation fulgte, at der skulle gives en sammenhængende fremstilling af den norske litteraturs historie.

Det er sværere at nå til klarhed over svenskens reelle status under denne ordning. På den ene side kan der ikke herske tvivl om, at svensk blev meget kraftigt styrket. På den anden side kunne noget tyde på, at disciplinen kom til at lide under en uklar målsætning.

Styrkelsen er til at tage og føle på: der skulle læses 100 oktavsider svensk, deraf ca. en fjerdedel poesi; hovedforfatterne skulle være repræsenteret, og der skulle gives korte oplysninger om disse forfattere i forbindelse med læsningen, men ingen samlet oversigt over den svenske litteraturs historie.

På to steder opholder bekendtgørelsen af 4/12 1906 sig ved svenskundervisningens formål. I afsnittet om litteraturlæsning og litteraturhistorie hedder det:

Formaalet med Svenskundervisningen skal være at vække Elevernes Interesse for Sveriges Litteratur, dets Historie, Folkeliv og Natur, og derhos at bibringe dem Evne til med nogenlunde Lethed

at kunne læse og forstaa det almindelige svenske Bogmaal, ligesom de ogsaa ved Oplæsningen (med en i det væsentlige rigtig Udtale) skulle vænnes til at kunne opfatte svensk Sprog gennem Øret.

Hertil føjes så i afsnittet om sprogkundskab:

Ved Svenskundervisningen skal der med Litteraturlæsningen ogsaa for saa vidt forbindes en sproglig Undervisning, som Eleverne under Læsningen skulle ledes til at iagttage de vigtigste Forskelligheder mellem Svensk og Dansk med Hensyn til Ordforraad, Ord-bøjning og Lydforhold; men der skal ikke gives nogen systematisk Undervisning i svensk Grammatik.

Svensk synes ved disse udtalelser anbragt i en lidt problematisk mellemstilling mellem fagets to sider, den litterære og den sproglige. Formelt peger bekendtgørelsen primært på Sveriges litteratur, historie, folkeliv og natur; men i realiteten beskæftiger den sig fortrinsvis med de sproglige aspekter. Da der herved kunne opstå begrundet tvivl om, hvor undervisningen skulle have sit tyngdepunkt, må det have været nærliggende at søge orientering i eksamensbestemmelserne. Til dem forelå der i 1906 et udkast, der m.h.t. svensk vel ikke var helt entydigt, men som dog overvejende støttede den tolkning, at svensk måtte opfattes som en sproglig disciplin. De endelige eksamensbestemmelser i 1909 bragte uklarheden til ophør: ved den mundtlige eksamen skulle der gives to spørgsmål, ét, som angik fagets litterære side (herunder norsk), og ét, som gjaldt "det opgivne sproglige Pensum (Oldnordisk, ældre Dansk og Svensk), med Eksamination i Sproghistorie knyttet hertil"; eksamensteknisk var svensk altså en sproglig disciplin. I øvrigt understreger eksamensbestemmelserne en vigtig synsvinkel for svenskundervisningen: svenskens stilling som "middelled" kan udnyttes ved den sproghistoriske belysning af dansk.

At der vedblivende herskede en vis usikkerhed m.h.t. undervisningens sigte synes at fremgå af, at ministeriet i 1926 fandt sig foranlediget til at udsende et klagørende cirkulære herom. Cirkulæret opstiller fire mål for undervisningen i svensk: den skal bibringe eleverne 1. "Færdighed i at forstaa skrevet Svensk", 2. "Færdighed i at forstaa talt Svensk", 3. "Sprog-

historisk Kundskab”, og 4. “Reel Forstaaelse af de læste Litteraturprøver”. Uden direkte at bruge termerne nabosprogsundervisning og fremmedsprogsundervisning udmærker cirkulæret sig ved sin klare forståelse af, at svenskundervisningen netop er nabosprogsundervisning. Det indskærper således, at udtaleøvelser kun skal drives i det omfang, som formålet kræver; eleverne skal ikke lære at tale svensk, og det kan ikke være noget “egentligt Formaal for Undervisningen, at de skal kunne læse op med virkelig svensk Udtale”, ligesom de sammenlignende iagttagelser af svensk og dansk, der skal drives i tilslutning til den sproghistoriske undervisning, “afgjort ikke [maa] medføre en Undervisning i svensk Grammatik, der gaar ud over, hvad Forstaaelse af Svensk nødvendigvis kræver, hvilket i Virkeligheden ikke er mere, end hvad der kan staa paa et Par Tryksider”.

Nyordningen af det danske gymnasium i 1935 fik i flere henseender meget mærkbare følger for faget dansk. Allerede fagbetegnelsen vidner om, at der har fundet forskydninger sted: nu kom faget igen (som i 1850) til slet og ret at hedde Dansk. Oldnordisk gled helt ud, og af dansk sproghistorie blev kun de stumper tilbage, der kunne reddes over i den nyopfundne disciplin “Modersmaalskundskab”, som dog skulle lægge den absolutte hovedvægt på de to sidste århundreders sprog. Inden for arbejdet med litteratur blev den øgede vægt på selve tekstlæsningen diskret antydnet ved, at der i anordningen tales om “Litteraturlæsning med Litteraturhistorie”, ikke som i 1906 om “Litteraturlæsning og Litteraturhistorie”. Undervisningen skulle da omfatte “1) Litteraturlæsning med Litteraturhistorie, 2) Modersmaalskundskab, 3) Svensk, 4) mundtlig og skriftlig Fremstilling”.

Skønt svensk herved havde fået en anden plads i det samlede billede — svensk var nu et område for sig i et skolefag, hvis navn ikke længere understregede forpligtelsen over for de øvrige nordiske sprog—, spores der ikke i de officielle direktiver nogen tilkendegivelse af, at disciplinen skulle behandles anderledes end før. Den bekendtgørelse, der nærmere udfolder anordningen, ligger m.h.t. svensk helt på linie med 1906-bekendtgørelsen, således som denne nærmere var præciseret (eller

drejet?) ved cirkulæret af 1926. Den fastholder nødvendigheden af en vis indøvelse af svensk oplæsning og af en nødtørfertig teoretisk orientering; det læste stof bør dels "i stor Udstrækning" bruges som sammenligningsmateriale ved undervisningen i modersmålkundskab, dels, "hvor det egner sig dertil", også behandles fra indholdets side. Pensakravene forblev uændrede.

5. I løbet af de sidste knap 20 år er undervisningen i gymnasiet blevet omorganiseret hele tre gange: i 1953, i 1961 og igen i 1971. For faget dansk har disse ændringer betydet en vidtgående omstrukturering, som også har haft konsekvenser for nabosprogenes stilling.

Med god dækning i de faktiske forhold blev det i 1953-bekendtgørelsen konstateret, at litteraturlæsningen er fagets hoveddisciplin; men dansk er et mangesidigt fag, det spænder også over et sprogligt område, og af de til dette hørende discipliner nævner bekendtgørelsen bl.a. dansk grammatik og "svensk og norsk sprog". Der er to nyheder heri: modersmålkundskab er udgået til fordel for dansk grammatik, og norsk er omsider kommet med som sproglig disciplin.

På ét punkt fik norsk en anden status end svensk: med det mål for øje at give eleverne de nødvendige forudsætninger for at forstå den aktuelle sproglige situation i Norge skulle gennemgangen indledes med en kort oversigt over det norske sprog i det 19. og 20. århundrede. I øvrigt ofrer bekendtgørelsen ikke fyldig omtale på norsk, men henviser til, at de om svensk fremførte betragtninger også gælder norsk.

De "om svensk fremførte betragtninger" har ved første øjekast stor lighed med forgængerne. Ved mere opmærksom læsning lader bekendtgørelsens ordlyd sig dog nok opfatte som udtryk for, at man er indstillet på en vis omprioritering; det fremgår temmelig klart, at hovedsagen er forståelsen af læst tekst, og den traditionelle forsikring om, at oplæsningsøvelser er nødvendige, mister en del af sin slagkraft m.h.t. de nærmeste krav, da det samtidig fastslås, at der ikke kræves oplæsning til eksamen. Et aspekt er forsvundet sammen med disciplinen modersmålkundskab: nabosprogsundervisningen skal ikke

længere tjene den sproghistoriske belysning af dansk.

Til gengæld — og det er nok det vigtigste — lægger bekendtgørelsen op til styrkelse af et andet aspekt, som tidligere havde stået ret svagt. I modsætning til den nærmeste forgænger, der havde været noget valen i sin opfordring til også at behandle det svenske pensum fra indholdets side, indskærper 1953-bekendtgørelsen, idet den drager konsekvensen af litteraturlæsningsens dominerende placering, at de læste prøver skal gennemgås indholdsmæssigt.

Den drejning af sigtet, som hermed indvarsledes, blev meget iøjnefaldende i 1953-bekendtgørelsens snarlige afløser, bekendtgørelsen af 1961. Med megen ret kunne man sige, at denne bekendtgørelse betegner den diametrale modsætning til den undervisningsplan, som første gang lagde fast grund under faget dansk i den højere skole. Mens bestemmelserne af 1805 kun inddrog litteraturlæsning, for så vidt den kunne bidrage til optræning af elevernes sproglige færdigheder, samler 1961-bekendtgørelsen sig energisk om litteraturlæsningen, der et meget langt stykke bliver bestemmende for, hvor stor vægt der skal lægges på fagets sproglige side. Der skal, hedder det, gives en videregående, systematisk undervisning i de områder af grammatik og stilistik, som er nødvendige for litteraturlæsningen, og som støtter elevernes skriftlige og mundtlige fremstilling. I øvrigt er nøgleordet litteratur, dansk litteratur, de øvrige skandinaviske landes litteratur, litteratur fra andre lande. Overraskende for en traditionel betragtning er det i oversigten over fagets områder at finde samlebetegnelsen "Svensk, norsk og anden udenlandsk litteratur".

Det kan diskuteres, om 1961-bekendtgørelsen overhovedet tilskynder til en nabosprogsundervisning. M.h.t. det rent sproglige kræver den blot, at svensk og norsk skal tilegnes i det omfang, der er nødvendigt for forståelsen af teksterne. Der tales ikke mere om oplæsningsøvelser, og det antydes ikke, at eleverne skal kunne forstå talt norsk og svensk. Den afsluttende prøve er rent litterær. Norsk og svensk indtager kun en særstilling, for så vidt som teksterne skal oversættes "i fornødent omfang", mens de andre udenlandske tekster læses i oversættelse.

I anden sammenhæng ville det have haft betydelig interesse at foretage en detaljeret sammenligning mellem 1961-bekendtgørelsen og dens afløser af 16/6 1971. Her kan det være tilstrækkeligt at notere, at mens 1961-bekendtgørelsen søger at skabe enhed i faget ved at give litteraturen ubetinget forrang, gør den nyeste bekendtgørelse et forsøg på at omspænde såvel en række af fagets traditionelle discipliner som flere nyttilkomne ved at gøre kommunikationsbegrebet til fagets enhedspunkt. En fornemmelse af afstanden imellem de to bekendtgørelser får man ved at sammenligne indgangssætningerne til afsnittene om dansk. Første sætning i bekendtgørelsen af 1961 lyder således:

Undervisningen i dansk skal meddele eleverne viden om den danske litteratur og betydningsfulde sider af det åndsliv, der har givet sig udtryk i den.

I 1971 hedder det:

Formålet er at gøre eleverne bevidste over for sproget som forudsætning og redskab for det enkelte menneskes individuelle og sociale aktiviteter.

Symptomatisk er det, at der i 1961 bestands tales om litteraturlæsning, i 1971 derimod om tekstlæsning. Mens 1961-ordningen holder sig til skønlitteraturen, taler bekendtgørelsen af 1971 om forpligtelser over for forskellige former for sprogbrug, "fra hverdagens meddelelser til det kunstnerisk formede udtryk"; tekstlæsningen må følgelig omfatte såvel fiktiv som ikke-fiktiv litteratur, der skal tages hensyn også til såkaldt trivallitteratur, og det er muligt at inddrage kommunikationsformer som film og tv. En vigtig nyhed er det, at der i 1971-bekendtgørelsen ikke længere opereres med bestemte pensakrav i nogen disciplin.

Som sagt, det kunne have været spændende at opholde sig længere ved de store forskelle mellem de to seneste bekendtgørelser. Men retter man specielt opmærksomheden mod nabo-sprogene, kan man konstatere, at på det punkt er der ikke tale om radikalt ændrede signaler. Tværtimod, bestemmelserne af

1971 ligger i direkte forlængelse af forgængerens. For en dels vedkommende er de ændringer, som har måttet foretages, blot en følge af hele fagets ændrede struktur: også læsningen af norsk og svensk skal omfatte såvel fiktiv som ikke-fiktiv litteratur, og ved eksamen skal der prøves i tekstforståelse. De øvrige ændringer kan opfattes som konsekvent videreførelse af tendenser i 1961-bekendtgørelsen; hvor den taler om "svensk, norsk og anden udenlandsk litteratur", har 1971-bekendtgørelsen i stedet formuleringen "udenlandske tekster, herunder svenske og norske", og de beskedne sproglige krav, som 1961-bekendtgørelsen opstillede, mildnes yderligere, når det i 1971 fastslås, at norske og svenske eksamenstekster skal være "lette og korte".

Redegørelsen for nabosprogenes formelle stilling netop nu bliver ikke nuanceret nok, hvis den ikke også tager hensyn til afsnittet om svensk og norsk i den undervisningsvejledning, som slutter sig til bekendtgørelsen. I god overensstemmelse med bekendtgørelsen forsikrer vejledningen indledningsvis, at undervisningen i svensk og norsk principielt ikke adskiller sig fra den øvrige undervisning og uden vanskeligheder kan integreres i fagets forskellige områder. Formentlig er det i bekendtgørelsens ånd, når den dernæst peger på visse muligheder for naturligt at komme ind på en række sproglige forhold, hvor svensk og norsk adskiller sig fra dansk, og på muligheder for at opøve elevernes evne til at forstå nabosprogene såvel i talt som i skreven form. Men vejledningen slutter med at gå et skridt videre. Skønt bekendtgørelsen ikke kræver, at der gives en systematisk indføring i de vigtigste afvigelser fra dansk, anser vejledningen det for hensigtsmæssigt at give eleverne en kort oversigt over de vigtigste grammatiske afvigelser og udvalgte sproghistoriske fænomener, og den finder det rimeligt at orientere eleverne om sprogforholdene i Norge.

Det er fristende at læse disse sidste bemærkninger som udtryk for en stærkere vedhængen ved traditionen, end bekendtgørelsen strengt taget giver hjemmel for.

6. Det foregående har været et forsøg på at give en nogenlunde objektiv redegørelse for nabosprogenes placering i den

højere danske skole i de hundrede år, som deres historie dør omfatter. En stillingtagen er nu og da blevet antydet, men forhåbentlig ikke stærkere, end at aktstykkerne har fået rimelig lejlighed til selv at tale deres sag. Nu vover jeg mig ud i nogle subjektive betragtninger.

Jeg har lagt vægt på hele tiden at se nabosprogsundervisningen i sammenhæng med det fag, som den altid har været henlagt til. Vigtigheden af en sådan samlet betragtning skulle gerne være fremgået tydeligt; nabosprogsundervisningens status er selvfølgelig afhængig af, hvor velmotiveret denne undervisning må forekomme i den større sammenhæng.

Så længe det er et vigtigt, evt. i den officielle fagbetegnelse vedgået mål for danskundervisningen at fremhæve modersmålets karakter af nordisk sprog eller at understrege det danske sprogs samhörighed med de øvrige nordiske, så længe er det indlysende motiveret, at nabosprogsundervisning er et led i danskundervisningen. Mindre selvklar bliver begrundelsen for at optage svensk- og norskundervisning under faget dansk, hvis dette fag fortrinsvis er et litteraturfag; fagets eventuelle forpligtelser over for de øvrige skandinaviske litteraturer kunne jo indfries ved læsning af oversættelser, ganske som det er tilfældet ved arbejdet med anden ikke-dansk litteratur. Og hvis dansk er et kommunikationsfag, bliver det ligefrem svært at indse, at det skulle have nogen grund til at bekymre sig om svensk og norsk.

I den første lange fase af det historiske forløb, som er skitseret i det foregående, var det et vigtigt mål for undervisningen at fremstille det danske sprog som et nordisk sprog. Denne fremstilling søgte man først at bygge op på en undervisning i oldnordisk, men da dette grundlag viste sig mindre hensigtsmæssigt, henlagde man en væsentlig del af de sammenlignende sproghistoriske betragtninger til svenskundervisningen. Således som denne undervisning blev praktiseret fra 1906 og — trods ændringerne i 1935 — stort set helt frem til 1953, tjente den også andre mål end den sproghistoriske belysning af dansk, og det kan antages, at de forskellige mål delvis kunne komme til at stille sig i vejen for hinanden. Hvad bliver det f. eks. for et kendskab til nutidens talte og skrevne svensk, man

erhverver sig ved læsning af (overvejende ældre) skønlitterære tekster under fremtrædende sproghistorisk synsvinkel? Men trods nogen uklarhed i målsætningen følte nabosprogsundervisningen næppe som et fremmedlegeme inden for faget, og der blev nedlagt betydelig kraft i arbejdet med den. Mere end noget andet er det vel 1906-ordningen, der har givet den danske skole ry for at gøre noget alvorligt ved nabosprogene, mere præcist sagt: svensk.

Det kan vist ikke benægtes, at 1953-bekendtgørelsen og endnu mere markant dens to efterfølgere reducerer nabosprogsundervisningens rolle, i al fald for så vidt som der lægges stadig mindre vægt på systematisk kontrastiv indføring, på oplæsningsøvelser og på oversættelse. Formentlig er det ikke berettiget at opfatte reduktionen som udtryk for ønsker om at komme nabosprogsundervisningen til livs. Snarere må de foretagne ændringer ses som forsøg på justeringer, hvorved nabosprogene blot indordnes under helhedssynet uden i og for sig at miste terræn.

Der findes utvivlsomt folk, som vil hævde, at eventuelle kvantitative forringelser ikke behøver at få kvalitative følger. De vil bl.a. henvise til, at de nye metoder, som de forbedrede tekniske hjælpemidler, især båndoptageren, har muliggjort, kan sikre samme effekt på kortere tid. Og det er muligt, at de har ret, men jeg tvivler.

Til forsvar for de nyere ordninger vil det sikkert også blive anført, at forståelse af nabosprogene fremmes bedst, hvis man i undervisningen principielt behandler svenske og norske tekster helt på lige fod med danske. Jeg er temmelig sikker på, at denne udbredte opfattelse hviler på et selvbedrag; og selv om den ikke skulle gøre det, kan den vanskeligt have gyldighed i det foreliggende tilfælde. Den nyeste bekendtgørelse tilsigter gennem arbejdet med tekstlæsning at lære eleverne at læse "med forståelse, indlevelse og kritik". Muligheden for at nå dette mål må i meget vid udstrækning være betinget af, at man kan møde teksterne med en indfødt sprogfornemmelse. Den har man nu engang ikke over for norsk og svensk. Man kan tilegne sig en del af den, men det kræver et ikke ringe arbejde. Eller man kan lade være og i stedet slå sig til tåls med at læse

“lette og korte” tekster. Bekendtgørelsen synes ikke villig til at se i øjnene, at der må foretages et valg mellem de to muligheder.

Det svære alternativ er at gøre en indsats for at opnå overensstemmelse med det overordnede mål. Svenske og norske tekster skal da integreres helt i undervisningen, og eleverne skal nå så langt, at de, som det siges i vejledningen, kan “beskrive, analysere og karakterisere sprogbrugen i forskellige tekster”. Det vil kræve en nabosprogsundervisning af langt større omfang og intensitet end nogen tidligere. Færdighed i at forstå det skrevne og talte nabosprog vil da blot være et første skridt på vejen, der må adskilligt mere til. Bl.a. vil det være påkrævet at give eleverne en indføring ikke bare i den norske sprogsituation, men også i den svenske (hvilket for resten ikke ville være nogen dårlig idé, eftersom svensk i dag er en af de vigtigste leverandører af sprogods til dansk). Ydermere vil det være en nødvendighed at beskæftige sig ret indgående med diverse stilistiske og sociolingvistiske forhold. Hvordan skulle det f.eks. være muligt at give en bare tilnærmelsesvis dækkende kommunikationsanalyse af en svensk tekst uden kendskab til så vigtige holdningssignaler som konkurrencen mellem *de* og *dom*, mellem *endast*, *blott* og *bara*, mellem *icke*, *ej* og *inte*, mellem pluralis- og singularisformer af verber ved pluralt subjekt, mellem afkortede og fuldt udskrevne former af verber (*ha* : *hava*) osv.?

De krav, som her er antydnet, kan selvfølgelig ikke honoreres. I stedet nødes man da til at vælge den anden udvej, at holde sig til det lette. Men hvis man gør det, vil man næppe helt kunne afryste en fornemmelse af, at analyseobjektet ikke er rigtig værdigt: kommunikationens kompleksitet må næsten naturnødvendigt være mindre end i de danske tekster, som man ellers øver sin tolkende og kritiske evne på. Altså må undervisningens reelle pointe blive at overvinde nogle beskedne forståelsesbarrierer af elementær sproglig art. Det kan være en nyttig beskæftigelse, men sigtet forholder sig skævt til fagets hovedsigte, og nabosprogene vil derfor stå i fare for at komme til at virke som en blindtarm til danskundervisningen.

Jeg kan sammenfatte mine betænkeligheder ved nabosprogenes placering i den nye bekendtgørelse ved at sige, at sigtet

enten er for højt eller for lavt. For højt, hvis man har tænkt sig en egentlig kommunikationsanalyse af svenske og norske tekster. For lavt, hvis man sætter sig det overkommelige mål at føre eleverne frem til at forstå lette og korte tekster.

Man kunne antage, at sigtet er blevet utilfredsstillende, fordi bekendtgørelsens fædre ikke har viet emnet nogen større opmærksomhed. Så meget er i hvert fald rigtigt, at nabosprogene ikke står i interessebrændpunktet; da udkastet til bekendtgørelsen blev offentliggjort, rejste der sig nok en vældig debat, men den strejfede, så vidt jeg husker, ikke placeringen af nabosprogene.

Alligevel tror jeg ikke, at forklaringen skal søges i blot og bar uopmærksomhed over for problemet. Snarere vil jeg læse de bløde formuleringer som et velment, om end måske ikke helt gennemtænkt forsøg på at give en af de traditionelle discipliner en chance, skønt den ikke længere er naturligt motiveret i faget som helhed.

Spørgsmålet er så bare, om redningsaktionen — hvis det da er en redningsaktion — ikke er dømt til at mislykkes. Det er svært at forestille sig, at lærere og elever kan bringes til at interessere sig varmt for nabosprogene, når de fremtræder som en meget lille parentes inden for faget.

Det er åbenbart, at gymnasiet i dag vil noget andet med sin danskundervisning end f.eks. for hundrede år siden, og lige så klart, at det kan hindres i at nå sit mål, hvis det vedbliver at slæbe rundt på en dødvægt af tradition. Fra denne overvejelse er der ikke noget langt skridt til den konklusion, at nabosprogene helt bør fjernes fra danskundervisningen, ligesom det i tidens løb er sket med andre discipliner, der ikke længere lod sig indpasse i helheden: oldnordisk, sproghistorie, modersmålskundskab, til en vis grad litteraturhistorie.

Den tungest vejende grund til at mene, at det her fremmanede perspektiv desværre ikke er urealistisk, er måske, at bekendtgørelsernes omhyggeligt overvejede ordvalg giver udtryk for en holdningsændring. De ældre bekendtgørelser afspejler så at sige en treleddet omverdensopfattelse: fædrelandet — Norden — udlandet, evt. således, at de to første led delvis glider sammen. De nyere opererer derimod med en toleddet

inddeling: dansk — udenlandsk, med udtrykkelig understregning af, at det tidligere mellemlid, nordisk, regnes til udenlandsk.

7. De skiftende bekendtgørelser er på forskellig måde udtryk for holdningen til begrebet "det nordiske sprogfællesskab". En vanskelighed er det, at denne størrelse kan ses under mindst tre synsvinkler:

For N. M. Petersen var det nordiske sprogfællesskab et ideal, men et ideal, som lod sig realisere ved skabelse af et fælles nordisk skriftsprog, der igen skulle muliggøre et udstrakt nordisk kulturfællesskab. Formålet med at inddrage nabosprog i undervisningen måtte da være ved sammenlignende betragtninger at stimulere til skabelse af et sådant fælles skriftsprog, og en vigtig mellemstation på vejen til målet måtte det være at bidrage til styrkelse af modersmålets nordiske præg, tilskynde til udrensning af fremmedelementer, give stødet til sproglig berigelse af nordiske kilder. Det mål har skolen næppe nogen sinde vedkendt sig fuldt ud, og det er ikke sandsynligt, at den er villig til at gøre det i dag.

En anden synsvinkel har i praksis tildraget sig langt større opmærksomhed: det nordiske sprogfællesskab er en historisk realitet; dansk, norsk og svensk er alle nordiske sprog, og formålet med at undervise i nabosprogene kan være, at de kan tjene til at belyse modersmålets nordiske karakter og dets historiske udvikling. I nabosprogsundervisningens klassiske periode i det danske gymnasium var dette mål prioriteret forholdsvis højt.

Endelig kan det nordiske sprogfællesskab opfattes som en aktuel realitet. Faktisk er det muligt for nordiske naboer at forstå hinanden til husbehov, når blot de har fået en passende indføring i de andre nordiske dialekter. Formålet med at give en sådan kunne være at yde et praktisk bidrag til styrkelse af nordisk fællesskab på samfundslivets forskellige områder. Det mål har vel nok haft sin betydning for gymnasiets nabosprogsundervisning, men det er ikke helt let at se, hvor stærkt man fra tid til anden har følt sig forpligtet over for det. Så meget synes dog klart, at dette mål er kommet i klemme i nyeste tid.

Hvis man tror på værdien af et nordisk fællesskab, må man beklage den seneste udvikling og nære ængstelse for dens perspektiv. Primært skyldes udviklingen interne strukturproblemer i det fag, som nabosprogene altid har sorteret under. Det er rimeligvis ikke særlig klogt at gribe ind over for dette fag med diktater om, at det skal lægge øget vægt på at løse opgaver, som det efter sin nuværende målsætning må anse for perifere; men dermed er vel ikke sagt, at samfundet skal forholde sig aldeles passivt.

Der er en besynderlig modsætning mellem de talrige officielle tilkendegivelser af vilje til at styrke et nordisk samarbejde og den ubekymrethed, der lægges for dagen m.h.t. nabosprogenes stilling i det danske gymnasium. Passivitet er naturligvis det letteste, men ved passivitet kan man meget let komme til at modarbejde, hvad man ellers vedkender sig som et væsentligt mål. Ganske vist er det svært at se, hvordan man skal gøre sig til herre over de problemer, som man gradvis har manøvreret sig ind i; men man kunne måske begynde med at gøre sig klart, om man vil lægge vægt på at bevare et nordisk sprogfællesskab som en praktisk realitet. Og hvis dette spørgsmål besvares med et ja, kunne man dernæst overveje, om det er hensigtsmæssigt at lade kendskab til nabosprogene være et delmål i arbejdet med et enkelt af skolens fag, eller om det i stedet skulle placeres som et højt rangerende mål for skolens arbejde i det hele.

Der er behov for en debat.

Dansk i Amerika: Status og perspektiv

Af Iver Kjær og M. Baumann Larsen

1. Forskningen og kilderne

Den danske udvandring til Amerika er — som det er velkendt — mindre og senere end den svenske og den norske. Forskningen i de danske indvandreres sproglige forhold er sammenholdt med de omfattende studier af svensk og norsk immigrant-sprog så ubetydelig, at den må siges at befinde sig på de indledende sonderingers stadium. Bortset fra referater af to foredrag i Selskab for nordisk Filologi, København (Rischel 1963 og Kjær 1969) er ingen studier af dansk immigrantsprog publiceret. Begge foredrag bygger på erfaringer og materiale fra rejser i USA, og da der så godt som intet vides om sprogforholdene i de danske bosættelser i Canada og Argentina, er det fundet nødvendigt at begrænse den foreliggende artikel til et forsøg på belysning af dansk i USA.

Det sproglige grundlag for artiklen er hovedsagelig det af Kjær 1966—67 med støtte fra Carlsbergfondet indsamlede materiale fra de danske bosættelser i staterne Californien, Washington og Utah. Californien har siden 1930 været den amerikanske stat, hvor det største antal danskfødte bor (1960: 16 810 — jvf. Nyholm 1963, Table 5B); en betydelig del af denne indvandring er sekundær indvandring, specielt fra de midtvestlige stater. I staten Washington boede 1960 ca 3 000 danskere af første generation, i Utah ca 1 500 (for størstedelen mormoner). I Californien (om den danske bosættelse her jvf. Hartwick 1939) har undersøgelsen været koncentreret om fire områder: 1) byerne omkring San Francisco bugten omfattende San Francisco, Oakland og San Rafael; 2) området omkring Selma i den midterste del af staten; 3) Los Angeles og omegn incl. Solvang; 4) Ferndale ved Nordcaliforniens kyst, et mejeri-brugsområde med oprindelig dansk dominans. I staten Washing-

ton er der hovedsagelig samlet materiale i Seattle og Enumclaw. I Utah koncentreredes indsamlingen om Sanpete County med et oprindelig fremtrædende dansk befolkningselement hos mormonerne i småbyerne Ephraim og Manti (jvf. Ephraim's.. 1954 og Schmidt 1965). 25 meddelere er optaget på bånd, et mange gange større antal har bidraget med oplysninger. Båndene opbevares på Institut for dansk dialektforskning, København. Den første del af dette materiale er indsamlet ud fra relikthypotesen: hos udvandrere, som i mange år har været uden kontakt med den hjemlige sprogudvikling, kunne man vente at finde meddelere, som brugte en mere gammeldags sprogform, specielt dialekt, end den i dag kan findes hos meddelere i hjemlandet. Da denne hypotese ikke kunne ses at have gyldighed for de aktuelle sprogforhold i de undersøgte områder, flyttedes interessen i stedet til den faktiske og spontane sprogbrug hos danske indvandrere og deres efterkommere.

Kun i ringe grad har den omfattende dansk-amerikanske litteratur og presse (fyldig bibliografi hos Mortensen 1945) været inddraget i undersøgelsen. Det drejer sig for størstedelen om bøger, aviser og tidsskrifter, der er skrevet og trykt på dansk i USA. Det er en litteratur, som er skrevet såvel af og for som i stor udstrækning om dansk-amerikanere; under kritisk vurdering af og hensyntagen til kildernes art kan der derfor her hentes værdifuld viden om det dansk-amerikanske miljø. Særligt fremhæves for sine værdifulde førstehåndsoplysninger må samleværket Danske i Amerika (Danske i Amerika 1908—16). Også i snævrere forstand som sproglige kilder har disse værker betydning, om end adskillige forfatteres gengivelse af dansk-amerikaneres tale har mere præg af det anekdotiske end af det autentiske.

2. Indvandringen og sproget

Set udefra er den danske andel i immigrationen beskedent, og selv i et skandinavisk perspektiv er det et lille antal danske indvandrere: 275 000 (1840—1914), idet der i samme periode kom ca 700 000 nordmænd og 1 million svenskere. Overraskende nok har det været muligt at påvise mønstre i de

danske indvandreres geografiske fordeling (Hvidt 1971, p. 318 ff), fordi så mange af dem allerede før afrejsen kunne opgive deres endelige rejsemål i USA. Den stærke urbanisering i Danmark fik en resonansvirkning, idet indvandrerne fra København og købstæderne foretrak New York og de andre storbyer, mens de, der kom fra landdistrikterne, tog direkte ud til de store midtvestlige landbrugsområder. Fælles for alle de danske var det, at de kun i relativt ringe udstrækning slog sig ned gruppevis, mens man overalt i USA i dag kan finde bykvarterer og mindre bydannelser, som viser, at andre minoriteter i et helt andet omfang har søgt beskyttelse ved fælles bosættelse. Den danske spredning hænger også sammen med, at der fra Danmark kom mange ugifte unge mænd (Hvidt 1971, p. 192 ff), mens familieindvandringen har præget f.eks. den latinske gruppe.

Set med amerikanske øjne (jvf. f.eks. McDavid 1966) er det en selvfølge, at de skandinaviske immigranter måtte assimileres hurtigt. Mens andre udvandregrupper som polakker, italienere og irere etableredes som minoriteter, først og fremmest fordi den katolske kirke førte en aktiv og kompromisløs særgruppepolitik, kunne de lutherske skandinaver let tilpasses det amerikanske religiøse mønster. Holdningen i befolkningen var ligeledes positiv overfor skandinaverne, og da yderligere den store danske indvandring af unge mænd førte til mange blandede ægteskaber, gik alt mod en hurtig assimilation af danskerne. Imidlertid har Fishman på grund af en regnefejl fået overvurderet assimilationshastigheden, når han (Fishman 1970, p. 85, oprindeligt fra Fishman 1966) angiver, at de dansk-talende amerikaneres antal faldt med 65 % fra 1940 til 1960, mens det i virkeligheden drejer sig om 35 %.

Udvandringen fra de danske landdistrikter direkte til de amerikanske blev et afgørende argument for den sproglige relikteori, som imidlertid ikke gav de ventede resultater, fordi den lokale rigssprogsudvikling førte til en standardisering, inden man tænkte på at indsamle dialekttekster hos dansk-amerikanerne (Kjær 1969).

Holder man sig til de store linjer, var det en ukompliceret sproglig assimilationsproces, der opstod blandt de danske ind-

vandrere, men selv om ønsket om at overgå til engelsk var udbredt, førte det i første generation til dannelsen af mellemsprog, nemlig engelsk med kraftig dansk accent. Samtidig med udviklingen mod accentfrit engelsk skete der en forskydning allerede i første generation mod endnu et mellemsprog, nemlig dansk med en række påvirkninger fra engelsk.

Disse mellemsprog, men især engelsk-præget dansk, eksisterer endnu, og et eksempel fra det af Kjær indsamlede materiale kan vise hvor høj sammenblandingensgraden kan blive:

[... å 'ðæn wi 'mu-vøðə te a'lasga vår 'bör'nənə 'lervøðə å 'sdæid 'dær' 'klöu's te 'dæm får 'to' 'jiær's ...] ('=stød)

Ved en bedømmelse af virkningen af disse mellemsprog bør der tages hensyn til en forskel i referensramme i USA og Danmark. En nuvirkende konsekvens af USA's immigranthistorie er en udbredt tolerance over for variationen i talesprog, der giver sprogholdningen i Danmark et næsten fransk autoritativt præg.

3. Kirken og sproget

Mange af de forskellige nationaliteters immigrantkirker i USA var i lige så høj grad kulturelle som religiøse institutioner. Deres kulturelle betydning var stor ikke blot i den enkelte bosættelse, men også som det væsentligste forbindelsesled mellem de ofte meget isolerede nationalt bestemte immigrantsamfund indbyrdes og mellem disse og moderlandet. En sådan betydning som kulturel institution har i høj grad også den danske immigrantkirke i USA, eller rettere: den ene af de danske immigrantkirker, haft. Kirken i immigrantsamfundet blev en social faktor med væsentlige sproglige konsekvenser, som er tydelige endnu i det omtalte indsamlede materiale. En redegørelse for den danske kirkes udvikling i USA (jvf. Danske i Amerika 1908—16, Nyholm 1963, Mortensen 1967) er derfor samtidig et væsentligt bidrag til beskrivelsen af forudsætningsgrundene for de danske immigranternes sproglige udvikling.

Først i begyndelsen af 1870'erne skilte den danske kirke i

USA sig ud fra den norske. I de følgende tiår kom det til stadigt voldsommere brydninger inden for den danske kirke mellem en mere grundtvigiansk og en mere indremissionsk præget retning. I 1894 kom det store skisma, kirken deltes i to synoder, som aldrig senere blev forenet. De fik hver deres præsteseminarium, som begge senere udvikledes til college: Grand View College, Des Moines, Iowa (grundtvigiansk præget) og Dana College, Blair, Nebraska (indremissionsk præget). Siden er begge de danske kirkesamfund gået op i større amerikanske lutherske kirker, men i hver deres. Den missionskprægede danske kirke bevarede selvstændigheden indtil 1961, den grundtvigiansk prægede indtil 1962.

Kampen mellem grundtvigianisme og indremission i den danske kirke i USA var ikke blot en fortsættelse af velkendte stridigheder i kirken i Danmark. Emigrantsituationen forstærkede tendenser i den hjemlige strid, men den tilførte også striden nye dimensioner. Anskuelse og deres konsekvenser kom til at præge mange af de danske udvandrere i mere end én generation.

For de grundtvigianske kredse, der var stærkt inspireret af N. F. S. Grundtvigs yngste søn Frederik Lange Grundtvig (præst i Clinton, Iowa, 1883—1900), var folkelige og nationale synspunkter uløseligt knyttet til de kristelige. De mente, at de danske immigranter skulle vedblive at være danske, samtidig med, at de blev loyale borgere i deres nye land. De skulle lære sig engelsk, samtidig med at de bevarede det danske sprog hos sig selv og arbejdede for at bevare det hos deres efterkommere. Herved ville de kunne opretholde og videreføre deres egen kulturelle arv og ville kunne formidle den til andre folkeslag i Amerika. "Det er vor faste Overbevisning, at vi netop er de bedste amerikanske Borgere, naar vi vedbliver at være Danske" (Høirup 1955, p. 95) hedder det 1887 i indbydelsesskriftet til stiftelsen af Dansk Folkesamfund, der skulle virke for disse ideer. Midlerne til at virkeliggøre tankerne var bl.a. grundlæggelse af samlede danske bosættelser (Tyler, Minnesota; Withee, Wisconsin; Dannevang, Texas; Dagmar, Montana), oprettelse af danske søndagsskoler og ferieskoler (beregnet på undervisning i dansk og religion), men også egent-

lige danske børneskoler beregnet til at træde i stedet for den amerikanske public school, oprettelse af danske folkehøjskoler (i Ashland, Michigan; Tyler, Minnesota; Nysted, Nebraska; Solvang, Californien), udgivelse af danske bøger (herunder F. L. Grundtvigs udbredte og originale Sangbog for det danske Folk i Amerika — jvf. Grundtvig 1888), oprettelse af danske bogsamlinger og afholdelse af folkelige møder. En meget betydelig del af den dansk-amerikanske litteratur er skrevet af den grundtvigiansk prægede kirkes præster. Det gælder historiske, personalhistoriske, kirkelige og praktisk oplysende bøger, men det gælder også romaner, noveller, digte og komedier. To af de betydeligste grundtvigianske digterpræster er Adam Dan og Kr. Østergaard (for en fortegnelse over disses produktion se Mortensen 1945). Kr. Østergaard kunne endnu 1920 fremføre synspunkter på det danske sprogs stilling og betydning i USA, som helt svarer til de tanker, der ligger bag stiftelsen af Dansk Folkesamfund. Han skriver: "... det er en aandelig Livssag for os, at vi bruger vort Modersmaal og lader det gaa i Arv til vore Børn. Vort Modersmaal er den Livsaare, hvorigennem vi har aandeligt Liv tilfælles med det Folk, vi er udgaaet fra. ... Alt hvad ædelt og godt vi ad den Vej kan tilføre os selv som en Gren af det danske Folk, det bliver til Gavn for Amerika, det bliver en Rigdom tilført og med Tiden indsmeltet i det amerikanske Aandsliv" (Østergaard 1920, p. 20).

Fra indremissionsk side betragtede man Dansk Folkesamfunds virksomhed som udtryk for hvad man kaldte falsk folkelighed og som direkte farlig for kirken. Man fandt det skadeligt for både immigranterne og deres efterkommere at afskære dem fra hurtig sproglig og kulturel assimilation. Også den indremissionsk prægede kirke grundlagde danske bosættelser (Kenmare og Daneville, North Dakota; Dane Valley, Montana) og oprettede søndagsskoler, ferieskoler og enkelte folkehøjskoler (i Kenmare, North Dakota; Hutchinson, Minnesota; Racine, Wisconsin). Men hensigten bag grundlæggelsen af de nævnte bosættelser var ikke samling om nationale og folkelige ideer, men om kirken. Og når denne kirkes skoler også underviste i dansk, var det kun af hensyn til evangeliets

forkyndelse. Den litterære virksomhed hos de indremissionske præster står langt tilbage for den som de grundtvigianske præster udfoldede.

Et blik på medlemstallenes udvikling i de to danske lutherske kirkesamfund viser stagnation i den grundtvigiansk prægede kirke og ekspansion i den indremissionsk prægede. Det førstnævnte kirkesamfund havde i 1910 20 853 medlemmer, i 1959 23 952 medlemmer; det sidstnævnte kirkesamfund havde i 1910 19 884 medlemmer, i 1959 70 149 (Nyholm 1963, Table 27). Dette forhold har utvivlsomt nær sammenhæng med de to kirkers forskellige holdning til spørgsmålet om den sproglige og kulturelle assimilation. Ved gudstjenesterne blev engelsk det dominerende sprog i den indremissionsk prægede kirke ca 1925, i den grundtvigiansk prægede 1940 (Nyholm 1963, Table 1). Den grundtvigiansk prægede kirkes fastholden ved dansk sprog og kultur har ført til isolation fra det omgivende amerikanske samfund, mens den indremissionsk prægede kirke har kunnet udøve en virkningsfuld mission også uden for de danske immigranternes kreds. Til gengæld har de grundtvigianske præsters litterære virksomhed og skolevirksomhed haft en væsentlig indflydelse på de danske immigranter også langt uden for kirkens egne medlemmer.

Dansk Folkesamfunds forestillinger om kulturel pluralitet ud over første generation viste sig urealistiske. De institutioner, der blev opbygget i sagens tjeneste, er stort set forsvundet, men virkningerne af de forskellige holdninger i de to danske kirker er stadig tydelige i det omtalte indsamlede materiale. Der er generelt flere dansktalende, og også flere dialekttalende immigranter, mindre sprogblending og større kendskab til dansk hos anden og tredje generation i de grundtvigiansk prægede områder (f.eks. Solvang, Californien) end i de indremissionsk prægede (f.eks. Selma, Californien). Forskellen kan iagttages i det indsamlede materiale, forklaringen ligger i de bosættelses-historiske og kirkehistoriske forhold, som her er skitseret.

Det var langt fra alle de danske immigranter, der tilsluttede sig de to danske lutherske kirkesamfund. En del gik til den norske lutherske kirke, en del til baptisterne, og endelig var der blandt de danske indvandrere en stor gruppe mormoner

(ca 17 000 mormoner udvandrede fra Danmark 1850—1900 — jvf. Schmidt 1965, p. 236). Uden for de her nævnte kirkesamfund har formodentlig over halvdelen af de danske immigranter stået, men det betyder ikke, at de alle har været unddraget kulturel og sproglig påvirkning herfra. Det fremgår tydeligt af materialet, at den grundtvigiansk prægede kirke som allerede nævnt har øvet en betydelig indflydelse i henseende til dansk sprogs og kulturs bevarelse hos immigranter uden for kirkemedlemmernes rækker.

Af de indsamlede oplysninger og optagne bånd fra Sanpete County, Utah, ses, at det danske sprog hos mormonerne i dag står overordentligt svagt. Årsagen er dels, at der af de mange danske mormonindvandrere i dag kun er ca 1 500 danskere af første generation tilbage, dels at interessen for det danske sprog hos mormonimmigranterne altid synes at have været ringe. Også her har kirken spillet en væsentlig rolle. Engelsk er i mormonkirken et helligt sprog, som de nyomvendte udvandrere hurtigt har måttet tilegne sig. Undertiden er de begyndt allerede på overrejsen. Dertil kommer, at Utah for mormonindvandreren har været det forjættede land, hans interesse i at bevare forbindelsen bagud til hjemlandet har følgelig været ringe. Meddelelserne i Sanpete County var ofte gode historiefortællere og visesangere med et betydeligt repertoire fra Danmark, men sprogligt var der selv i første generation ikke meget dansk tilbage.

4. Dansk i dag

Generelt må det konstateres, at dansk er i ringe aktiv brug i USA i dag. De foreløbigt indsamlede stikprøver vedrørende danske immigranternes spontane talesprog viser sprogformer spændende fra enkelte tilfælde af dansk dialekt og temmeligt rent dansk rigsmål over forskellige dansk-engelske mellem-sprog til engelske sprogformer, hvor kun tonegangen viser forbindelsen til dansk. Alle de dansktalende meddelere kunne desuden tale engelsk, og det er påfaldende, at selv på de danske alderdomshjem, hvor de fleste beboere er født og opvokset i Danmark, tales der meget lidt dansk.

De danske dialekters situation i USA i dag er endnu mere udsat end rigssprogets. Den spredte bosættelse og de kun få eksempler på danske kolonier med klar dominans af udvandrere fra en enkelt dansk egn er én årsag hertil, indflydelse fra den danske kirke, skole, presse og litteratur, hvor rigsmålet har været enerådende, er en anden væsentlig årsag. Mange af meddelerne talte, da de kom til USA for 40—50 år siden, som eneste sprog en dansk dialekt. I dag ligger deres danske sprogform, hvis de overhovedet stadig kan bringes til at tale dansk, som oftest temmelig nær ved rigsmålet. Det at forskellige danske dialekter dagligt konfronteredes med hinanden i de fleste danske bosættelser har bevirket en afslibning af specifikke og arkaiske dialekttræk, og denne udvikling er blevet stærkt fremmet ved de nævnte rigssproglige institutioners indflydelse. Flere af meddelerne har fortalt, at de som dialekttalende er blevet udsat for en dobbelt diskrimination: dels fra engelsktalende, dels fra danske rigsmålstalende. Om den dialekttalende bruges blandt danske immigranter ofte udtrykket, at han taler "plåt", hvilket synes at have nedsættende konnotation og ikke blot denotationen: dialektalt (jvf. Ordbog over det danske Sprog art. plåt 2.2.) Ud fra disse forhold kan det rimeligt forklares, at dialekttalende ud over første generation sjældent forekommer. Den undertiden fremsatte opfattelse, at tolerancen for jyskheder skulle være bredere end for specifikke træk fra ømålene, har ikke kunnet bekræftes af undersøgelserne, da udvandrere fra øerne (bl.a. Ærø, Møn og Bornholm) har været talmæssigt fremtrædende i flere af de besøgte danske bosættelser.

Efter at de to danske lutherske kirker er opgået i større lutherske kirkesamfund, er regelmæssig gudstjeneste på dansk næsten ophørt. I søndagsskolen er man hørt op med at bruge dansk i årene lige efter 2. verdenskrig. I de danske foreninger og loger spiller dansk ingen rolle. Af de ca 150 periodiske danske publikationer udkommer nu kun få, deriblandt to aviser: ugebladet "Bien" i San Francisco og fjortendagsbladet "Den danske Pioneer" i Illinois. Den førstnævnte er dansksproget, den sidstnævnte bringer artikler på både dansk og engelsk. Dansk-amerikansk litteratur på dansk udgives kun

yderst sporadisk.

Den eneste modgående bevægelse i dette ensformige billede af tilbagegang er den akademiske interesse for dansk (Bronner and Franzen 1967, Gage 1971). Fra 1957 til 1970 steg antallet af elever i danskundervisningen på college- og universitetsniveau fra 55 til 250. Immigrantbaggrunden spiller en stadig mindre rolle for denne akademiske interesse. I efterårssemesteret 1970 undervistes der i dansk på 14 universiteter og 2 colleges.

5. Forskningsperspektiver

For en undersøgelse af dansk immigrantsprog er den helt afgørende faktor tiden. Den voldsomme assimilation kombineret med den standsede immigration fordrer en omgående forskningsindsats i den sproglige sektor, hvor kilder og observationsmuligheder er endnu flygtigere end i den almene forskning af immigrationens historie.

Båndoptagelser måtte allerede for den undersøgelse, der var inspireret af relikteorien, være af afgørende værdi, og selv om de indsamlede sprogprøver ikke udvidede kendskabet til danske dialekter i begyndelsen af dette århundrede, kan de blive basis for en bredere orienteret indsamling af prøver. Kulturhistorisk vil allerede det uanalyserede materiale få en absolut værdi, både ved sprogformen og gennem de oplysninger, der formidles i indholdet af samtalerne. Da den danske sprogform lettest motiveres gennem emnestyring i retning af forholdene i "gamle dage", kan interviewene let arrangeres, så de kommer til at omfatte sproglige forhold i mellemkrigsårene. Den omtalte undersøgelse af dialekternes udvikling fra indvandringen til i dag viser, at det ud fra den nuværende sprogsituation og ud fra vor viden om de kirkehistoriske og bosættelsehistoriske tilstande er muligt at beskrive en afsluttet proces på et nyindsamlet materiale (Kjær 1969).

Regionalsprogsproblematikken i Danmark (Ejskjær 1964) og i en videre sammenhæng Uriel Weinreichs teori omkring analysen af blandingsprog (Weinreich 1953) har gjort mellem-sprogene (som det engelskpåvirkede dansk) til et centralt

forskningsobjekt, og der er skabt et nyt grundlag for beskrivelsen af de dansk-amerikanske sprogprøver, men tekstmaterialet må nyindsamles.

Udvælgelsen af informanter må ændres af flere grunde. Det er ikke tilstrækkeligt, at de talende er dansk-amerikanere, der kun repræsenterer gruppen ud fra en tilfældig sammenkobling af feltarbejdets tilrettelægning og informanternes interesserede holdning. Allerede den sproglige analyse af materialet må forudsætte en udvælgelsesstrategi, der bygger på en kontrolleret tilfældighed. Selv om de praktiske vanskeligheder på forhånd kan bedømmes som store, må der arbejdes med en gruppe informanter, der i en analyseret grad kan fungere som repræsentativ for den nulevende gruppe af dansk-amerikanere.

Omfanget af den snævert sproglige materialesamling vil således blive anseligt, men det forøges ved de nye krav, som en eventuel sociolingvistisk analyse vil stille. Til gengæld vil resultaterne herfra let kunne indpasses i den immigrationsforskning, som historikerne har startet på skandinavisk basis (Emigrationen . . . 1971).

Inden for sociolingvistikens teori har forskerne de sidste fem år af flere grunde koncentreret sig om tosprogetheden (Baumann Larsen 1972), idet man dog har beskæftiget sig særligt med de socialt betingede faktorer, der indgår i flersprogedes valg af sprogform (Fishman 1966), men også mellem-sprogsproblematikken er inddraget. Feltarbejdet på et sociolingvistisk grundlag bliver udvidet, fordi observationer omkring sprogbrugen inddrages tillige med informanternes udtalelser om den. Det er undersøgelser om hvem der taler hvilket sprog til hvem og om hvad i hvilke situationer.

Analysens muligheder er i første omgang en opstilling af sprogvekslingsmekanismerne i den nuværende afsluttende assimilationsfase. Dernæst skal analysen føre til en etablering af en bredere beskrivelsesramme ved fortolkningen af de engelsk-påvirkede danske tekster. Endelig er der som antydning ligeledes en mulighed for at fortolke tidligere sprogtilstande ud fra nyindsamlede data.

Selv om sprogprøverne og nye og gamle sprogbrugsagttagelser naturligt bliver den dominerende del af materialet,

findes der uudnyttede kilder i navnestoffet. Personnavne og især stednavne vil blive registreret, fordi de belyser bosættelsesforholdene og sprogbrugen.

Det omfattende utrykte kildemateriale i Udvandrerarkivet i Aalborg, samt i arkiverne i Des Moines (Iowa), Blair (Nebraska) og Salt Lake City (Utah) vil blive inddraget i den kommende undersøgelse.

Konklusionen må være, at den planlagte beskrivelse af de dansk-amerikanske sprogforhold støttes af en parallel historieforskning, en ny sproglig teoridannelse og en klar dansk arkivforpligtelse, men den udslaggivende faktor bliver tiden, hvis denne forskning ikke startes snarest.

Litteratur

Kun litteratur nævnt i artiklen er medtaget.

Bronner, Hedin and Gösta Franzen 1967. *Scandinavian Studies in Institutions of Learning in the United States. Seventh Report 1966—67.* *Scandinavian Studies* 39/4.

Danske i Amerika 1908—16. Ed. C. Rasmussen Publishing Company. Minneapolis og Chicago. I—II.

Ejskjær, Inger 1964. Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk. p. 7—50 i *Dialektstudier* ed. Institut for dansk dialektforskning vol. 1.

Emigrationen fra Norden indtil 1. verdenskrig 1971. Rapporter til det nordiske historikermøde i København 1971 9.—12. august. København.

Ephraim's first one hundred years. Ed. Centennial Book Committee. Ephraim, Utah 1954.

Fishman, Joshua A. 1966. *Language Loyalty in the United States.* *Janua Linguarum Series Maior* 21. The Hague.

— 1970. *Sociolinguistics.* Rowley Massachusetts.

Gage, Gene G. 1971. *Scandinavian Studies in America: The Languages and Literatures.* *Scandinavian Studies* 43/3.

Grundtvig, F. L. 1888. *Sangbog for det danske Folk i Amerika.* Manistee, Michigan. (7. udg. 1949).

Hartwick, Sophus 1939. *Danske i California og California Historie.* Beretninger om de danskes Liv og Virke fra de tidligste Pioner Dage. I—II. San Francisco.

Hvidt, Kristian 1971. *Flugten til Amerika, eller Drivkræfter i masseudvandringen fra Danmark 1868—1914.* Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie. Aarhus.

Høirup, Henning 1955. *Frederik Lange Grundtvig.* København.

- Kjær, Iver* foredrag 1969, referat under trykning 1972. Dansk immigrantsprog i USA. Båndoptagelser fra staterne Californien, Washington og Utah 1966—67. Selskab for nordisk Filologi årsberetning for 1967—70. København.
- Larsen, M. Baumann* 1972. Introduktion til sociolingvistikken. Nydanske studier, nr. 4.
- McDavid, Raven* 1966. Dialect Differences and Social Differences in an Urban Society. p. 73—83 i: W. Bright (ed.): Sociolinguistics, Mouton.
- Mortensen, Enok* 1945. Danish-American Life and Letters. A Bibliography. Des Moines, Iowa.
- 1967. The Danish Lutheran Church in America. Philadelphia. (=Kirkehistoriske Studier 2. rk. nr. 25).
- Nyholm, Paul C.* 1963. The Americanization of the Danish Lutheran Churches in America. Minneapolis. (=Kirkehistoriske Studier 2. rk. nr. 16).
- Rischel, Jørgen* foredrag 1963, referat trykt 1965. Studiet af nordiske sprog i USA. — Indtryk fra en rejse. Selskab for nordisk Filologi årsberetning for 1963—64. København.
- Schmidt, Jørgen W.* 1965. Oh, du Zion i Vest. Den danske mormonemigration 1850—1900. København.
- Weinreich, Uriel* 1953. Languages in Contact, Mouton, 7. oplag 1971.
- Østergaard, Kr.* 1920. Vort Modersmaal. p. 19—26 i: Evald Kristensen: Danmark og det danske Folk, Omaha, Nebraska.

Finlandssvenskan i USA och Kanada

Av Lars Huldén

Svenskbygderna i Finland har alltid haft en omfattande emigration. Den bredaste strömmen av utvandrare sökte sig under 1800-talets sista och 1900-talets första decennier till Nordamerika. I synnerhet från Österbotten och Åland var emigranterna många. Ännu på 1930-talet var en tredjedel av de kyrkskrivna i vissa österbottniska socknar bosatta i främmande världsdelar.

En del av emigranterna återvände efter några år till hemlandet. Amerikatiden hade då satt sina spår hos dem på olika sätt, silikos, guldtänder, amerikatrunk på vinden, yxa med dubbelbett i lidret, underliga berättelser att berätta. En mängd amerikanska lånord har genom emigranterna funnit vägen in i dialekterna.

Dialektforskarna i Finland har länge lekt med tanken att närmare studera emigrantspråket. Redan på 1950-talet diskuterades möjligheterna att göra någonting på området. Men det fanns då varken tekniska eller ekonomiska förutsättningar för ett så omfattande forskningsprojekt.

I början av 1970 tillsatte Folkmålskommissionen, som arbetar med statsmedel och har som närmaste mål att utge en ordbok över de finlandssvenska dialekterna, och Svenska Litteratursällskapets folkkultursarkiv, en arbetsgrupp med uppdraget att undersöka vilka möjligheter det fanns att nu sända en forskargrupp till USA och Kanada. Arbetsgruppen lyckades småningom få garantier för att tillräckliga understöd skulle beviljas. Den största bidragsgivaren var undervisningsministeriet, som beviljade 30 000 mk. Amerikaexpeditionens budget slutade, när resan inleddes, på 75 000 mk.

De som deltog i Amerikaexpeditionen -71, som den kom att

kallas, var fil. dr Ragna Ahlbäck, professor Lars Huldén, fil. kand. Ann-Marie Ivars och fil. kand. Mikael Reuter. Resan började den 2 mars, och den 22 maj var expeditionen hemma igen. Utrustningen bestod av sju bandspelare, några kameror, 420 band och ett par tusen adresser.

Banden (Scotch) hade sänts i förväg till Finlands konsul i Seattle. Adresserna hade delvis samlats ihop genom en pris-tävling hemma i Finland. Den gällde minnena av emigrationen, och svaren fick bilda underlaget för den frågelista som expeditionen hade med sig. Första priset var en resa till New York, donerad av SAS. Tävlingsdeltagarna fick också uppge adresser på personer som de hade kontakt med eller kände till i Amerika. Emigranttidningen Nordens adressförteckning, som expeditionen hade fått en kopia av, visade allra tydligast var finlandssvenskarna bor på den amerikanska kontinenten.

Långt före avresan var adresserna inprickade med knapp-nålar på en väggkarta. Den visade att de största koncentrationerna av finlandssvenskar finns i nordväst (Washington, Oregon, BC), i Mellanvästern (Minnesota, Michigan) och på östkusten (Massachusetts, Connecticut, New York). Arbetsplanen blev därför helt naturligt den, att gruppen i mars ägnade sig åt det västra distriktet, i april åt Mellanvästern, och under ett par veckor i maj åt östkusten. Tiden blev överallt för kort, men tidtabellen måste genomföras såsom den hade gjorts upp före avresan.

Runebergsorden heter den största finlandssvenska emigrantorganisationen i Amerika. Den kontaktades på ett tidigt stadium och åtog sig beredvilligt att hjälpa till med inkvarteringen och med att introducera intervjuarna hos lämpliga informanter. Medverkan från Runebergsorden och dess enskilda medlemmar var helt avgörande för expeditionens framgång. Genom den stora gästfrihet som visades överallt blev utgifterna nästan 20 000 mk lägre än beräknat, vilket betydde att bearbetningen av materialet kunde inledas omedelbart efter att det lyckligen hade anlänt till Finland.

Urvalet av informanter blev kanske något ensidigt; det är begripligt att man helst visade intervjuarna till sådana som gjort det någorlunda bra i det nya landet. Men så ensidigt

blev ändå inte materialet, att inte de flesta typer av emgrant-öden är beskrivna där.

Redan vid flygfältet i Seattle hyrdes en bil, som sedan blev expeditionens forskaffningsmedel ända till Kennedy airport. Med alla krokar och avstickare medräknade blev resvägen omkr. 13 000 km. Under de åttio dygn resan tvärsöver kontinenten varade intervjuades 606 personer. Inspelningarna omfattar sammanlagt 384 timmar.

När detta skrivs har innehållsbeskrivningar gjorts till ungefär 100 band, och omkring 3,5 timmar tal har transkriberats. Bearbetningen kommer alltså att kräva ytterligare flera års arbete. Åtminstone fyra avhandlingsprojekt bygger redan nu på Amerikamaterialet.

Tekniskt sett blev inspelningarna sällan av god kvalitet. Det fanns alltför många apparater i hemmen som automatiskt kopplades på och av. Trafikbullret störde i storstäderna. Ekande rum kunde inte alltid undvikas.

Språket på banden skiftar från ren engelska eller full "mixning" på några få band till ren dialekt på lite fler. De flesta representerar en amerikansk högfinlandssvenska, mer eller mindre uppblandad med engelska uttryck och fraser och med dialektdrag. Från dialektologisk synpunkt var behållningen av intervjuerna inte särskilt stor. Man hör lika bra eller bättre dialekt i Finland. Men hos några representanter för andra eller tredje generationerna påträffades ålderdomligheter, som numera är sällan hörda i de trakter som deras dialekt närmast utgår från. Den amerikanska högsvenskan av finlandssvensk typ är kanske det intressantaste forskningsobjektet i materialet. De flesta emigranter talade dialekt när de lämnade hemlandet. De har lärt sig sin högsvenska i Amerika. Särdragen i deras språk är ganska många.

Finlandssvenskarna håller inte fast vid sitt språk i många generationer, såsom vissa andra nationaliteter ofta gör. Det var sällan som andra generationen talade svenska flytande; de förstod vad som sades men talade själva engelska. Orsaken ligger väl delvis i att den finlandssvenska folkgruppen är liten, delvis i att finlandssvenskarna rätt ofta möter svårigheter i samarbetet med finnar och rikssvenskar. I fråga om finnarna

ställer språket hinder i vägen, i fråga om rikssvenskarna tycks nationsgränsen kunna vara ett hinder. Lösningen är amerikanisering.

Några forskningsresultat grundade på det material som Amerikaexpeditionen -71 samlade in kan ännu inte uppvisas. Mycket av det som redovisades i Språk i Norden 1971 kommer uppenbarligen att bekräftas av det finlandssvenska materialet. I det följande meddelas några korta utdrag ur de transkriberade banden. De tre första informanterna representerar första generationen, dvs. de har själva vid vuxen ålder emigrerat till Amerika. De två sista språkproven är intalade av personer som tillhör andra generationen, dvs. de är födda i Amerika av föräldrar som emigrerat.

Språkprov

1. I M, sömmerska, f. 1894 i Terjärv, Österbotten, emigrerat 1910, intervjuas av LH i Bronx, N.Y.

IM: Å så bruuka vi syy föör äktressis mee. Jáå. Ja syydd maang kläninga át hodee Kláádet Kállbäär. She was hon var, she, she was a star thoseday(s), ho-hon vaar stsäärna hode ha tiidn. Jáå. Ja a sydd át hennar, åå ja syydd át maang sám vi fikk fleira gang fikk vi teaterticket å ti fara å sii. Jáå. Så hä var treevliit ti sii hä. Jáå å, hm. Jaa. Å ja såå hännar i pärsoon, hode, hodee Kláádet Kállbäär. Ja mássta jo neer til, å sii, va, va sám sko dsäras ti hode klänindsä, för ja hafft jo haand ám hodee klänindsä, så ja vaart kalla neer, så ja såå hännar, mä ho va jo så, såå uut som stryck själv hela männistso. Jaa, ja ho va så máåla . . .

Översättningar

1. Och så brukade vi sy för actresses med. Jag sydde många klänningar åt dendär Claudette Colbert. She was hon var, she was a star those days, hon var stjärna hon den tiden, Jå. Jag sydde åt henne, oh, ja sydde åt många som vi fick flera gånger teaterticket för att fara och se. Jå. Så det var var trevligt att se det. Jå å, hm. Ja. Och jag såg henne i person, dendär, dendär Claudette Colbert. Jag måste ner till, och se, vad, vad som skulle göras åt dendär klänningen, för jag hade ju hand om dendär klänningen, så jag blev kallad ner, så jag såg henne, men hon var ju så, såg ut som stryk själv hela människan. Ja, ja hon var så målad . .

2. SR, f.d. bondhustru, f. i Närpes Österbotten 1897, i Amerika 1909—20, 1947—, intervjuas av sin son HR, f. i Närpes, emigr. 1947, i Worcester, Mass.

Samtalet gäller förhållanden i Närpes.

SR: Å hanndä, hanndä sãm vott sjuuk å fie fallsjuukon, så, så saag hanndä gäbbin sãm va tiit: "Int va hä mäna åt tieg int, hä va mäna åt faadrin dänn." Å, å ni ska ga uut i stallä så jär ä än tili tier vör iendan sãm fäilar na lätä, tier ska ni ta framm, tier jä ä liitä knyyt. Tier va ä liitä knyyt å hä too di taan.

HR: Kva va i knyytä?

SR: Hä va bäinä, na bäinä, na hädä knyytä.

HR: Stoor bäinä, ä?

SR: Int väit ja kva bäinä ä vaa, di va froån tjörrgålin ti å kanstjä.

HR: . . . Kva kalla di tå di sätt tåddä åp fälltjä älä?

SR: Hä väit ja int kva di kalla hä. Hä va än gaambäl tjällg sãm va inn ti oås än gang å så va on arrg så saa on, så saa ja, "nä kvafö jä ni arrg?" — "Joo, tu väit ja ska sät läppår åp dãm" saag on. "Ja ska sätt läppår åp dom". Å hä jood on, ä va Knoåp Aadrin sãm fie läppår.

HR: Ja han haa så mytjy läppår han haa läppår åp stjyylan, hä?

SR: Ja hä va läppår åp stjyylan hanns åp oåkrin. Va ä läppår allstanns. Han tala nu ämm hä sjölv han, så ää noo sant.

3. CH, f.d. skogsarbetare, f. i Korsnäs, Österbotten 1900, emigrerat 1922, intervjuas av LH i Worcester, Mass.

CH: (Om sonens svenska) Åå jäa an kona nåo säij åm an väla.

Åå jäa. Ja tänkkär nåo an kan taal åm an vill. Män ää hoåt te taal, tå du, du haar tå, tu haar ti praktisäär.

LH: Joo hä ä jusst hä sãm . . .

Ch: Åå jäs. Ja minns, ja mi . . . ty . . . jussãm ja va häim si . . . fämmtifyyra, å tå så kåmm, kåmm ja häim fyyra oår ti-

2. Och dendär, dendär som blev sjuk och fick fallandesjukan, så, så sade dendär gubben som var dit: "Inte var det menat åt dig inte det var menat åt fadern". Och, och ni skall gå ut i stallet så är det en tilja det fattas något litet i, där skall ni ta fram, där är ett litet knyte. Där var ett litet knyte och det tog de därifrån.

— Vad var det i knytet?

— Det var benen, några ben i detdär knytet.

— Stora ben också?

— Inte vet jag vad ben det var, de var från kyrkogården de också kanske.

— — — —
— Vad kallade de (det) då de satte sådant på folk eller?

— Det vet jag inte vad de kallade det. Det var en gammal käring som var in till oss en gång, och så var hon så arg, så sade hon, så sade jag "nä varför är ni arg" — "Jo, du vet jag skall sätta loppor på dem" sade hon, "Jag skall sätta loppor på dem". Och det gjorde hon. Det var Knåp-Adrian som fick loppor.

— Ja han hade så mycket loppor, han hade loppor på skylarna hä?

— Ja, det var loppor på skylarna hans på åkern, var det loppor överallt. Han talade nu om det själv, så det är nog sant.

3. — O yah, han kunde nog säga om han ville. O yah. Jag tänker nog han kan tala om han vill. Men det är hårt att tala, då du, du har att, du har att praktisera.

— Jo, det är just det som . . .

— O yes. Jag minns, jag mi . . . ty . . . justsom jag var hemma si . . . femtifyra, och då så kom jag hem för fyra år till-

baaks å tå a ja glömmnd. Ja måta tänkk va ja ska säij tå ä va ju sãm ja ska a glömmnd bått a tå.

LH: Jaa a, do tänkär faar ti Finland no?

CH: Åå jaa, ja ska a booda faar tiit i sãmarn, int vaar ä naa i sãmarn, int kãmbär ja nain vieg i sãmarn trãor ja. Ja trãor int a. Não. Tå vi bruuka fissk förr tå an va liitin, åm vi jãol a jusãm braa, tå å fie jusãm nain braa fissk så tå kona an ju não taal na gamälanns.

4. RK, f. 1902 i Coos Bay, Oregon, av föräldrar från Karleby Österbotten, RS, mrs, f. 1902 i Coos Bay, föräldr. från Karleby. Intervjuas av LH i Coos Bay.

RK: Jaa, såå, jaa föreldra miin ti liika ti dans, å ti va braa ti dans såå. Jaa vi hadd hädä hall, så vi måssta jusst ta neer, ä vaart så gambäl, såå ti vila int, city laga ås ti ta ä neer. But, föräldra miin, ti (stammar) bygg hädä, tå di va ong. Hä va så mytji av dãm gambälansfãlltje, jär finnlansfãlltje så at di hadd hädee hall för ede Ruunebãrgsbilding. Såå. But, ja kann minns vi var, o fyra å fãmm, säkks åårs gambäl, sii, tå vii var å, å arrbeita tii, tå ti bruuka lægg, lægga åss ti å såva åå på stage tii, tå di arrbeta åå — åå, elldär danssa, tå di arrbeta, tå di va through å liik åm, åm löödaga tå bruuka vi vara tii såva tititi, all tãmte lill bãåna, så dji åpp tii, å såva på stage.

RS: Nu fö tiidä tå, aa, föreldra faa ti danssa eldä ti na mööte så måsst di hyyr, aa, va vi kalla ti baby-sitters, ti kãm å siti mä bãåna, män tå vi va ong så too föräldra all bãåna mäå ti danssa. Tå vi va tröitt tå så bara vi, ligge vi på gãllvã elldä benkka,

RK: O yah!

RS: å kassta kãffta övär åss å sååvd vi tãrtils ä va tiidä ti fara häim å så tå, plãkka föräldra bãåna deeras from benkka, å stoola å så foo vi häim. Ti hadd int naa sãm kãm häim å stoo mä bãåna.

baks, och då hade jag glömt. Jag måste tänka vad jag skulle säga, då det var ju som jag skulle ha glömt bort det då.

— — —
— Jaha, du tänker fara till Finland nu?

— O yah, jag skulle ha bort fara dit i sommar, men inte blir det något i sommar, inte kommer jag någon väg i sommar tror jag. Jag tror inte det. No. Då vi brukade fiska förr, då han (sonen) var liten, om vi gjorde det justsom bra då och fick justsom någon bra fisk, så då kunde han ju nog tala något (litet) gamlalands.

4. Ja, så, ja, föräldrarna mina de likade att dansa, och de var bra att dansa, så. Ja, vi hade dendär hallen, som vi måste just ta ner, den blev så gammal, så de ville inte, city lagade oss att ta ner den. But, föräldrarna mina, de . . . bygga dendär, då de var unga. Det var så mycket av dem, gamlalandsfolket, här, finlandsfolket, så att de hade dendär hallen för dendär Runebergsbuilding. Så. But, jag kan minnas vi var, o, fyra och fem, sex års gamla, see, då vi var och arbetade dit, då de brukade lägga oss till att sova, o, på stage dit, då de arbetade och, och eller dansade, då de arbetade, då de var through å lika om lördagarna, då brukade vi vara dit, sova dit, alla dedär små barnen, så gick upp dit och sova på stage (scenen).

— Nu för tiden då, ah, föräldrarna far till danserna eller till något möte, så måste de hyra, ah, vad vi kallar till babysitters, att komma och sitta med barnen, men då vi var unga så tog föräldrarna alla barnen med till danserna. Då vi var trötta då så bara vi, ligger vi på golvet eller bänkarna.

— O yah.

— och kastade koftan över oss och [så] sov vi till det var tid att fara hem, och då så plockade föräldrarna barnen deras from bänkarna och stolarna, och så for vi hem. De hade inte någon som kom och stod med barnen.

5. IW, mrs f. 1907 i Eveleteth, föräldrar och man från Kvevlax, Österbotten, intervjuas i Eveleth, Minnesota, av MR.

MR: Var det öppen mina eller var det . . .

IW: No, onndä graond. They had äppenmiina too, menn pappa arrbeeta onnder graond. Hm.

MR: nå de va väl dammit å besvärlit där?

IW: Jaa a, hä va, that. Sjitin kleedär tå di käämm hemm . . .
Jaa, not only dust, but. Å så hadd di tejde they call carbon-lamps under head. But ää, di jäär int na viidare myttjy åäv hädä ny, di haar mostly openground. Häär cross va plenty of ore rätt onndär hyyse häär, å allt öövär ä åår rätt, säär /?/ di miinon rätt neeret, straight häär. Åmm pappa arrbeita, fairmine they call it . . .

MR: Minns du hur långa dagar det var?

IW: Hor låänng?

MR: Hur långa dagar det var? Hur många timmar om dagen?

IW: Oh. Liikadannt sãm here is nu. Used to go klåkkon sjyy å käämm hemm runnt femm. Så, så hadd di nattsjifft åå, bruuka arrbeit på natten.

MR: Nå, han arbeta i gruvan hela sitt liv då?

IW: Hm. Övä förrti åår, förrtitvåå åår troor ja e vaa, tå an to pension hann arrbeita i miinon.

MR: Hur gammal var han när han tog pension?

IW: Hm. Jaa, he must have been sekkstifemm. Runnt e, hann, hann sko int ha taji pension tå ann too, menn hann va i en caraccident. Såå ää, di frååga åm an vila, så he said jaa, hann arrbeita lång noog anyway, så han too pension.

5. — No, underground. They had openmina too, men pappa arbetade underground. Hm.

— Nå det var väl dammigt och besvärligt där?

— Ja a, det var that. Smutsiga kläder då de kom hem, ja, not only dust, but. Och så hade de dedär they call carbon-lamps under head. But, ah, de gör inte något vidare mycket av det där nu, de har mostly openground. Här cross var plenty of ore rätt under huset här, och allt över är ore rätt, isär (?) di minan rätt nerefter straight här. Om pappa arbete, fairmine they call it . . .

— O. Likadant som here is nu. Used to go klockan sju och komma hem runt fem. Så, så hade de nattskifte också, brukade arbeta på natten.

— Hm. Över fyrtio år, fyrtiotvå år tror jag det var, då han tog pension.

— Hm. Ja, he must have been sextiofem. Runt det, Han, han skulle inte ha tagit pension då han tog, men han var i en caraccident. Så, ah, di fråga om han ville, så he said ja. Han arbeta long nog anyway, så han tog pension.

Kommentarer till språkproven

Transkriptionerna har gjorts av Ann-Marie Ivars (2), Marianne Blomqvist (1, 4, 5) och Viveca Ekholm (3). Här är ljudbeteckningen något förenklad, och intervjuarnas "intresse-ljud" (mm, ja, uhhuh" o.d.), som knappast har varit avsedda att höras, har strukits; de finns inom parentes i originaltexten.

Den renaste svenskan finner vi i provet nr 2. SR talar närpesdialekt utan något som helst amerikanskt inflytande, vilket säkert sammanhänger med att hon tillbringat en stor del av sitt vuxna liv i Närpes och fortfarande talar dialekt med sin son. Viktigt är också att hon talar om gamla landet. Situationen vid intervjun var ganska speciell: Efter en stekfest som Runebergsordens avdelning i Worcester hade inviterat expeditionen till, bjöds alla fyra deltagarna och några andra på fortsättning hemma hos HR, där SR också bor. Det blev sent och den gamla förklarade att hon tänkte dra sig tillbaka. Då sattes bandspelaren i gång, och mellan tolv och två på natten berättade SR för ett stillnat party om tomten, som hon själv hade sett i Närpes, om spökerier, om sjukdomar som påsatts genom trolldom och om mycket annat.

IM kom till Amerika som sextonåring och var när intervjun gjordes 77. Vid början av intervjun frågade hon, om hon skall tala högsvenska eller Terjärvspråk och blev uppmanad att välja det senare. Hon berättar om amerikanska förhållanden och använder därför vissa amerikanska ord och uttryck ("i person"). Att hon bevarat sitt modersmål så väl beror säkert på att hon varit gift med en man från samma socken.

Också CH talar en god dialekt. De amerikanska inslagen i det citerade avsnittet inskränker sig till vissa interjektionella uttryck. Sådana är han frikostig med. När han talar om skogsarbetet använder han också många amerikanska fackord.

I det fjärde språkprovet framträder också interjektionerna (fast det inte alltid är möjligt att avgöra om de är svenska eller amerikanska) men dessutom lånord utanför facktermernas område och egendomligheter i ordföljden.

Den sista informanten har stora svårigheter med svenskan. Språken blandas med varandra tämligen nyckfullt, men fraser

som *they call it* tyder på att hon anser fackuttrycken speciellt främmande för intervjuaren och därför markerar dem. Liknande markering förekommer också i slutet av det fjärde provet.

Alla de fem anförda proven har stark dialektfärg. Graderingen är tillämplig på en betydande del av materialet. Men som nämnt är en svenska av riksspråkstyp tämligen dominerande i inspelningarna. Som avslutning må anföras ett språkprov av detta slag:

LS, f.d. farmare, f. 1886 i Malax, Österbotten, emigrerat 1903, intervjuas av AMI i Tacoma, Wash. (Ljudbeteckningen skiljer sig i detta prov, som gjorts speciellt för artikeln av intervjuaren, från den som använts i de tidigare anförda. Kortstavighet betecknas t.ex. inte, men förekommer i orden *över, fören, arbeta, vila, göra.*)

De va nittånhunratre på våren. Tjugofemte maj. Å vi tjörde me häst å alla, sakerna, nästan två lass där ti, ti Sundom å, å där fick vi en sundambo som tog oss över [me] båten ti Vasa. En båt me, öppen båt, rodde över ti Vasa å så, sen så fick vi tåg på kvällen ti Hangö. Å, ja minns att de, att de va den första gången ja ha gått å tjööft apelsin, ja tjööfte två apelsiner, för att få smaka fören ja le- ja sku lämna å. Å ja gav ett åt min bästa kamrat, en Oskar Sundbäck som kom me oss ti Vasa, för hanses bror Viktor reste hit också me, på samma gång me oss. Så ja dela me mej å gav honom en apelsin också. De va den första apelsinen ja hadde.

Ja sku säj, får ja säja de att, att de va på tok, med, vårt folk på den tiden för att de var inga nöjen på nå ställ utom saloon. Å, å, när de ko- kom, ner fr- arbeta i sex månar tid så, å kom ner å, arbeta hårt så, vila di ha lite trevligt å, å di gick ju tillsammans å, å sku bestå varandra lite, på starkvaror, å fören de gått lage runt så va di ju, i, fulla tagen å /otydligt/ alltsammans a gått. Ja, de va de,

de största elände där å sirdu så sällskapa ja aldri me, me,
me, me de där folke, ———

———
Nå va du börja arbeta me?

— Well, då ble de att, att börja arbeta me cementarbete
på en, på, me trottoarer å, å så att, att, gräva bort stubbar
då di gjorde ga- nya gator. De fick ju, de fi- findest ju icke
nå stora lyftkranar å, å, å tractors som de utan man fick
göra allt för hand.

Det saknas inte dialektdrag i detta sista prov (kortstavighet,
vissa obetecknade kakuminaler, apokoperat *ställ*, formerna
tjööft och *tjööfte*, *findest*) men de flesta är sådana som man
ofta möter hos finlandssvenskar som inte talar utpräglad
dialekt. De direkta amerikanska lånorden är få, men det
främmande inflytandet märks i uttryck som *så fick vi tåg på
kvällen, ja sku lämna*. Hjälpverbet har utelämnats i *fören de
gått lage runt*. Negationen *icke* förekommer en gång; den var
annars påfallande vanlig hos amerikafinlandssvenskarna.

Teknisk terminologiarbejde i Danmark og Dansk Sprognævns rolle heri

Af Henning Spang-Hanssen

Da der i 1940 i Danmark blev oprettet en central for teknisk terminologi, var ønsket om større nordisk enhed på sproglige områder en meget vigtig drivkraft, måske den vigtigste. Det var efter udbruddet af 2. verdenskrig, hvor antityske, proskandinaviske synspunkter gjorde sig stærkt gældende i Danmark. Vi må erkende, at hverken 50'erne eller 60'erne på tilsvarende måde har været præget af nordiske enhedssynspunkter, hverken sprogligt eller erhvervsøkonomisk, men det ville være forhastet deri at se hovedårsagen til, at den danske terminological central fik en kort effektiv levetid og i 1960 helt ophørte at fungere. Dels ser vi jo, at der i Norge og Sverige findes livskraftige terminologiorganer, oprettet nogenlunde samtidigt med det ophørte danske organ, dels kan der peges på en række svagheder i den tidligere danske terminological centrals baggrund og administrative placering; især var den økonomiske baggrund for usikker som følge af et administrativt tilhørsforhold til flere sider på én gang.

Jeg vil derfor ikke drage den lære, at nordiske enhedssynspunkter er en nødvendig forudsætning for at opretholde et nationalt teknisk terminologiarbejde i vore lande, men snarere drage den mere almene lære, at idealisme alene ikke er tilstrækkelig baggrund for terminologiarbejde. Denne opfattelse er jeg blevet bestyrket i gennem personligt medarbejde i og berøring med terminologiarbejde inden for en række fagområder i Danmark.

Der pågår adskilligt udmærket teknisk terminologiarbejde i Danmark, bl.a. vedrørende elektroteknik, tekstiler, farve og lak, elektronisk databehandling. Der er desuden en del brancher og fag, hvor nogle personer idealistisk gør en be-

tydelig indsats for at interessere kolleger i terminologispørgsmål og i internationalt, herunder nordisk samarbejde. Resultatet bliver ofte, at en brancheorganisation eller faglig forening udtaler sympati for sagen, men reelt overlader arbejdet til de få idealister uden at give dem den personmæssige og branchemæssige opbakning, som et terminologiarbejde kræver for at blive praktisk accepteret. Man tør måske endda hævde, at en branche eller et fag burde afstå fra at udtale sympati for terminologisk arbejde, medmindre man erkender et reelt behov og kan yde sagen tilstrækkelig personmæssig, prestigemæssig og økonomisk støtte.

På internationalt plan kan situationen gentage sig: En international organisation for et fag eller en branche — eventuelt en fællesnordisk fag- eller brancheorganisation — tager måske spørgsmål om terminologisk samarbejde op; dersom behovet og mulighederne for praktisk medarbejde ikke er nogenlunde ens i de forskellige berørte lande bliver der da i nogle af landene tale om en kun idealistisk, praktisk nytteløs tilslutning.

Også i forholdet mellem organer inden for et og samme land er det nødvendigt, at der er tale om mere end en idealistisk appel til hinanden. Eksempelvis er det efter min opfattelse uheldigt, hvis et sprognævn ville opfordre en branche eller et fag til at tage det pågældende områdets terminologi op til behandling — måske med henblik på at få udenlandske udtryk afløst af indenlandske udtryk — uden at branchen eller faget selv følte dette arbejde som ønskeligt.

Den vægt, jeg herved lægger på branchens eller fagets holdning til terminologiarbejde, er i overensstemmelse med den opfattelse, at en terminologi er en struktur af primært indholdsmæssig eller betydningsmæssig karakter, knyttet til en vis faglig eller erhvervsmæssig sprogbrug. Hovedvægten i terminologisk arbejde ligger således på den indholdsmæssige side, ikke på den lydige og/eller ortografiske side, og det hverken kan eller bør være en sprognævnsopgave at afgøre eller påvirke sprogbrugernes udformning af deres specifikke tanker og begreber.

Fagterminologi er normativ, ikke blot hvad angår stavemåde, udtale, bøjning og syntaks, men især hvad angår de indbyrdes sammenhænge og afgrænsninger imellem termernes betydnings-

indhold. Det ville være en yderst farlig vej for et sprognævn at gøre sig til autoritet i normering af termbetydninger, eftersom man da gradvis ville glide over i at normere betydninger inden for bl.a. nationaløkonomi og inden for kulturlivets mange fagområder og derigennem videre til politiske områder. Det ville være lidet lykkeligt for et sprognævn at blive inddraget i politiske stridigheder om definition af f.eks. *økonomisk demokrati*.

Selv definition af termer på et tilsyneladende oplagt område som sprogvidenskab må falde uden for sprognævnsarbejde. Der hverken kan eller skal fra et sprognævn tages stilling til, om Chomskys brug af ordet *syntax* er forsvarlig. Heller ikke min (skitse-mæssige) definition ovenfor af *en terminologi* som led i et forsøg på at behandle terminologiens terminologi hører til sprognævns kompetenceområde.

En sådan holdning til terminologiarbejde indebærer ikke, at sprognævn generelt skal søge at undgå vanskelige problemer eller afholde sig fra selv at tage initiativer. Et sprognævn bør bruge sin sagkundskab og sin autoritet over for alle spørgsmål inden for dets kompetence; hertil hører en del spørgsmål, der vedrører terminologi: ortografi, udtale, bøjning, syntaks, ligesom sprognævn må påse, at alment brugte ord ikke på uhenigtsmæssig måde inddrages til fagterminologisk særbrug. Motiveringen for at betragte terminologiarbejde som liggende primært uden for sprognævns område er netop den, at sprognævns autoritet kun vil kunne bevares, når man erkender og fastholder begrænsningen i sprognævnenes autoritetsområde.

Betydningsvidens forrang i forbindelse med terminologi har konsekvenser for holdningen til valg af termudtryk, dvs. termers lydige og/eller grafiske side. Det er på ingen måde uvæsentligt, hvordan termudtryk forholder sig til almene ordudtryk i det pågældende sprog, og netop fordi terminologier ofte fungerer internationalt, er også spørgsmål om udtrykslighed mellem termer i forskellige nationalsprog af væsentlig betydning. Men for en terminologis hovedfunktion — at klarlægge betydningsrelationer — er det mindre væsentligt, om det begreb, der på dansk udtrykkes ved *elektricitet*, i andre sprog har ganske andre udtryk (jf. finsk *sähkö* og islandsk *rafmagn*),

end om der er begrebsidentitet (indholdsoverensstemmelse) mellem udtrykkene i de forskellige sprog. De tre nævnte udtryk er utvivlsomt indholdsoverensstemmende, dvs. der foreligger kompatible termer, der kan placeres side om side i en flersproget ordliste eller som kan forsynes med samme identifikationsnummer i hver af tre nationale terminologiske ordlister. Et tilsvarende eksempel mellem norsk og dansk, hentet fra plastterminologi, er de kompatible termer norsk *mykner* — dansk *blødgører*.

Betydeligt større vanskeligheder for udnyttelse af et andet sprogs terminologi og for flersprogligt terminologiarbejde i form af ordlister m.m. opstår, hvor grafisk og/eller lydligt ensartede udtryk ikke er kompatible termer. Dansk har overtaget det engelske udtryk *gear*, men med væsentligt indsnævret betydningsområde (mekanisme, fortrinsvis med tandhjul, til hastighedsregulering), og der er derfor ikke kompatibilitet mellem dansk og engelsk på dette punkt; som term inden for metallære er dansk *krybning* ikke kompatibelt med norsk *kryping*, eftersom norsk metallæreterminologi skelner mellem *kryping* og *siging*, der begge kan svare indholdsmæssigt til den danske term *krybning*. Et mindre fagspecialiseret eksempel er dansk *affald*, der svarer både til *avfall* og *søppel* i norsk.

Disse dansk-norske eksempler er ikke tilfældigt valgt, men er hentet fra praktisk terminologisk arbejde i forbindelse med det polytekniske Artikkel-Indeks, udgivet af Studieselskapet for Norsk Industri under medvirken fra svensk og dansk side. I denne månedlige publikation refereres pr. år over 20 000 tekniske artikler fra en lang række fagblade, og hver refereret artikels emne karakteriseres ved 4—5 termer, der indgår i et register til søgning af artikler om bestemte emner og emnekombinationer. Det er naturligvis afgørende for søgningens effektivitet, at disse som emneord brugte termer er standardiserede og indbyrdes ikke er synonyme. Emneordene fremtræder i registeret på norsk, men det har gennem en årrække vist sig, at man med 300—400 henvisninger fra danske termer til norske har kunnet gøre registeret (der bygger på 3 000—4 000 forskellige norske termer) brugbart også for danske brugere. De synspunkter, som har vist sig væsentlige i valget

og udformningen af sådanne henvisninger fra dansk til norsk, er meget oplysende om nordisk terminologisk samarbejdes muligheder og form i praksis.

Artikel-Indeks er tillige eksempel på, at terminologispørgsmål har snæver tilknytning til problemer i litteratursøgning, altså til det, der i den pågældende terminologi betegnes informationssøgning og dokumentation. Især på tekniske og naturvidenskabelige områder udgør faglitteratursøgning utvivlsomt den største brugerinteresse i terminologiarbejde, hvilket også administrativt har givet sig udslag flere steder, bl.a. i Sverige. I Danmark søges visse sider af terminologiarbejde nu reorganiseret i forbindelse med teknisk litteratursøgning. Det gælder ikke mindst nyordsarbejdet, eftersom nye termer oftest bringes frem i tidsskriftartikler eller forskningsrapporter, og litteratursøgning af sådanne publikationsformer foregår netop overvejende på grundlag af registrering af artiklerne og rapporterne med emneord hentet fra termer i teksten.

Med nævnelen af eventuelt administrativt fællesskab mellem dokumentationsarbejde (litteratursøgning) og terminologiarbejde rejser sig også spørgsmål om den administrative side af sprognævns rolle i nationalt og internationalt terminologiarbejde. At overføre forhold fra et land til et andet vil her næppe være hensigtsmæssigt uden væsentlige forbehold og modifikationer. Selv i så ensartet udviklede og strukturerede lande som de nordiske stater er der betydelige forskelle i opbygning og funktion af offentlig administration og af fag og brancher. Som interessenter i (teknisk) terminologiarbejde findes i hvert land et antal brancher, faglige foreninger, enkeltinstitutioner af privat eller offentlig art, såsom industriforetagender og tekniske højskoler, endvidere organer og institutioner til varetagelse af dokumentation (tekniske biblioteker, et statsligt råd for teknisk og videnskabelig dokumentation og information, evt. private dokumentationstjenester), et nationalt standardiseringsorgan, et nationalt sprognavn, evt. et specielt organ for teknisk terminologiarbejde (såsom i Sverige TNC, i Norge RTT). Man kan måske tilføje teknisk fagpresse og adskilligt mere.

På internationalt — herunder fællesnordisk — plan findes

interessenter i form af brancheorganisationer, sammenslutninger af nationale foreninger, forsknings- og dokumentationsorganer som Nordforsk, Norddok, FID (Fédération Internationale de Documentation), AILA (Association Internationale de Linguistique Appliquée), den internationale standardiseringsorganisation ISO, m.fl.

På baggrund af denne administrative mangfoldighed og på baggrund af det tidligere sagte om terminologiarbejdes karakter og indhold synes sprognævn ikke generelt at være typen på administrativt koordinerende organer for terminologiarbejde, herunder teknisk terminologiarbejde. Det kan i ét land være fordelagtigst at lade sprognævnet varetage en sådan rolle, men i et andet land fordelagtigst at have et særskilt terminologisk koordineringsorgan, i et tredje land måske at pålægge et informations- og dokumentationsorgan den tilsvarende opgave. En forskellig administrativ placering i de enkelte lande kan i nogen grad besværliggøre praktisk terminologisk arbejde landene imellem, men der vil herved være tale om overvejende administrative problemer, som kan løses. Vanskelighederne ved at søge gennemført en parallel organisation af terminologisk arbejde i de nordiske lande synes langt større, og et sådant forsøg indebærer betydelig fare for, at arbejdet i nogle af landene mister forbindelsen med de kredse, der reelt kan støtte det, således at man igen står med idealistiske bestræbelser uden praktisk virkning.

Alt i alt er der ikke i Danmark — i al fald ikke i en nærmere fremtid — baggrund for, at Dansk Sprognævn tager initiativ til udvidet teknisk terminologiarbejde, hverken i sit eget regie eller ved opfordring til andre om at gøre det. Men Dansk Sprognævn har gennem årene nøje fulgt det arbejde, der foregår, og har søgt at løse terminologiske spørgsmål i det omfang, nævnets kompetence rækker; nævnet kan glæde sig over at have stadig nærmere kontakt med Dansk Standardiseringsråd og med andre, f.eks. brancheudvalg, der tager terminologiopgaver op, og nævnet ser sin opgave på dette felt som en stadig mere effektiv indsats vedrørende de dele af terminologiarbejdet, som Dansk Sprognævn efter sine beføjelser og sin faglige kompetence er forpligtet overfor.

Några tankar kring tekniskt terminologi- arbete i praktiken

Av Egil Nicklin

Tekniskt terminologiarbete kan väl anses innebära en verksamhet som har till ändamål dels att förvara, ordna och publicera tekniska termer och ge information om sådana och deras innebörd, dels att avgöra vilka termer som bör användas för olika begrepp i bestämda sammanhang.

Det är på detta senare problem som efterföljande rader avser att ge några synpunkter, som utkristalliserat sig under ett mångårigt deltagande i internationellt tekniskt samarbete inom byggfacket.

Det kan vara skäl att börja med att påpeka det faktum att den tekniska terminologin förefaller att bli allt viktigare och viktigare på grund av olika orsaker, av vilka ett par är den ökande automatiseringen, som ofta fordrar kodifiering av exakta begrepp, och att praktiskt taget allt viktigt tekniskt utvecklingsarbete måste utföras under internationell samverkan, vilket ställer stora anspråk på möjligheterna att så riktigt som möjligt förstå sådant som är dokumenterat på ett främmande språk. I detta sistnämnda faktum ligger för övrigt (kanske man bör säga märkligt nog) en av de största svårigheterna i det tekniska terminologiarbetet. Att det är "märkligt" beror på att man ju kunde tycka att olika termer i olika språk är helt naturliga företeelser, som inte borde förorsaka andra än vanliga översättningssvårigheter. Så lyckligt är det dock tyvärr inte, när det är fråga om teknisk terminologi. Det är nämligen mycket viktigt att termekvivalenter verkligen svarar mot precis samma begrepp och inte bara ungefär.

Teoretiskt kunde man väl tänka sig problemet löst genom översättningslexikon med definitioner, men i praktiken är detta tämligen ogenomförbart och framförallt otillfredsstäl-

lande, emedan fullständig begreppslikhet i varje fall måste eftersträvas, om samarbete skall kunna bedrivas enkelt och effektivt. Att hundraprocentig begreppsidentitet är en utopi är naturligtvis lika säkert som att terminologiarbetet trots detta bör bedrivas med sådan identitet som rättesnöre. Ur rent språklig synpunkt är det ju synd, att ett begrepp helst bör motsvaras av endast en term, emedan ett sådant förhållande ofta är ägnat att göra språket torrare och torftigare än man gärna skulle önska. Men här finns ingen prutmån. Verkliga synonymer existerar kanske faktiskt i dag, men sådana bör inte användas, åtminstone inte i samma artikel. Läsaren har i ett sådant fall full rätt att misstänka, att författaren verkligen avser två olika saker. Man kan ju inte veta om både författaren och läsaren har uppfattningen att de två termerna är synonymer.

Orsaken till denna inledning var egentligen endast att understryka att terminologiarbete med hänsyn till endast ett land och språk inte är en framkomlig väg. Man kan snarare säga att sådant är sämre än intet terminologiarbete alls, emedan det leder till att man låser sig vid termer och begrepp, som i ett senare skede, då de skall översättas till andra språk eller tvärtom termer från ett annat språk skall översättas till ifrågavarande lands sålunda redan etablerade terminologi, visar sig vålla många besvärligheter. Tekniskt terminologiarbete bör därför utföras under internationell samverkan.

Problemet är hur denna samverkan skall ordnas i praktiken. Inom vissa teknisk-vetenskapliga områden och antagligen främst inom sådana, som är starkt begränsade eller speciella, t.ex. så att endast ett fåtal personer inom varje land sysslar inom facket, eller åtminstone har utvecklingen i sin hand, är svårigheterna antagligen inte så stora. Inom andra områden, på vilka byggfacket säkert är ett gott exempel, sysslar så många personer med dess teknik, att problemen blir nästan oöverkomliga och fältet omspannar flera i tekniskt hänseende åtskiljbara fack, vilka dock terminologiskt bör vara koordinerade. Då härtill kommer en snabb teknisk utveckling, som för med sig behov av nya termer och mera nyanserade termer, är det inte svårt att inse hur besvärligt det kan vara att nå

goda resultat med terminologiarbete inom dessa områden.

Speciellt komplicerade tycks förhållandena vara beträffande de stora s.k. världsspråken. Dels är man inom dessa inte böjd att ta hänsyn till andra språk, dels har man svårt att inom sitt eget stora område nå enighet om termernas betydelse. Man arbetar på många håll ofta omedveten om andras arbete, man hyser misstro till andras förmåga att utföra ett tillfredsställande arbete osv.

Trots dessa svagheter inom de stora språken är man inom de mindre språken och länderna mycket benägen att använda just termer från dem som utgångspunkt för det egna arbetet. Man förbiser då ofta, att man inte är tillräckligt informerad om en terms innebörd på ifrågavarande främmande språk, och att åsikterna om dess betydelse kan vara mycket delade inom det land från vilket utgångstermerna härstammar.

Man kan lugnt hävda att tekniskt terminologiarbete inte primärt är ett språkproblem, utan ett problem som gäller systematisering av begrepp. Begrepp är alltså det primära, men på grund av att man har svårt att arbeta med begrepp får man i praktiken lov att gå omvägen över termerna, ungefär så, att man väljer en term och gör ett begrepp till den. När man på detta sätt skapat begreppet kan det lätt hända att man av olika skäl byter ut den ursprungliga termen mot en annan, som trots allt, t.ex. med hänsyn till andra språk, förefaller lämpligare.

Svårigheterna är alltså stora och man kan fråga sig hur långt det lönar sig att gå i sin strävan till så stor överensstämmelse som möjligt mellan olika länder och språk. Man är på det klara med att en gräns måste dras någonstans för att man med rimliga medel skall kunna göra goda framsteg i internationellt tekniskt terminologiarbete.

Ifall denna fråga inte på allvar utretts med utgångspunkt i situationen av i dag med alla dess tekniska hjälpmedel, borde den med det snaraste tas upp till diskussion här i Norden i hopp om att man kunde bli enig beträffande de viktigaste riktlinjerna för arbetet.

Är det rimligt att starta t.ex. ett enbart nordiskt samarbete inom ett fack, eller är det nödvändigt att ta t.ex. England

med från första början?

Vad speciellt byggfacket beträffar är ett ståndspunktstaggande till om man skulle inarbeta engelsk terminologi i flerspråkiga vokabulärer, eller inte, ett vanskligt problem. Å ena sidan vore det mycket värdefullt att få engelskan med, emedan det är den som numera allmänt används i internationellt samarbete, men å andra sidan är engelskan en stor belastning på grund av oenigheten i den engelskspråkiga världen om termernas betydelse och framför allt om vilken term som helst bör användas för ett visst begrepp, en belastning som måste förorsaka ett nordiskt terminologiarbete mycket extra besvär.

Det som framstår som det väsentligaste vid nationellt arbete är att få till stånd en arbetsmetodik, som garanterar att resultatet blir accepterat av de viktigaste organisationerna inom facket och av de största producenterna av facklitteratur inom landet. Om dessa önskemål inte blir uppfyllda, kommer man ingen vart vare sig med helt inhemsk eller med internationell teknisk terminologi.

Olägenheterna med den mellan länderna skiftande nomenklaturen bör kanske även i en artikel som denna belysas med ett par exempel. Ett lämpligt sådant är kanske begreppet "höghus". Redan i början av 1950-talet fastslog Internationella Byggklassifikationskommittén (IBCC) att hus med minst 10 våningar skulle falla under detta begrepp (FID publ. nr 287). I Tyskland har man en regel, som definierar begreppet i meter över markytan och inte i antalet våningar. I praktiken stämmer den tyska definitionen nöjaktigt med IBCC:s. I Sverige däremot fastslår "Fastighetsnomenklatur" (Institutet för värdering av fastigheter i Stockholm), att hus med minst 6 våningar skall kallas höghus. Om nu alla länder utan beaktande av IBCC:s rekommendation skulle skapa sin egen definition på höghus, är det lätt att förstå hur missförstånden i världen skulle frodas. Ett annat lämpligt exempel är det under senaste år aktuella och flitigt använda (bygg)komponent, som är speciellt intressant därför att det låter nästan lika på de flesta språk i Europa, finskan inbegripen, men som i praktiskt taget alla länder används i olika betydelser inom byggfacket. Det är en typisk representant för den sorts termer

som man "tycker" man förstår vad den avser.

Att problemet inte kan lösas med mer eller mindre privat arbete här och där är självklart. Ett auktoritativt samarbete bör fås till stånd. Sådant är emellertid både svårt och tungrott. Goda exempel härpå har man i mängd från ISO (Internationella Standardiseringsorganisationen), som får lov att offra år efter år på till synes rätt enkla problem. Och när det någon gång blir färdigt är det ofta otillfredsställande och föråldrat.

Med tanke på de dåliga erfarenheterna av samtidigt, helt internationellt terminologisamarbete ligger det nära till hands att föreslå effektivt nationellt utredningsarbete med remissbehandling inom några länder (t.ex. de nordiska) som skulle ha stora möjligheter att uppfatta problemen på likartat sätt. Remissbehandlingen skulle också vara så vederhäftig, att den sålunda skapade terminologin skulle vara mogen för allmänt godtagande i alla remissländerna. Sedan kunde man kanske hoppas på att ett på så bred bas utfört arbete utan vidare kunde accepteras även i andra länder, som inte deltagit i remissbehandlingen.

Flera stora svårigheter står alltid i vägen för realiserandet av terminologiprojekt. Den största är väl den ekonomiska. Det blir dyrt med omsorgsfullt terminologiarbete. Emedan allmänna medel är svåra att uppbringa i tillräcklig mängd, leder det lätt till att affärsintressen måste mobiliseras, varvid man då ofta binder sig både tids- och taktikmässigt med tvivelaktigt resultat som följd.

En annan svårighet är att till arbetet få personal, som är tillräckligt kunnig inom respektive tekniska område och dessutom är språkkunnig och förtrogen med lingvistiska frågor. Ett intimt samarbete med de officiella språknämnderna är naturligtvis mycket viktigt, men kan knappast helt ersätta nyttan av viss lingvistisk kunskap hos terminologiarbetarna.

På grund av att terminologin inom vissa tekniska områden, t.ex. byggfacket, är så oklar som den är för närvarande, har framåtskridandet, utvecklingsarbetet och t.o.m. det dagliga rutinarbetet blivit svårt lidande. Det är egentligen ett under att det går så pass bra att bygga som det gör. Orsaken härtill ligger antagligen i att det inte är lätt att reda ut hur det

skulle ha gått om terminologin varit klarare. Det är ju inte på långt när alltid möjligt att få veta när man missförstått något. Man är lyckligt omedveten därom.

En allvarlig utredning om hur arbetet principiellt skulle och kunde bedrivas, vore det första och viktigaste steget mot en effektivisering av det på många håll oförlåtligt försummade arbetet med teknisk terminologi.

Man bör få de experter på området, som finns, samlade till något seminarium eller liknande för att utreda hur man i dagens läge bäst skall komma framåt. När man på detta sätt utarbetat ett acceptabelt mönster, är det lättare att skapa nationella organ (inte bara topporgan utan även branschorgan) som är lämpliga för sitt ändamål.

Registrering och nybildning av tekniska ord i Island

Av *Sigurður Briem*

Man kan säga, att en organiserad registrering av tekniska ord i Island först började år 1919, då Civilingenjörernas Förening tillsatte ett utskott för detta ändamål. Utskottet, som bestod av tre man, började sin verksamhet utan dröjsmål, och i samarbete med experter inom de olika tekniska facken publicerades ett antal ordlistor i Civilingenjörernas tidskrift under loppet av åren 1919—1925. År 1928 utgav föreningen en liten ordbok innehållande alla de ord, som under denna tid publicerats i tidskriften. Därmed avslutade utskottet i stort sett sin verksamhet.

År 1951 beviljade Alltinget medel för registrering och bildning av nya ord i det isländska språket. Det första häftet utkom 1953 genom kulturministeriets försorg, innehållande nästan 6 000 nybildade ord inom olika områden. Under de tre närmaste åren följde sedan ytterligare tre häften med nybildade ord, speciellt på lantbrukets, sjöfartens och flygteknikens områden. Alla dessa ordsamlingar utgavs under övertillsyn av Universitetets ordboksnämnd.

Elektroingenjörernas avdelning inom Civilingenjörsföreningen tillsatte 1951 ett utskott för registrering av ord inom elektrotekniken och besläktade områden. Som första resultat härav utkom 1952 ett häfte med översättning av nästan 4 000 danska ord inom dessa områden, först och främst från elektrotekniken. Utskottets verksamhet har sedan fortsatt ända tills nu, dock med några avbrott. Sedan 1968 har utskottet haft regelbundna sammanträden, vanligen en gång i veckan med undantag av högsommarperioden. Den främsta uppgiften har varit översättning av Internationella Elektrotekniska Kommitteens (IEC) ordsamling. Denna ordsamling består av ungefär 25

avsnitt med ord på franska, engelska, tyska, italienska, spanska och svenska, samt en definition av varje ord eller uttryck på franska och engelska. År 1965 utkom så i Reykjavik en ordbok med översättning av 5 avsnitt ur IEC:s ordsamling samt en översättning av över 500 ljus tekniska ord ur en annan internationell ordsamling. Förutom av elektroingenjörerna utfördes den isländska översättningen av utskott tillsatta av Isländska Belysnings-sällskapet och Atomtekniska Föreningen i Island. Ytterligare 10 avsnitt ur IEC:s ordsamling har nu översatts till isländska och man hoppas att en ordbok innehållande dessa avsnitt skall utkomma 1972.

Förutom de ovan nämnda ordsamlingarna utkom 1959 en teknisk ordsamling innehållande ungefär 8 000 ord på isländska och engelska. Detta arbete utfördes i huvudsak av en isländsk arkitekt, Sigurður Guðmundsson, som dog innan boken utkom, men arbetet slutfördes av Dr. Halldór Halldórs-son.

Efter denna översikt över de viktigaste arbetena med organiserad registrering och nybildning av tekniska ord i isländska språket vill jag nu kortfattat nämna några av de problem, som man har att brottas med i detta sammanhang här i Island.

För det första har vi den ekonomiska sidan av saken. Det är uppenbart, att i ett land med endast 200 000 invånare är det omöjligt att en ordbok, teknisk eller icke teknisk, kan vara vinstbringande. Ätminstone vad beträffar de tekniska ordböckerna är ett statligt understöd, direkt eller indirekt, oundgängligt. Lyckligtvis förhåller det sig så, att det härskar ett ganska allmänt intresse för nybildning av ord här i Island, och det har inte varit svårt att få bistånd av specialister inom varje fack på frivillig basis och utan betalning. Också allmänheten visar ett stort intresse och det är inte ovanligt att det i tidningarna uppstår polemik om enstaka ord med livligt deltagande av ett antal insändare.

Vad beträffar själva ordbildningen, så består ett stort problem däri, att utländska prefix och suffix liksom främmande ord över huvud taget inte gärna införlivas med det isländska språket. Detta har sin förklaring bl.a. i svårigheterna med

anpassning till den isländska grammatiken. I stället försöker man t.ex. ta fram gamla och i många fall bortglömda ord för nyanvändning i en betydelse, som har en bestämd anknytning till den ursprungliga betydelsen. Ett exempel härpå är ordet "sími", som nu betyder telefon. Förr i tiden betydde "síma" tråd. En annan metod är bildningen av ett helt nytt ord, som har en bestämd likhet med det utländska ordet, men är anpassat till den isländska grammatiken, t.ex. "ratsjá" (radar), "leysir" (laser). För det tredje kan man nämna upptagningen av utländska ord, som man försöker anpassa till den isländska grammatiken så gott det går, t.ex. "nælon" (nylon), "plast" (plastic). Det är klart att ingen av dessa metoder kan eller bör uteslutas vid ordbildningen. Men å andra sidan är det uppenbart, att den ringa användningen av internationella ord i det isländska språket gör att den isländska teknikern måste lära sig avsevärt flera ord än hans utländska kollega i allmänhet kan klara sig med.

Till slut några ord om den framtida utvecklingen. Det saknas för närvarande en koordinerad systematisk verksamhet för registrering och nybildning av tekniska ord i Island. Det måste anses vara ganska viktigt att en sådan organiserad verksamhet snarast möjligt kommer till stånd, inte minst med hänsyn till industrialiseringens snabba utveckling här i landet. Det försigår en livlig verksamhet inom enskilda grupper på olika fackområden, som skulle kunna utnyttjas mycket bättre genom koordinering och finansiellt understöd från statens sida. Man får hoppas att den framtida utvecklingen går i denna riktning.

Problemer innen fagspråkene

Av Bjørn Ebbe Lian, Norges Standardiseringsforbund

Vi lever i spesialiseringens tidsalder, og vårt innviklede samfunnsmaskineri er avhengig av den innsats som en mengde fagspesialister utfører på stadig snevrere områder. Samtidig som spesialistene graver seg stadig dypere og dypere ned i sitt eget spesialfelt, blir de mer og mer avhengig av resultater av andre fagfolks arbeid på beslektede områder. Kommunikasjonen innen en faggruppe er ikke så problematisk, for da brukes de ord og vendinger som er internasjonalt akseptert og gjengse på vedkommende spesialområde, ofte et slags kvasi-engelsk. Fagfolkene kan som regel meddele seg mer eksakt ved hjelp av de internasjonalt brukte tegn- og symbolspråk som f.eks. maskin- og bygningstegninger, koblingsskjemaer, matematiske tegn, kjemiske formler, notetegn og andre. Men når det gjelder å forklare seg overfor andre faggrupper eller overfor den jevne borger, strekker ikke disse symbolspråkene til, man kommer ikke utenom det talte og skrevne ord.

I offentlig forvaltning og i næringslivet sitter en rekke spesialister, travelt opptatt med å skrive lærebøker, artikler, rapporter, brosjyrer osv. De fleste er rene amatører i skrivekunsten, men er likevel overlatt vanskelige kommunikasjonsproblemer som f.eks. det å redegjøre for innholdet i lover og bestemmelser eller forklare virkemåten av innviklede apparater og produkter slik at det kan forstås av utenforstående. Språkproblemene gjør seg gjeldende innen alle fagfelter, men i det etterfølgende skal vi begrense oss til det tekniske fagområde. Imidlertid har mange av de synspunkter som fremføres generell gyldighet.

Om ingeniører kan det sies at de ikke utmerker seg ved en lett og ledig behandling av morsmålet. En av årsakene til

dette er vel ganske enkelt at de interesserer seg mer for teknikk enn for språk. Dessuten er mange norske ingeniører utdannet i utlandet og har enten engelsk, tysk eller svensk teknisk terminologi som hovedmål, og norsk teknisk terminologi som sidemål. Få eller ingen fagfolk har norskkunnskaper ut over gymnasnivå. En kritisk vurdering av norskundervisningen ved våre skoler kan derfor være på sin plass, og vi finner at denne er temmelig ensidig konsentrert om skjønnlitteraturens språk. De kvalitetskrav som stilles til et godt fagspråk, er i dag sørgelig forsømt ved våre skoler, og fra universitetshold hevdes det: "Det faglige skal vi alltid klare å lære studentene på universitetet, men vi har ikke tid og mulighet for å lære dem stringens i tale og tanke. Vi forutsetter at studentene kan tenke, snakke — og skrive — norsk."

Innen teknikken er engelsk og amerikansk faglitteratur helt dominerende i den vestlige verden. På en rekke områder som f.eks. atomfysikk, flyteknikk, elektronikk, databehandling og andre, eksisterer det få norske fagord, og de engelske ord tas derfor uten videre i bruk. Ofte skjer dette noe kritikkløst, og resulterer kanskje i at samme ord helt unødig blir gitt ulike betydninger og skrivemåter på de forskjellige fagområder. Tilsvarende forhold gjør seg gjeldende i nordisk sammenheng, og et eksempel på manglende koordinering er det at på norsk brukes ordet "datamaskin", på svensk "dator" og på dansk "datamaskine" og "datamat". Til dels smitter opptaket av nye ord også over på andre områder, og fortrenger således godt innarbeidede norske ord hvor disse finnes. Flommen av nye fagord fremmer fag-frimureri, og hindrer derved den tverrfaglige kontakt som er så nødvendig for samarbeidet spesialistene imellom.

På grunn av påvirkningen fra massemedia, den sterke økning i folkeopplysningen og det at mange leser utenlandsk fag- og skjønnlitteratur, blir nye ord raskere inn i allmennspråket enn tidligere. Den stadige kontakt med utenlandsk faglitteratur setter også sitt preg på fagspesialistene, og enkelte stiller seg noe uforstående til den gjengse norske tabu-forestilling overfor bokstavene c, w, x og z. Eksempelvis er ikke alle fornøyd med at et uttrykk som "å forsinke" også kan bety

å påføre et tynt belegg av metallet sink/zink (Zn).

Det er i gang en del spredte tiltak for å skape orden på norsk fagterminologi. Innen det tekniske fagområdet arbeider Rådet for Teknisk Terminologi (RTT) med å utgi fagordbøker som foruten norske fagord også inneholder tilsvarende uttrykk på engelsk, fransk, tysk, svensk, dansk osv. Dessuten inneholder RTT-ordbøkene definisjoner av fagordene, og for brukeren er dette ubetinget det viktigste. Høyt kvalifiserte teknikere og vitenskapsmenn deltar i dette arbeidet uten godtgjørelse av noe slag. På andre fagområder utgis det også egne ordlister eller leksika, men disse frister ofte en temmelig anonym tilværelse, lite kjent utenom en snever fagkrets. Ad frivillighetens vei utføres det mye godt arbeid på denne sektor, men de gode forsøk og intensjoner til tross setter mangelen på midler en meget stram grense for hva som kan oppnås. Det er også temmelig tilfeldig hvilke felter som tas opp til behandling, og på viktige områder foregår det overhodet intet organisert terminologiarbeid.

Inntil for kort tid siden var det en meget påfallende mangel på kontakt mellom filologer og de forskjellige fagspesialister. Men heldigvis har det blitt en radikal endring i situasjonen i den senere tid, og innen den tekniske fagverden noterer vi oss med stor tilfredshet den interesse som filologene nå viser overfor våre problemer. Det er sannelig også på høy tid at det gjøres noe for at vi ikke skal drukne i den ukontrollerte flodbølge av nye ord og begreper som velter inn over oss. Det er vel neppe noen som kan tenke seg eller ønsker å stoppe påvirkningen utenfra, tvert imot mener de fleste at det er gunstig med en størst mulig overensstemmelse med de språk vi er i nesten daglig kontakt med. Det vi imidlertid trenger er at opptaket og skrivemåten av nye ord skjer etter visse retningslinjer som sikrer en harmonisk og kontrollert innpassing av fremmede ord i det eksisterende språk.

I Norges Standardiseringsforbund (NSF) finner vi at terminologispørsmål er meget vanskelige og svært tidkrevende. I våre komitéer møtes fagfolk fra ulike fagområder, og problemene består ikke bare i å komme frem til riktig ordbruk i standardene, men undertiden hersker det en viss forvirring i

diskusjonen på grunn av avvikende oppfatning av hva uttrykkene egentlig betyr. Det hender at temperaturen i komitéene kan stige betraktelig under slike diskusjoner. Da standardene ofte inngår som kontraktsunderlag, er det viktig at de er entydige og juridisk uangripelige. Dette er krav vi ikke kan slå av på, og det må gå foran kravet til et godt og ledig norsk. Norsk Standard utarbeides av fagfolk innen de enkelte bransjer, og språklig sett bærer de vel preg av det — både på godt og vondt. Imidlertid legges det ned et betydelig arbeid i å skrive slik at alle som kan tenkes å ha interesse av standardene, skal kunne forstå dem. Standardene brukes av mange og danner skole for bruken av fagterminologi i fagartikler og lærebøker m.v. For å skape enhet i redigering og språkbruk, har Standardiseringsforbundet nedsatt en egen komité som behandler standardene før de trykkes. Nylig ble sekretærene i Norsk språkråd medlemmer av denne komitéen, og dette betegner et viktig skritt for å bedre samarbeidet mellom teknikere og filologer.

Høsten 1971 holdt Norsk språknemnd et møte med fagfolk fra en rekke tekniske områder. Fra alle hold ble det ytret sterke ønsker om å få mer fart i språkarbeidet. Det kom klart frem at vi trenger ett samlende organ som kan behandle både fagspråket og allmennspråket, og at Språknemnda/Språkrådet bør være den sentrale instans for dette. På møtet ble det understreket at fagspråket ikke må skilles fra allmennspråket i den generelle språkpleie. Å trekke noen grenselinje mellom fagspråk og dagliglivets språk er meget vanskelig.

Som kjent holder Språkrådet på med å registrere nye ord etter hvert som de dukker opp i aviser og tidsskrifter, den såkalte "nyordregistrant". Det er nå planer om også å gå i gang med å utarbeide en "fagordregistrant" for å få oversikt over ordmassene innen fagspråkene. Det har vært hevdet at 90 % av alle nye ord i språket er fagtermer, og det må derfor være det riktige at arbeidet med fagspråk kommer inn i fastere former.

Behandlingen av fagspråk og fagterminologi har også vært fremme i nordisk sammenheng. Således var dette spørsmål oppe på det 18. nordiske språknemndmøtet som ble holdt på

Island i august 1971. På dette møtet deltok det også folk fra den tekniske fagverden. En nordisk samarbeidskomité som består av formennene og én sekretær fra hver nemnd, ble overlatt å arbeide videre med denne sak.

Når det gjelder fysikkterminologi, har de nordiske standardiseringsorganisasjonene i gang et samarbeidsprosjekt. På grunnlag av rekommandasjoner utgitt av Den internasjonale standardiseringsorganisasjon ISO, er det utarbeidet oversiktslister over fysiske størrelsesnavn på engelsk, fransk, tysk, dansk, norsk og svensk. Dessuten er det en ledig kolonne med overskriften "Nordiske termer", som det er meningen å få utfyllt så langt det er praktisk mulig. Den nordiske samarbeidskomitéen har også planer om å utarbeide regler for dannelsen av størrelsesnavn sammensatt med: faktor, grad, tall, koeffisient, konstant m.v., og likeledes for størrelsesnavn som ender på: -ans, -tans, -itet og -ivit. (Et interessant spørsmål i denne forbindelse er det om slike regler også kan danne mønstre for bruken av tilsvarende sammensetningsord innen andre fagområder.) Det har vært holdt et møte i denne sak i Oslo, og et nytt møte skal holdes i april i 1972 i København. Nordisk kulturfond har bevilget midler til arbeidet.

Samarbeidet mellom teknologer og filologer er så smått kommet i gang, og det er viktig både for fagspråkets og allmennspråkets fremtid at vi nå kommer over i et positivt og byggende samarbeidsforhold. Språkfornyelsen skjer med akselererende hastighet i våre dager, men den moderne databehandlingsteknikk gjør det mulig å skaffe oversikt over ordmassene og å utgi ordbøker langt hyppigere enn tidligere. Det er klart at det vil koste en del å samle inn fagordene og utarbeide definisjoner, men for samfunnet ligger det store gevinster å hente ved å unngå feilleveranser, mistolkninger og misforståelser gjennom et klart og greit språk. En første forutsetning for å få i stand et godt samarbeid mellom ulike parter, er at de forstår hverandres språk.

Terminologisamarbete i Norden

— erfarenheter i Sverige

Av Einar Selander

Historisk återblick

Tekniska Nomenklaturcentralens tillblivelse föregicks inte av mellannordiska överläggningar. Detta var i och för sig föga anmärkningsvärt, eftersom institutionen, i dagligt tal kallad TNC, grundades år 1941, ett år då förutsättningar för organiserad nordisk samverkan inte var goda. Inte heller under 1930-talets förberedelsearbete underströks på särskilt sätt den nordiska samarbetstanken. Inom Ingenjörsvetenskapsakademien och därmed samarbetande organ hade man i första hand observerat de konkreta vardagsproblemen för den skrivande teknikern och naturvetenskapsmannen: hans behov av att kunna uttrycka sig förstäeligt och korrekt på det egna språket och att finna ett adekvat samband mellan sitt ordförråd och terminologin i andra språk. Den stora svårigheten därvidlag var de s.k. världsspråken och deras inflytande på fackspråken. Den samnordiska förståelsen ansågs inte vara utsatt för någon särskild risk och tanken på ett nordiskt samarbete ansågs alltför självfallen för att behöva uttalas.

I TNCs stadgar, som fastställdes av Kungl. Maj:t den 23 maj 1941, inskrevs den allmänna förpliktelsen att TNC skulle "upp-rätthålla förbindelse med motsvarande organisationer i andra länder". Det kompletterades med föreskriften i den samtidigt antagna arbetsordningen att "medlems internationella verksamhet i nomenklaturfrågor bör om möjligt samordnas med TNCs". Även om man blott motvilligt vill hänföra nordisk verksamhet till internationell, är det dock oomtvistligt att stadgans uttryck "i andra länder" också omfattar grannländerna i Norden. De till TNC anslutna medlemmarna bestod redan från början av företrädare för myndigheter och verk, industriella organisationer, ideella föreningar och enskilda

företag. År 1971 var antalet medlemmar cirka 120.

Så snart samarbetstanken kunde utvecklas mera fritt, understödde TNC varje strävan att påskynda och stärka detta samarbete. I första hand tog detta sig uttryck i försök till närmanden mellan TNC och de båda systerorganisationer som ungefär samtidigt bildades i Danmark och Norge, Terminologi-centralen (TC) och Rådet för Teknisk Terminologi (RTT). I Danmark var overbibliotekar Arne Møller förgrundsfiguren och i Norge var det overbibliotekar John Ansteinsson som länge var den drivande och ledande kraften. Efter Møllers bortgång handlades TCs verksamhet energiskt, men med blygsamma anslag, av Møllers medarbetare på Danmarks Tekniske Bibliotek, civilingenjör Inger Kjær, som mot slutet av 50-talet efterträddes av civilingenjör Bent Barnholdt. Från år 1960 har TCs verksamhet i realiteten upphört.

I Norge har Ansteinsson, som chef för RTT, efterföljts i tur och ordning av civilingenjör Diderich Lund och civilingenjör Arvid Lippestad. Chef för TNC från dess grundande och fram till år 1957 var tekn.dr John Wennerberg, med sekretariatet förlagt till Västerås, i nära anslutning till ASEA som framför allt hade stort intresse av en enhetlig terminologi på det elektrotekniska området. Från 1957 har TNCs sekretariat varit förlagt till Stockholm, först i Ingenjörsvetenskapsakademins hus och sedan 1971 i samma byggnad som rymmer SINFDOK (och Statens råd för teknisk utveckling), det organ som förmedlar det statliga bidraget till TNC.

Termarbetets villkor

De försök till samverkan som gjordes på ett tidigt stadium utvecklades inte särskilt snabbt. I själva verket var företaget mycket trögt i portgången. Man var också överens om de väsentliga orsakerna härtill. Det ena motivet kunde uttryckas så att det fanns inga praktiskt tvingande skäl till samverkan, och att en sådan samverkan om den kom till stånd inte innebar omedelbara praktiska fördelar. Det andra motivet låg i konstaterandet av att det krävdes avsevärda ansträngningar för att få ett resultat som på en gång var effektivt och kvalitativt

underbyggt. Den inom varje land nödvändiga apparaten för insamling, sammanställning, facksaklig och språksaklig granskning innebar en ansträngning som, när den överfördes till att omfatta tre länder, inte ökade med faktorn 3, utan med faktorn 3^3 , dvs. niofaldigades. I denna matematiska beräkning ligger också en antydning till beskrivning av det terminologiska arbetets egenart. I Sverige har på TNC hittills utkommit ett stort antal ordlistor och utförts ett oräknat antal utredningar avseende enskilda termer eller termgrupper. Principen är därvid alltid att materialet tas fram i nära samarbete med huvudintressent och experter inom det enskilda fackområdet. Detta leder oundvikligen till en utväxling av dokument som för större projekt innebär avsevärda insatser av ett stort antal sakkunniga och en däremot svarande mängd dokument för remissbehandling och liknande. Att inlemma detta system i ett samarbete över gränserna är komplicerat och innebär i allmänhet också en lång och invecklad procedur. I vissa fall kan en sådan metod, när det gäller internationellt arbete över huvud taget, visa sig fruktbar; i andra fall, t.ex. när det gäller de exakta vetenskaperna, kan den till och med visa sig vara nödvändig. Men för den otåligt väntande ordbrukaren innebär väntan på resultatet från ett sådant arbete stora bekymmer. Den dagliga rådfrågningens termproblem får handläggas på ett annat och för kunden mera tillfredsställande sätt. Frågan får besvaras med en provisorisk rekommendation om termval och definition eller med ett råd att undvika det från terminologisk synpunkt minst lämpliga alternativet i en given valsituation.

Det är således uppenbart att ett nordiskt samarbete för att ha framgång måste organiseras på ett systematiskt sätt och i insikt både om arbetets möjligheter och dess begränsning.

I den danska Terminologicalentralen var man från början inställd på att följa de tekniska termernas utveckling i de nordiska länderna och lade grunden till ett kartotek i fem delar, ordnade efter danskt, finskt, norskt och svenskt uppslagsord och med en systematisk indelning efter det inom teknik och naturvetenskap utbredda universella decimalklassifikationssystemet, UDK. Avsikten var att vid kommande termfrågor sända förtryckta kort mellan terminologicalentralerna

för komplettering med förslag till termer och definitioner. I praktiken kunde detta initiativ genomföras blott i begränsad utsträckning. En svårighet låg bl.a. däri att man vid TNC utarbetat en egen klassificering, som inte utan vidare kunde omformas till det internationellt gängse bibliotekssystemet. TNCs kartotek, som byggdes upp genom en relativt massiv excerpering i inledningsskedet, omfattade från början cirka 50 000 kort, fördelade på cirka 70 fackgrupper, kompletterade med ett alfabetiskt ordnat totalregister och register uppdelade på mellanled och slutled. Termsamlingen omfattar nu (1971) ca 200 000 kort.

Praktiska samarbetsresultat

Bland uppgifter som tidigt kom i blickpunkten för nordisk samverkan var motortrafikens termer. En sammanställning utarbetades av de nordiska motororganisationernas permanenta kommitté och granskades av de nordiska terminologicalentralerna. Likartad behandling rörde en förteckning "over radio- och fjernsynstermer", viss patentnomenklatur, belysningstermer och nomenklaturfrågor inom kemien. En första överläggning mellan de tre terminologicalentralernas företrädare ägde rum i Stockholm den 9 mars 1944. Man kunde då utbyta erfarenheter från de första verksamhetsårens skriftliga diskussioner. Som allmänt resultat konstaterade man, att man i ett stort antal fall kunnat komma överens om att gemensamt undvika benämningar som av sakliga eller språkliga skäl var olämpliga, men att det däremot inte alltid hade lyckats organisationerna att nå enighet om föreslagna termer. Som slutsats registrerade man att arbetsläget var något olika för de tre länderna. Terminologicalentralen betraktade som sin huvuduppgift att vara ett sammanhållande och samordnande organ för de terminologiarbeten som bedrevs på olika håll i Danmark. RTTs närmaste syfte var att ge ut en flerspråkig teknisk ordbok som skulle tillgodose även språkhistoriska synpunkter, medan TNCs planer i första hand gick ut på att sammanställa en ordsamling med definitioner och källreferenser samt att därjämte löpande tillgodose industrins behov

av hjälp i nomenklaturfrågor. De tre organisationernas inriktning på olika huvuduppgifter motsvarades av olikheter i det praktiska arbetet, i uppbyggnaden av termkartotek osv.

Olikheterna till trots resulterade likväl samarbetet i en gemensamt utgiven ordlista som utgick från internationellt rekommenderad terminologi. Det var Elektroteknisk ordlista som utkom år 1951, i Sverige med beteckningen TNC 15, och i Danmark med beteckningen TC 2, och under medverkan också av den norska terminologicentralen, i alla tre länderna i ett nära samarbete med elektrotekniska fackorgan. I förordet sägs bl.a. följande:

”När de nordiska översättningarna först sammanställdes kom i en mängd fall skillnader till synes, av vilka de flesta föreföll onödiga. TC, NEK (Norsk elektroteknisk komité) och TNC gick var för sig genom sina listor med sikte på bättre överensstämmelse i ordval och uttryckssätt, och resultatet var ett avgjort framsteg. Fortfarande finns dock vissa skillnader kvar, och fortsatt sammanjämkning skulle i och för sig varit önskvärd, men vissa brister som vidlåder själva originalboken — och som tycks vara ofrånkomliga i internationella ordböcker av denna art — gör det tvivelaktigt att ännu mera tid nedlagd på likriktningsarbete skulle lönat sig.”

Av de sammanlagt cirka 2 000 termerna kunde man uppnå någorlunda överensstämmelse för omkring två tredjedelar. I det svenska förberedelsearbetet konstaterades, att man i över 100 fall gjorde direkta ändringar så att de svenska termerna närmade sig de danska och norska.

Under årens lopp har många projekt till liknande samarbete kommit upp, men av olika skäl inte kunnat genomföras, i varje fall inte i full utsträckning. Bl.a. har det varit svårt att synkronisera de skilda ländernas arbetsinsatser beroende på olika angelägenhetsgrad i de enskilda fallen. Först 1968 kom ett sådant projekt att genomföras och resulterade i den nordiska korrosionsordlista som visserligen redigerades och utgavs av TNC, men vars utredningsgrupp också hade deltagare från de övriga nordiska länderna, alltså även

Island. I ordlistan, som innehåller definitioner på svenska och engelska, redovisas termerna på danska, finska, norska och svenska samt engelska, franska och tyska. Särskilda ansträngningar gjordes i slutskedet att nå så god överensstämmelse som möjligt även i fråga om val och utformning av termerna. En överensstämmelse mellan de olika språken, där man inte tar hänsyn till smärre skillnader i stavning, böjning och ordbildning, kan konstateras i följande fall:

3-språkig överensstämmelse (dansk-norsk-svensk)	52 %
2-språkig överensstämmelse — dansk-norsk	63 %
dansk-svensk	55 %
norsk-svensk	72 %
svensk-finsk	16 %

Sammanlagda antalet termer uppgår till 285.

För övriga ordlistor som utgivits av TNC har vi i vissa fall kunnat införliva finska termer, tillkomna i samarbete med motsvarande fackorgan i Finland, och i något fall har vi kunnat redovisa ett antal från svenskan avvikande danska och norska termer som bedömts som särskilt "svåra" (Färg- och lackteknisk ordlista, TNC 38).

I övrigt har samarbetet tagit sig uttryck i utbyte av erfarenheter om enstaka termer och termgrupper och i utveckling av vissa initiativ, bl.a. på byggområdet, där Nordiska kommittén för byggbestämmelser uppmanat till samverkan på terminologiområdet, och i den Nordiska Atomkoordineringskommittén i samband med pågående revision av Kärnteknisk ordlista (TNC 36).

TNC har för sin del också haft möjlighet att i remissyttrandet till förslag från bl.a. Nordiska Rådet förorda åtgärder för aktivering av terminologisk samverkan i Norden. Resurser för detta ändamål har emellertid inte ställts till förfogande och de framställningar som under en lång följd av år TNC gjort i sina äskanden till statsmakterna om att det nordiska samarbetet bör beredas särskilt utrymme i finansieringen har hittills inte beaktats.

Aktuella samarbetsformer

Vid TNCs representantförsamlingssammanträde i april 1971 stod det nordiska samarbetet på programmet och vi hade möjlighet att få en lägesbeskrivning av företrädare från Danmark och Finland. En projektkatalog över uppgifter för ett nordiskt samarbete inom terminologiområdet diskuterades. Enighet rådde om målet för samarbete som koncentrerat angavs i tre punkter: sambehandling av nya begrepp och termer, framställning av ordlistor (projektfördelning, samutgivning, samdistribution), gemensamma insatser på det internationella planet.

Ett stort antal konkreta projekt diskuterades, flertalet av dem pågående eller under utveckling i Sverige. Från svensk sida erbjöds möjligheter till samverkan i olika skeden och på olika nivåer, men man kunde samtidigt registrera den faktiska svårighet som ligger i att institutionella motsvarigheter till TNC för närvarande saknas i Danmark och Finland. Av avgörande betydelse för att genomföra insatser av detta slag är insikten om terminologiarbetets lönsamhet. Den bedömning som man på många håll inom teknik och naturvetenskap gjort i dessa avseenden kan motivera förhoppningen om ökad förståelse från samhällets sida för terminologiarbetets villkor.

Internationell utblick

I den rådande trängseln av investeringsönskemål från samhällets och näringslivets sida blir det ständigt fråga om att avväga intressena på ett ekonomiskt tillfredsställande sätt. Den nordiska marknaden kan då stundom av utåtriktade tekniker och progressiva vetenskapsmän betraktas som provinsial och otillräcklig. Den kan i irriterade ögonblick ses som ett hinder på vägen mot en språklig världsmarknad, en terminologisk international. Erfarenheter från olika samarbetsformer i internationella sammanhang bör i vissa fall kunna anföras som motargument mot en sådan uppfattning. Kombinerade insatser ifrån de nordiska länderna innebär möjlighet till rationell och enhetlig handläggning i många frågor, där ett gemensamt

utbyte ligger i allas intresse. Ett nära samarbete vid utformning av termer och begreppsdefinitioner bidrar till att underlätta sådana strävanden.

Behovet av fast och normativ terminologi upplevs internationellt som ett allt större problem. Således har man t.ex. i den europeiska gemenskapen växande bekymmer med termsituationen i den ständigt stegrade anhopningen av dokument. Ett särskilt terminologi- och översättningscentrum inom EEC är förlagt till Luxemburg och sysselsätter över 100 personer. Inom EEC är de deltagande ländernas språk suveräna. Varje dokument skall återges i sin fullständiga form på alla medlemsländers språk. Detta innebär bl.a. att man för de nordiska länder som kan komma i fråga för inträde får särskilda termproblem som inte i lika utsträckning drabbar övriga länder. Från samnordisk synpunkt kan det vara angeläget att i tid observera vilka åtgärder som kan vara lämpliga för att med tanke härför främja den fortsatta naturliga samhörigheten mellan de nordiska ländernas språk.

Den tekniska hanteringen av termmaterial blir av intresse i detta sammanhang. En inom TNC utvecklad metod för data-maskinell framställning av ordlistor och uppbyggnad av en termbank har väckt intresse bl.a. i EEC, där problemen tenderar att bli enorma. En rimlig tanke är att sammanföra de nordiska erfarenheterna på detta område. Denna tanke kan ses som ett uttryck för en förhoppning, en förhoppning som professor K. G. Ljunggren för 25 år sedan närmast betraktade som en förvisning, nämligen att "genom den svenska Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) och dess motsvarigheter i övriga nordiska länder bör mycket fruktbarande arbete kunna ske för samordning av det tekniska ordförrådet". (K. G. Ljunggren: Språkvård och språkforskning, Lund 1946, s. 101).

Datamaskinell språkbehandling

— og nordisk samarbeid

Av Kolbjørn Heggstad

Det er ikkje lenger berre numerisk informasjon som datamaskinane rundt om ved dei ulike forskningsentra i Norden arbeider med, språklege data er i høg grad med og krev "CPU-time", som det enno heiter på norsk. "Output" strøymar ut av dei store linjeskrivarane med ein fart på over 1 000 linjer i minuttet, og kanskje ser ein der ordindeksar og konkordansar over gamle greske tekster utskrivne med fullt gresk teiknsett. Datamaskinell språkvitskap har etter kvart blitt eit veletablert arbeidsområde med ein regelbunden internasjonal kongressserie.

Bruk av datamaskin i språkvitskapen vart svært tidleg tatt opp til drøfting i språknemndene. Alt i 1963 på det nordiske språkmøtet i Stockholm gav professor Carl Ivar Ståhle ei grundig utgreiing om "møjligheterna att åstadkomma en morfemordbok med hjälp av datamaskiner". Professor Paul Diderichsen gjekk sterkt inn for vidare utgreiing om arbeidet, han ville ha eit større nordisk samarbeid på dette området. Han foreslo at språknemndene skulle prøve å organisere ei nordisk arbeidsgruppe for å undersøkje korleis nordisk språkforskning med hjelp av datamaskinar skulle leggjast opp.

På det nordiske språkmøtet i København 1964 var databehandling eitt av hovudpunkta og ein finn referat frå drøftingar om Svenska Akademiens ordlista (SAOL) og den danske Retskrivningsordbog som "magnetbandordbøker". Det var alt gjort kostnadsoverslag og ein arbeidsplan for overføringa av SAOL. Etter drøftingane på dette møtet gjekk Nämnden för svensk språkvård i gang med overføring av SAOL til magnetband. Første mål var å utarbeide ei baklengsordbok

(finalalfabetisk) på grunnlag av ordtilfanget i ordlista. Vidare ville ein ha ei førehandsredigering av ordlista der ein sette inn markeringar for alle morfemgrenser. Denne informasjonen skulle også overførast til magnetband med tanke på utarbeiding av ei morfemordbok. Overføringa er no ferdig og baklengsordliste, morfemordliste og ei rad andre spesialsorteringar er tilgjengelege. (Erik Kristensen: SAOL-LISTER 15/1—71. Interim report no. 33, Forskningsgruppen för kvantitativ lingvistik (KVAL). Sth. 1971.)

Situasjonen i Noreg var den at ei høveleg ordbok til dette føremålet låg ikkje føre, og ein hadde dessutan omsynet til dei to språkformene å ta vare på. Etter ein del drøftingar som ordboksredaktør Alf Hellevik hadde med representantar for Universitetet i Bergen, vart det etablert eit samarbeid mellom universitetet og Norsk språknemnd, og ved Nordisk institutt, Prosjekt for datamaskinell språkbehandling, vart det sett i gang eit arbeid med å setje opp eit dobbeltspråkleg ordarkiv i maskintilgjengeleg form. Etter ein grundig analyse av norske bøyingskategoriar vart ei klasseinndeling fastsett der ein både tok omsyn til bokmål og nynorsk og valfridomen av former innan desse. Etter dette vart orda i nokre skoleordlister kodifiserte, morfemdelte og puncha. Ved sida av dette ordtilfanget er heile bøyingsverket som låg til grunn for klasseinndeling, skjematisert og overført til datamaskinen.

Dette dataarkivet over norsk ordtilfang er kalla *Norsk ordregistrant*. Føremålet er at ein i dette dataarkivet skal kunne registrere kva som til kvar tid er vanleg, normert norsk. Frå arkivet skal ein kunne ta ut ord i kva for bøyingsformer ein vil, ein kan setje opp morfemordlister, ordlister ordna etter bøyingskategoriar, eller vanlege baklengsordlister. Ein kan vidare få analysert likskapar og ulikskapar mellom bokmål og nynorsk. For tida er Norsk ordregistrant på om lag 40 000 oppslagsord, men eit nytt stort tillegg er under arbeid.

For å registrere nytt ordtilfang som kjem inn i dei ulike nordiske språka, har språknemndene i Danmark, Noreg og Sverige i fleire år arbeidd med innsamling av materiale. (Arnulv

Sudmann: Nordisk språksamarbeid. Språk i Norden 1970, s. 94 ff.) Utdrag frå desse samlingane kan ein finne i tidlegare årgangar av Nordiske språkspørsmål.

I Noreg valde ein også her å dra nytte av moderne teknikk. Då Språknemnda likevel skulle setje opp eit maskinskrive setelarkiv, tok ein opp til vurdering om det ikkje var mogeleg i same arbeidsprosessen å gjere materialet maskintilgjengeleg. Ein fann då at med å skaffe ein spesialskrivemaskin, kunne ein skrive på setel og punche samstundes. Etter ei stund gjekk ein frå dette med å ta vare på setelen til bruk i eit handarkiv, og i samarbeid med Universitetet i Bergen arbeider ein no data-maskinelt ut lister over dette nyordstilfanget, som kan vere grunnlaget for vurderinga når det gjeld den endelege publisering av materialet. Samstundes byggjer ein på denne måten opp eit dataarkiv over ord med kontekst og kjeldetilvisingar som mellom anna vil vere ei viktig kjelde for det vidare oppbyggingsarbeidet av Norsk ordregistrant.

Det er ei heil rad med andre datamaskinelle språkprosjekt rundt om i Norden som er interessante og som fortente ein grundigare omtale. Særleg er det i denne samanhengen grunn til å nemne det viktige arbeidet som i fleire år har vore i gang ved Forskningsgruppen för modern svenska, Universitetet i Göteborg. Ein har der arbeidd med utforskninga av moderne svensk avisspråk. (Sture Allén: Nusvensk frekvensordbok. 1 og 2.) Nemnast bør også at ved Universitetet i Århus har ein skaffa Nudansk ordbog på magnetband og arbeider med å framstille ei baklengsordbok. Også ved Universitetet i Helsinki er det i gang eit prosjekt med å lage ei slik baklengsordbok for finsk.

Ved Universitetet i Bergen er ein i ferd med truleg for første gong å databehandle eit materiale frå moderne islandsk avis-språk. Vidare er det også i gang større arbeid som gjeld nyare norsk avisspråk og skjønnlitteratur. Eit prosjekt som kanskje særleg bør nemnast er innsamling og databehandling av alt stoffet sendt ut over Norsk Telegrambyrå i tidsrommet 1.2—30.4 1971. Her er m.a. registrert dei ulike kjeldene telegrambyrået nyttar og får omsett meldingar frå.

Fleire av dei arbeida som er omtala her, både dei ved språknemndene, universiteta og andre forskningsinstitusjonar, kunne vere nyttige når det gjeld eit samarbeid om nordiske språkspørsmål. Det verdfulle materialet for studiet av ordlagingsprinsipp i nordisk ei magnetbandordbok ville vere, har ofte tidlegare vore omtala på dei nordiske språkmøta.

I kva utstrekning hindrar dei ulike ortografiske bileta at vi les kvarandre sine bøker i Norden? Frekvensordlistene kan med klåre tal syne kor mykje like ord med ulike skrivemåtar dominerer ein tekst, og viser kva som kanskje kunne gjerast.

På det nordiske språknemndmøtet i 1954 peika professor K. G. Ljunggren på at ei av dei viktigaste årsakene til at dei nordiske språka har skilt lag i ordtilfanget, er at ein ofte har fått ulike nemningar på nye omgrep. Derfor var det viktig å halde auge med dei nye orda som dukkar opp i språket. Ein av dei viktigaste innfallsportane i språket for slike nye omgrep er gjerne avisspråket, og med nyordstilfanget og dei datamaskinelle avisspråkprosjekta skulle ein få materiale for både å studere orda sjølv og omfanget, frekvensen, av dei ulike typane.

Den første innfallsporten for framand påverknad er kanskje likevel telegrambyråa. Språket her kunne vere interessant å studere for å finne kor opent for framand påverknad eit "hastverksspråk" er, og kvar påverknaden kjem frå. Telegrambyråa fargar som kjent avisene sterkt i våre dagar.

Teknisk fagterminologi og eit mogeleg nordisk samarbeid om nye termar har vore drøfta i språknemndene. Kvart av dei nordiske landa har sine egne organ som arbeider med desse spørsmåla, men det synest klart at også språknemndene har eit ansvarsområde i dette arbeidet. I Noreg har ein hatt drøftingar mellom dei interesserte partane i terminologiarbeidet, og ein vurderer no om ein skal prøve å lage ein datamaskinell fagord-registrant. Ein kan tenkje seg at terminologiske ordlister etter kvart som dei blir utarbeidde, skal gå inn med alle opplysningar i eit dataarkiv. Frå dataarkivet kunne ein då ta ut selektive ordlister, gjere jamføringar for å skape konsekvens i terminologien, og ha eit effektivt hjelpemiddel i arbeidet med

nye termar.

Kunne ein leggje dette opp som eit nordisk samarbeid gjennom dei nordiske språknemndene, ville mykje vere vunne. Eit fullstendig ordfellesskap er det vanskeleg å tenkje seg, men berre det å ha ein nordisk termbank som kunne sikre at termar lett kunne jamførast, ville vere eit stort framsteg.

Av denne korte gjennomgangen av datamaskinelle språkprosjekt skulle det gå tydeleg fram at ein ny teknikk er i ferd med å gje oss høve til eit betre og nærare språkleg samarbeid i Norden. Dei nordiske språknemndene tok dette tidleg opp til vurdering, noko er blitt gjort på dei ulike stadene, men med tanke på eit nordisk samarbeid er enno det meste ugjort.

Nyare litteratur av intresse för språkvårdsarbetet

DANMARK

Bang, Jørgen: At veje sine ord. 1971. 152 s.

Fjerde samling af Jørgen Bangs korte artikler i Berlingske Tidende, der behandler en bred skala af sproglige problemer (udtale, retskrivning, bøjning, syntaks, ordbrug, etymologi m.m.) i en lettilgængelig form. Forfatterens sprogsyn og vurderinger er præget af indsigt og tolerance.

Danske Studier. Generalregister 1904—1965. 191 s.

Et nyttigt hjælpemiddel for den som vil finde frem til tidsskriftets mange afhandlinger og kortere artikler om sproglige og stilistiske emner.

Dansk Sprognævn. Årsberetning 1969/70. 1970. 32 s.

Dansk Sprognævn. Årsberetning 1970/71. 1971. 36 s.

Som i de tidligere årgange består ca. halvdelen af årsberetningerne af et udvalg af de svar som nævnet har givet skriftligt.

Fynning, Andreas: Samnordisk ordbog/ordbok. 2. udvidede udgave. 1971. 1000 s.

En meget omfattende liste over ord der er fælles for dansk, norsk og svensk. Ordene er opstillet i tre kolonner som viser hvilken form de over 33 000 opslagsord har i hvert af de tre sprog. Ordbogens 1. udgave kom i 1958; den ny udgave er næsten tre gange så stor.

Hansen, Erik: Ping- og pampersprog. 1971. 75 s.

Bogen (der er et optryk af en serie af artikler i dagbladet Information) sætter et stærkt kritisk lys på det sprog der anvendes i politiske organisationer, erhvervsorganisationer,

erhvervsforetagender osv. En række af de negative træk i det sprog der bruges i disse kredse, tilskrives en efterligning af administrationens sprogbrug. Forfatteren mener at det må være muligt at "gøre sig fri fra et helt system af upraktiske sprogvaner som respekten for det officielle sprog har afsat".

Hansen, Aage: Den lydige udvikling i dansk fra ca. 1300 til nutiden. 2. Konsonantismen. 1971. 517 s.

Værkets 1. bind, Vokalismen, udkom i 1962; med dette 2. bind er værket afsluttet. Det udmærker sig bl.a. ved større hensyntagen til lydudviklingen efter 1500 end ellers almindelig i dansk håndbogslitteratur, og giver derved en vigtig indføring i baggrunden for moderne lydforhold, som forfatteren tidligere har behandlet i Udtalen i moderne dansk (1956).

Hansen, Aage: Ordbog over det danske Sprog (i: Danske opslagsværker, 1971, s. 93—130).

Optryk af et foredrag om Ordbog over det danske Sprog, med interessante oplysninger om ordbogens historie og en række personlige erindringer om medarbejderne.

Hjorth, Poul Lindegård: Vejledning i brug af Ordbog over det danske Sprog. 1970. 106 s.

Bogen er skrevet som et hjælpemiddel ved den orientering i brugen af Ordbog over det danske Sprog der indgår i de højere trin af danskundervisningen. Efter en kort redegørelse for ordbogsarbejdet og dets historie gennemgås de enkelte led i ordbogsartiklerne.

Jysk Ordbog. Udgivet af Institut for jysk Sprog- og Kulturforskning under ledelse af Peter Skautrup. Bind I. Hæfte 1. 1970.

Indledning (s. I—XXXIV). A — ael (48 spalter).

Ordbogen bliver den første store danske dialektordbog siden Feilbergs Ordbog over jyske almuemål (1886—1914). Materialet, der er indsamlet gennem mange år, er meget omfattende, men de mange oplysninger som de fleste af artiklerne om de enkelte

ord rummer, er givet i en yderst overskuelig form, ikke mindst takket være de mange kort og illustrationer.

NyS. Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori. Nr. 1—3. 1970—71.

Et nyt tidsskrift, som ifølge bagsideteksten "henvender sig til alle der arbejder med beskrivelse og forståelse af sproglige kommunikationsmidler i det moderne samfund — især med forbindelse med nyere dansk sprog". Af særlig interesse for arbejdet med sprogrigtighedsproblematikken kan fra nr. 1 nævnes en afhandling om begrebet normalsprog af hovedredaktøren, Niels Erik Wille. Nr. 2 rummer bl. a. en fyldig introduktion til pragmatik og pragmatisk analyse. Nr. 3 udgøres af Peter Harms Larsens afhandling Inifinitiv og led-sætning som subjekt i moderne dansk.

Nyt fra Sprognævnet. Nr. 1—7. 1968—71.

Bladet udgives af Dansk Sprognævn to gange om året. Hvert nummer rummer dels en artikel om et mere alment dansk-sprogligt emne, dels et udvalg af de svar som nævnet har givet.

Schiødt, Hans Jørgen: Sproget i funktion. 1970. 210 s.

Bogen behandler i lettilgængelig form en lang række sprogbrugsproblemer, herunder også normproblemer.

Skautrup, Peter: Det danske sprogs historie. Registre. 1970. 360 s.

Dette afsluttende bind af Skautrups store sproghistorie (I—IV, 1944—68) rummer de længe savnede registre til de foregående bind, bl.a. et udførligt sagregister og et meget omfattende ordregister.

Willig, Annette m. fl.: Sprog og konvention. Om rigtigt og forkert sprog. 1971. 93 s.

Bogen er tænkt anvendt i elementær voksenundervisning, først og fremmest på universiteternes og seminariernes begynderhold. Den er ikke en håndbog, men tilrettelagt som en opgavesamling, der dels vil gøre op med misforståelser om-

kring sprogrigtighedsproblemet, dels vil opbygge et nyt syn på problemet, vise dets sociale konsekvenser og foreslå at det ses som et særtilfælde af sproglig adfærd i det hele taget.

En både kompetent og stimulerende indføring i et område som hidtil har nydt for ringe bevågenhed i de forskellige former for læreruddannelse.

NORGE

Av Alfred Jakobsen

Beito, Olav T.: Nynorsk grammatikk. Lyd og ordlære. Oslo 1970. 346 s.

Forfatteren har satt seg som mål å gi en systematisk beskrivelse av det nynorske normalmålet fra Ivar Aasens landsmål til nynorsken i dag, men med hovedvekten lagt på nåtidsmålet. Boka har ikke noen egen del om syntaksen, men i avsnittene om de enkelte ordklassene finner vi mange syntaktiske opplysninger.

“Lydlæren” er delt i en synkronisk og en diakronisk del, men ellers er språkbeskrivelsen lagt opp på tradisjonell måte. Derimot er terminologien modernisert.

Framstillingen er primært deskriptiv, men da normalmålet til enhver tid danner hovedgrunnet for beskrivelsen, blir grammatikken samtidig normativ.

Stoffet i boka er hentet fra litteraturen, både skjønnlitteratur, faglitteratur, tidsskrifter og blad. Bl.a. er de store ekserpt-samlingene i det nynorske ordbokarkivet utnyttet. Beito gir også fyldige historiske og dialektale opplysninger.

Alle som søker opplysninger om nynorsk målbruk, har her fått en uunnværlig oppslagsbok.

Berkov, V. P.: Tempusforskyvning i norsk. Mål og Minne 1970, s. 26—47.

Regelen om tempusforskyvning består for norskens vedkommende i at når hovedsetningen betegner et utsagn, en fornemmelse eller en psykisk prosess, og verbet i den står i preteritum eller pluskvamperfekt, så kan verbet i bisetningen

kring sprogrigtighedsproblemet, dels vil opbygge et nyt syn på problemet, vise dets sociale konsekvenser og foreslå at det ses som et særtilfælde af sproglig adfærd i det hele taget.

En både kompetent og stimulerende indføring i et område som hidtil har nydt for ringe bevågenhed i de forskellige former for læreruddannelse.

NORGE

Av Alfred Jakobsen

Beito, Olav T.: Nynorsk grammatikk. Lyd og ordlære. Oslo 1970. 346 s.

Forfatteren har satt seg som mål å gi en systematisk beskrivelse av det nynorske normalmålet fra Ivar Aasens landsmål til nynorsken i dag, men med hovedvekten lagt på nåtidsmålet. Boka har ikke noen egen del om syntaksen, men i avsnittene om de enkelte ordklassene finner vi mange syntaktiske opplysninger.

“Lydlæren” er delt i en synkronisk og en diakronisk del, men ellers er språkbeskrivelsen lagt opp på tradisjonell måte. Derimot er terminologien modernisert.

Framstillingen er primært deskriptiv, men da normalmålet til enhver tid danner hovedgrunnlaget for beskrivelsen, blir grammatikken samtidig normativ.

Stoffet i boka er hentet fra litteraturen, både skjønnlitteratur, faglitteratur, tidsskrifter og blad. Bl.a. er de store ekserpt-samlingene i det nynorske ordbokarkivet utnyttet. Beito gir også fyldige historiske og dialektale opplysninger.

Alle som søker opplysninger om nynorsk målbruk, har her fått en uunnværlig oppslagsbok.

Berkov, V. P.: Tempusforskyvning i norsk. Mål og Minne 1970, s. 26—47.

Regelen om tempusforskyvning består for norskens vedkommende i at når hovedsetningen betegner et utsagn, en fornemmelse eller en psykisk prosess, og verbet i den står i preteritum eller pluskvamperfekt, så kan verbet i bisetningen

bare stå i preteritum, pluskvamperfekt eller fortidsfuturum I (teoretisk også i fortidsfuturum II). Forfatteren kaller disse tempora *kongruerte* (Jespersen: *shifted*) — til forskjell fra *ukongruerte*: presens, perfektum osv. Han nevner en rekke eksempler på at det blir brukt ukongruert tempus mot regelen. Tilfellene er så mange at det ikke kan være tale om "tilfeldige feil", "slurv" e.l.

Bleken, Brynjulv: Norskfilologene og sprogspørsmålet. Oslo 1970. 84 s.

Det emne Bleken tar opp, er "holdningen til og behandlingen av morsmålet på det høyeste faglige nivå i vårt samfunn", dvs. blant norskfilologene på universitetet. Han anklager dem for å tegne et skjevt bilde av språksituasjonen i landet vårt. I sin undervisning og i sine lærebøker legger de etter Blekens mening for stor vekt på de offisielle former av norsk språk mens de fortier eller bagatelliserer riksmålsbevegelsens normative arbeid og dettes nedslag i språkbruken. Han belyser dette bl.a. gjennom en rekke eksempler hentet fra grammatikker og språkhistorier for norskstuderende. I norskfilologenes holdning finner vi "forskjellige arter og grader av tilslutning til sprogstrevet, vanebundet tenkning, mangel på vilje til erkjennelse og underdanig engstelig uselvstendighet — alt i den videnskapelige nøytralitets og objektivitets navn", hevder han.

Bruaas, Einar: Eksperimentell analytisk lingvistikk. Oslo 1971. 168 s.

Den semantiske spørreprosedyren som tidligere stort sett var enerådende i setningsanalysen, førte ofte til sterkt diskutabile, subjektive slutninger.

Med sin posisjonsanalyse av setningene i dansk innførte Paul Diderichsen en metode som gjorde det mulig å anvende strengt formal-objektive kriterier i studiet av setningsmorfologien.

I første del av boka gir Bruaas en strukturbeskrivelse av moderne dansk. I "Del 2" er Diderichsens posisjonsanalysemodell tillempet norsk setningsstruktur. Dette er foreløpig den eneste samlede systematiske oversikt i grunntrekk for norsk, og den har derfor betydelig generell interesse.

I tredje del av boka viser forfatteren ved hjelp av et stort eksempelmateriale hvordan tre delmetoder utledet av setningsmodellen (Midtfeltprøven, Verbaladverbialprøven og Forfeltprøven) kan anvendes som korrektiver til den tradisjonelle setningsleddanalyse. Disse bygger på den generelle lingvistikks hovedmetoder, permutering, substituering og transformering. Kombinasjonen av delmetodene og den semantiske spørreprosedyren gir til sammen sikrere kriterier for bestemmelse av setningsledds omfang og art. Forfatteren kan således klarere enn før avgrense objektet mot adverbialet og vise "preposisjonalobjektets" reelle karakter. Han kan også legge fram en formalanalytisk underbygd utvidelse av begrepet hjelpeverb.

Selv om en nok kunne sette spørsmålstejn ved flere punkter av framstillingen i "Del 3", inneholder også denne siste delen av boka mange skarpsindige iakttagelser og resultater av interesse for syntaksforskningen.

Gundersen, Dag, Dahl, Willy, Hødnebo, Finn: En bok om ord. Oslo 1971. 117 s.

Boka består av en rekke populærvitenskaplige studier over ordforrådet i norsk i eldre og nyere tid, hvordan det dannes og utvikles, hvor det kommer fra, og hvordan det brukes — og misbrukes. Forfatterens hensikt med boka er å gjøre leseren interessert i ordene og deres funksjon. De fleste av artiklene i samlingen har vært holdt som radioforedrag i de siste årene. Av innholdsfortegnelsen kan nevnes: Willy Dahl: "Om noen århundres adjektiv", Finn Hødnebo: "Om ordlagning før og nå" og "Nedertyske (platt-tyske) lånord i norsk", Dag Gundersen: "Nasjonalitetsord", "Moteord" og "Noen utviklingsdrag i moderne norsk ordforråd". Særlig de to siste artiklene er aktuelle i forbindelse med språklig normeringsarbeid. Boka er forsynt med et emne- og ordregister.

Jakobsen, Alfred: Avledninger på -leik i nordisk, særlig norsk. Maal og Minne 1970, s. 104—124.

Forfatteren gir et oversyn over *leik*-avledningene i de nordiske språk på historisk basis. I den siste del av artikkelen be-

handler han *leik*-derivatenes forekomst, form og bruk i norske dialekter og i nynorsk skriftmål. (I riksmål/bokmål har *-leik* ikke hatt noen plass når en unntar enkelte litterære verker med sterkt dialektfarget språk.) Han gjør også rede for konkurransen mellom *-leik* og andre suffikser (særlig *-heit* og *skap*).

Haugland, Kjell: Målpolitiske dokument 1864—1885. Oslo 1971. 206 s.

Denne boka inneholder en samling sentrale kildekrifter som viser hvordan målbevegelsen vokste fram. De spenner over et vidt register fra vanlige agitasjonsskrifter til viktige politiske dokumenter. Her er bidrag fra bl.a. Ivar Aaasen, H. E. Berner, A. O. Vinje, Arne Garborg, Christopher Bruun og Johan Sverdrup.

I en innledning til dokumentsamlingen analyserer Haugland hovedlinjene i utviklingen fra Aasens grammatikk i 1864 til Johan Sverdrups innlegg i stortingsdebatten om målsprøsmålet i 1885. Han viser hvordan målsaken ble knyttet sammen med nasjonal og liberal politikk, og han hevder at den rolle målbevegelsen har spilt for aktiviseringen av de brede lag i folket og for demokratiseringsprosessen i det norske samfunnet, vanskelig kan overvurderes.

Haugland, Kjell: Striden kring sidemålsstilen. Oslo 1971. 160 s.

Etter at Stortinget i 1885 hadde fattet prinsippvedtak om at bokmål (riksmål) og landsmål skulle være offisielt jamstilte målformer, kunne landsmålsvennene for alvor begynne å arbeide for reell likestilling i alle offentlige institusjoner. Særlig la de seg i selen for å få Stortinget til å gi landsmålet plass i skoleverket. Dette strevet bar snart frukter: I 1892 ble døren åpnet for landsmålet i grunnskolen, og i den nye lærerskoleloven fra 1902 ble det slått fast at det til lærerskoleeksamen skulle være skriftlig prøve i begge målene.

Med utgangspunkt i denne loven tok landsmålstilhengerne opp arbeidet for å få gjort sin målform til obligatorisk skriftlig fag i gymnaset også. I 1906 fikk de venstrepartiet til å sette denne saken på sitt politiske program. Etter heftig strid ble utfallet det at stilkrevet vant igjennom.

Kjernen i Hauglands studie er debatten omkring stilkravet fra vinteren 1905/06 og fram til våren 1907 da saken var oppe i Stortinget. Forfatteren har lagt særlig vekt på å undersøke i hvilken grad striden om landsmålsstil til studenteksamen gikk inn som element i de politiske brytningene på denne tiden. Samtidig har han villet registrere landsmålsbevegelsens taktikk og rolle som politisk pressgruppe.

I den seinere tid har spørsmålet om sidemålets plass i gymnaset fått ny aktualitet. Alle som ønsker orientering om bakgrunnen for denne striden og om en viktig fase i landsmålsbevegelsens historie, vil ha nytte av Hauglands bok.

Mål og makt. Redigert av Jan Askelund. Oslo 1971. 123 s.

Nynorsk er et mål som blir nyttet i visse miljøer. Det hører mest naturlig hjemme i bygdemiljøet og er mest levende der. Bygdesamfunnet skiller seg fra byen på mange måter, i samlivsformer, i sosiale og økonomiske strukturer. Dette gjelder ikke minst arbeids- og eiendomsforhold. Bygdesamfunnet er i dag truet fra mange hold. Går det under, vil dette få katastrofale følger for nynorsken.

I denne alvorlige situasjonen er det mange som mener at målarbeidet har stivnet i former som ikke lenger er effektive. De hevder at idégrunnlaget og framgangslinjene for målsaken trenger en fornyelse. En må sette den i sammenheng med alt annet som skjer i samfunnet. Målbevegelsen er en sosial og politisk bevegelse i ordets aller videste betydning.

På et seminar i Volda i 1970 drøftet målfolk fra hele landet nynorskens framtid. Hovedresultatet av diskusjonene ble at kampen for nynorsken må få en større bredde enn den hittil har hatt. En må engasjere seg i distriktpolitikken. De samlivsformene som hører bygdelivet til, må vernes. En må motarbeide den tanken at økonomisk vekst er det samme som vekst absolutt. Profitt og produksjonsøkning kan ikke være det eneste målet på framgang. Spredning i bosetning som vi har det her i landet, er et gode.

“Mål og makt” inneholder foredragene på Volda-seminaret og dessuten noen uttalelser og resolusjoner som ble vedtatt der.

SVERIGE

Av Bertil Molde (BM) och Margareta Westman (MW)

Allén, Sture (under medverkan av Staffan Hellberg): Introduktion i grafonomi, det lingvistiska skriftstudiet. (Data linguistica 2) Stockholm 1971. 63 s.

I fem kapitel behandlas skriftens förhållande till talet, skriftens historia, sättet att analysera och beskriva ett skriftsystem, skriftens plats i en grammatisk beskrivning av språket och frekvensen hos bokstäver och bokstavskombinationer i svenskan. BM

Allén, Sture: Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. Frequency Dictionary of Present-Day Swedish Based on Newspaper Material. 1. Graford. Homografkomponenter. Graphic Words. Homograph Components. Stockholm 1970. XLVIII+1066 s. — 2. Lemman. Lemmas. Stockholm 1971. XLVI+1102 s. (Data linguistica 1 resp. 4).

Nusvensk frekvensordbok bygger på artiklar från 1965 ur fem svenska morgontidningar (Svenska Dagbladet, Stockholms-Tidningen, Dagens Nyheter, Göteborgs Handels- och sjöfartstidning och Sydsvenska Dagbladet Snällposten). Antalet löpande ord i textmaterialet är 1 000 669, och antalet graford (grafiska ord) är ca 103 000. De grafiska orden har också uppdelats i homografkomponenter (t.ex. har STACK delats upp i substantivformen *stack* och verbformen *stack*); efter denna uppdelning uppgick antalet enheter på homografkomponentnivå till 112 000. Detta material på grafordsnivå och homografkomponentnivå redovisas i ordbokens första del i tolv ordlistor, och dessutom ges förteckningar över grafem (t.ex. över bokstävernas frekvens) och över egennamn med mer än ett ord samt en del tabeller. Materialet i den första delen är bearbetat och redovisat så utförligt och exakt som gärna kan önskas. Åtskillig viktig kunskap finns att hämta, t.ex. om de vanligaste orden i det undersökta materialet (som dock inte med nödvändighet är representativt för *all* nusvenska).

I ordbokens andra del har det i materialet ingående ordförrådet lemmatiserats, dvs. orden har grupperats under en huvud-

form. T.ex. har substantivet *stack* tillsammans med böjningsformerna *stacken*, *stackar* osv. sammanförts till en enhet, ett lemma, medan verbformen *stack* tillsammans med former som *sticka*, *sticker*, *stuckit* sammanförts till ett annat lemma. Antalet lemmen som redovisas är ca 71 000 — ett antal som kan jämföras med antalet uppslagsord i olika ordlistor och ordböcker (t.ex. omkring 160 000 uppslagsord i nionde upplagan av Svenska Akademiens ordlista).

Bägge delarna av Nusvensk frekvensordbok innehåller många ordlistor av stort intresse och av betydande vetenskapligt värde. Särskilt kan nämnas de listor där orden ordnas i finalalfabetisk ordning till ett "baklängeslexikon" (t.ex. *dabba*, *begabba*, *slabba*, *drabba*, *krabba*, *Ebba*, *ebba*, *ribba*). Inte minst dessa finalalfabetiska listor är av stort intresse för både språkvården och språkforskningen, genom att de ger värdefulla upplysningar om språkets struktur (i synnerhet om den morfematiska strukturen). *BM*

Bergman, Gösta: Svenska provinsialismer. Stockholm 1971. 92 s.

En samling uppsatser om provinsiella uttal, former, ord och uttryck i Sverige och i finlandssvenskan. *BM*

Collinder, Björn: Svenska. Vårt språks byggnad. Stockholm 1971. 295 s.

I denna omfattande språklära vill Collinder beskriva svenskan utan att gå omvägen över latinsk eller tysk grammatik. Boken vänder sig i första hand till studerande vid gymnasier och universitet, men också till en språkintresserad allmänhet. *BM*

Dahl, Östen: Generativ grammatik på svenska. Lund 1971. 113 s.

En ganska lättillgänglig introduktion till den generativa grammatiken. Exempelen är hämtade från svenska språket, med vissa jämförelser med andra språk. Framställningen är resonerande och stöds av en mängd träd-diagram. Samtidigt som läsaren får en uppfattning om vad generativ grammatik

är, får han också en hel del upplysningar om språks, särskilt svenskans, konstruktion. *MW*

Dahlstedt, Karl-Hampus: Norrländska och nusvenska. Tre studier i nutida svenska. Lund 1971. 220 s.

I denna bok har Dahlstedt samlat tre tidigare i olika tidskrifter publicerade uppsatser av stort värde både för språkforskaren och för den språkintrasserade lekmannen. Dessa uppsatser är: Norrländska och rikssvenska (från 1956), Folk-mål i rikssvensk prosadiktning (från 1960) och Homonymi i nusvenskan (från 1966). *BM*

Elert, Claes-Christian: Ljud och ord i svenskan. Uppsala 1970. 191 s.

Utgångspunkten för Elerts beskrivning av nutida riksspråkligt svenskt talspråk är modern strukturlingvistik och generativ transformationsgrammatik. Boken behandlar huvudsakligen svenskans fonematiska struktur (t.ex. tryckstyrka, tonaccent, kvantitet, vokal- och konsonantfonem, junktur) och vissa morfologiska strukturer (substantivens böjning, räkneordens morfologi, böjningen av personliga och possessiva pronomen). *BM*

Ljung, Magnus—Ohlander, Sölve: Allmän grammatik. Surte 1971. 225 s.

Detta är en resonerande introduktion till de grundläggande grammatiska begreppen. Framställningen baserar sig i första hand på exempel från svenska språket men innehåller många jämförelser med motsvarande företeelser i engelskan, tyskan och franskan. Den grammatik som presenteras är närmast den traditionella även om den nya språkvetenskapen satt sina spår i resonemangen. *MW*

Lundastudier i nordisk språkvetenskap, serie C: Studier i tilllämpad nordisk språkforskning.

I Lund har under några år bedrivits en mycket aktiv tal-språksforskning, som grundar sig på inspelningar av tal i skilda situationer och från skilda landsdelar. De första under-

sökningarna har mest inriktats på talspråkets syntax. De har givits ut i ovanstående serie som hittills omfattar följande titlar:

1. *Bengt Loman—Nils Jörgensen: Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer. Lund 1971. 127 s.*

Boken ger en mall för hur talflödet kan delas in i mindre enheter som sedan kan analyseras närmare. Framför allt är det alltså de skilda typerna av "mening" som definieras och grupperas — från interjektioner och fristående önskebisatser över skilda typer av meningsfragment och felbildade meningar till fullständiga huvudsatser. I och med detta arbete har vi äntligen fått ett ord på svenska (?) för denna självständiga språkliga enhet som kan få så skiftande form — nämligen makrosyntagm.

2. *Nils Jörgensen: Syntaktiska drag i svenska dialekter. En bibliografisk översikt. Lund 1970. 65 s.*

3. *Nils Jörgensen: Om makrosyntagmer i formell och informell stil. Lund 1970. 77 s.*

Här tillämpas den makrosyntaktiska analys som beskrivs i Loman—Jörgensen ovan. Det är alltså på meningsplanet som språket undersöks hos ett antal personer, dels i informellt samtal, dels i formell debatt. Man får belägg för hur samma människor varierar språket i olika situationer men också för hur män och kvinnor, yngre och äldre skiljer sig i fråga om t.ex. graden av korrekt meningsbyggnad och bruket av interjektioner eller av komplicerad meningsstruktur.

4. *Jan Einarsson: Sammanträdet som talsituation. Lund 1971. 145 s.*

Även här tillämpas den makrosyntaktiska analysen från Loman—Jörgensen ovan. Inspelningarna gäller sammanträden från olika håll i samhället. Dessa sammanträden har med utomspråkliga hjälpmedel graderats efter hur formella de var. Det språkliga beteendet har undersökts och Einarson framför

en intressant hypotes om skillnaden mellan spontant och planerat tal som går ut på följande:

De två språkliga dragen förekomst av meningsfragment och interjektioner å ena sidan och av komplicerad meningsbyggnad å andra sidan står i direkt negativt samband med varandra. Finns det ena i hög grad så är det andra sällsynt. Men i fråga om förekomsten av ofullbordade eller felkonstruerade meningar liknar mycket spontant tal och mycket väl planerat tal varandra; i ingetdera förekommer dessa särskilt mycket. Det finns även ett mellanläge mellan de båda — där talet varken är särskilt spontant eller särskilt välplanerat — där felkonstruktionerna också är ganska få. Flest felkonstruerade och ofullbordade meningar skulle då förekomma dels i situationer då man i stort sett talar spontant men börjar blanda in mer komplicerade meningar (utan att uppnå det neutrala mellanläget), dels i situationer då man i stort sett talar välplanerat men inte helt har övergivit det spontana talets alla särdrag. *MW*

Språkvård. Tidskrift utgiven av Nämnden för svensk språkvård. 1965—

Tidskriften Språkvård utges sedan 1965 med fyra nummer årligen. Den innehåller artiklar och notiser om språkliga ämnen, särskilt om nutida svenskt språkbruk. Frågor av allmänt intresse till Institutet för svensk språkvård besvaras. Register till de första fem årgångarna ingår i nr 4 för 1969. *BM*

Studier i dagens svenska. En antologi redigerad av Bertil Molde (Skr. utg. av Nämnden för svensk språkvård 44). Stockholm 1971. 202 s.

I denna antologi ingår tretton uppsatser om olika problem i nutida svenska. Alla har varit publicerade tidigare (men bearbetats för denna antologi), elva av dem i tidskriften Språkvård under åren 1965—1970. Uppsatserna behandlar frågor om uttal, främmande ords böjning, främmande ortnamns stavning, konstruktioner som "Färsk sill är gott", ordparet *neka* och *vägra*, tidningsspråkets syntax, regionalt språkbruk, tvåspråkighet, läsbarhet, språkdirigering och språkinläring. *BM*

Svenska modeord. En samling redigerad av Olav Panelius och Torsten Steinby. Helsingfors 1970. 179 s.

En samling korta men innehållsrika uppsatser som behandlar mellan 300 och 400 olika ord och ordelement av modekaraktär i svenskan under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet, t.ex. alienation, etablissemang, frustrerad, image, indoktrinering, jippo, manipulera, relevans, sofistikerad, trend. *BM*

Teleman, Ulf—Wieselgren, Anne Marie: ABC i stilistik. Surte 1970. 137 s.

En mycket innehållsrik och samtidigt handfast introduktion i funktionell stilistik. Boken innehåller huvudkapitlen Vad är stil?, Stilar och stilarter, Om stilistiska verkningsmedel, Tal-språk och kanslisvenska — två syntaktiska ytterpunkter, Schema för textanalys, Siffror för språkliga data att jämföra med. *MW*

Thelander, Mats: Fiktionsprosa och sakprosa (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skriftserie 3). Lund 1970. 79 s.

En undersökning av hur ett antal svenska skribenter under 1900-talet växlar språkbruk när de övergår från att skriva skönlitteratur till att skriva saklitteratur. Författaren söker finna gemensamma drag i och skillnader mellan språkformen i dessa olika slag av skriftlig produktion. *BM*

Några nyare fackliga ordböcker och ordlistor

DANMARK

- Ackner, Joseph*: Naturvidenskabelig håndbog. Dansk redaktion og bearbejdelse ved mag. scient. Erling Bondesen. Oversat fra engelsk efter Pocket Encyclopedia of Physical Science af Helgi Jonsson. 1971.
- Althusser, Louis*: For Marx. På dansk ved Jens Toft. 1969. (Ordliste [ved B. R. Brewster]: s. 233—244).
- Andersen, Ellen*: Folkedragter i Nationalmuseet. 1971. (Ordforklaring: s. 81—86).
- Andersen, Theodor* med flere: Forureningsproblemer. 1970. (Ordliste s. 150—155).
- Björn, Hilding, Jens Jørgen Pindborg og Finn Prætorius Clausen*: Nordisk odontologisk ordbog. 1970.
- Bjørnsen, Mette Koefoed og Jørgen Bøgh*: Samfundskundskab — alfabetisk opslagsbog. 2. udgave. 1970.
- Borum, O. A. og W. E. v. Eyben*: Juridisk ordbog. 3. reviderede udgave. 1970.
- Danmark og De europæiske Fællesskaber. Bind 1. 1968. (Oversigt over de vigtigste udtryk og begreber, der anvendes i fællesmarkedets markedsordninger for landbrugsvarer: s. 494—497).
- Den lille Scientology ordbog. Autoriseret oversættelse efter: Scientology Abridged Dictionary, 1970, ved Inger Budtz-Jørgensen. Fjerde reviderede udgave. 1970.
- Det nye Testamente. Studieudgave. Indledninger og overskrifter ved Svend Aage Nielsen. Ordforklaringer ved E. Thestrup Pedersen. 1970. (Ordforklaringer: s. 596—654).
- EDB-ordbog — opslagsordbog for EDB-udtryk. [Udgivet af] Landbrugets EDB-Centraler. 1971.

- Engelsk-dansk ordbog for auto-reservedelspersonale. Udsendt af Reservedelsafdelingen, General Motors International A/S. [1970].
- Eriksen, Bjørn, Hans Jørgen Helms og Mogens D. Rømer:* EDB-ordbog. 1971.
- Filatelistisk Ordbog. Dansk, engelsk, fransk, tysk. 1971.
- Forchhammer, Verner:* Vinordbog. 6. udgave. 1970.
- Fussing, C. C. og K. D. Poulsen:* Ordliste over tekniske udtryk [inden for stereofoni]. [I Danmarks Skoleradio/tv. Lærerhæfte. November—december 1970, s. 30—32].
- Gatland, Kenneth W. og Philip Bono:* Fremtidens rumfart. Dansk udgave ved Thomas Heilman. 1971. (Ordforklaringer: s. 201—204).
- Gotfredsen, Lise:* Kunst og kritik. 1970. (Leksikalske stikord: s. 147—151).
- Green, Donald R.:* Pædagogisk psykologi. Oversat af Tove og Bent Nielsen. 1970. (Ordliste: s. 179—180).
- Gürtler, Hans:* Blod- og serumtyper hos mennesker. 1970. (Leksikalske stikord: s. 199—204).
- Hanneborg, Bente og Knut:* Filosofisk ordbog. 1971.
- Hansen, Mogens, Poul Thomsen og Ole Varming:* Psykologisk-pædagogisk ordbog. 1971.
- Harsløf, Rolf B. og Ole Heise:* Ledelsesbegreber. 1971.
- Hartnack, Justus:* Mennesket og sproget. 1971. (Leksikalske stikord: s. 151—154).
- Hasselbach, Preben, Per Stig Møller og Jens Winther:* Antikleksikon. 1970.
- Hill, Winfred F.:* Indlæring — undervisning. På dansk ved Preben Kihl. 1970. (Emneindex og partielt glosarium: s. 212—217).
- Holst, Niels:* Om skolebyggeri og skoleindretning. 1969. (Ordliste: s. 107—110).
- Hvad siger loven. Politikens lovleksikon. 7. udgave 1971.
- Hvem Hvad Hvor 1972. [Trykt] 1971. (Mini-ordbog om folkeskolen: s. 236—239).
- Jakobsen, Gunnar:* Skolebiblioteket — et mediacentrum. 1970. (Alfabetisk terminologi — og ordliste: s. 115—149).
- Jørgensen, Stig:* Ret og samfund. 1970. (Leksikalske stikord:

- s. 120—131).
- Kildeskat. [Udgivet af] Skattedepartementet. 1969. (Ordliste: s. 2).
- Klindt-Jensen, Ole*: Rejse i vikingetiden. 1971. (Leksikalske stikord: s. 144—145).
- Koch, Wilfried*: Bygningskunst og stilarter. Oversat og bearbejdet af Henning Nielsen. [1969]. (Billedleksikon: s. 70—189).
- Kragh, Leif*: Hvad betyder det. En lille "ordbog" til forståelse af de mange udtryk, som skolenævnene og skolekommissionerne vil møde i det daglige arbejde. [I Skole og Samfund, 1970, nr. 7, s. 5—13].
- Kragh, Leif*: Mini-lex. [Pædagogisk ordliste; i Folkeskolen, særnummer maj 1970, s. 47—50].
- Kragh, Leif*: Mini-lex. [Pædagogisk ordliste; i Folkeskolen, særnummer okt. 1971, s. 52—54].
- Ladefoged, Kjeld*: Jægerens første bog. 1969. (Jagtudtryk: s. 127—129).
- Larsen, Finn Stein*: Prosaens mønstre. 1971. (Leksikalske stikord: s. 197—204).
- Lille ordbog over macrobiotiske fødemidler. [Udgivet af] Ohsawa Foundation Danmark. 1969.
- Liste over driftsøkonomiske begreber fra Bjarke Fog og Arne Rasmussen[:] Driftsøkonomi I—II. 1971.
- Lund, Ebba*: Vandforurening. 1971. (Leksikalske stikord: s. 125—136).
- Lund, Ella*: Jeg syr selv. 1971. (Mini-ordbog for begyndere: s. 333—334).
- Motorleksikon. [Udgivet af BP Olie-Kompagniet A/S]. 1971.
- Munch-Petersen, Erland*: Bibliografisk terminologi. 1970.
- Munk, Anders*: Humanismens biologi. 1971. (Leksikalske stikord: s. 129—133).
- Nielsen, John B.*: Psykiatrisk Ordbog. 3. reviderede udgave. 1970.
- Nogle specialpædagogiske begreber. [I Skolenyt, nr. 6, febr. 1970, s. 116—117].
- Nordentoft, Annelise Munck*: Hovedtræk af dansk grammatik. Ordklasser. 1970. (Danske betegnelser: s. 73—74; Latinske

- betegnelser: s. 75—76; Register [med korte forklaringer af visse fagudtryk]: s. 79—85).
- Nordentoft, Annelise Muncik*: Hovedtræk af dansk grammatik. Syntaks. 1970. (Danske betegnelser: s. 102—103; Latinske betegnelser: s. 104—105; Register [med korte forklaringer af visse fagudtryk]: s. 110—116).
- Nordland, Eva*: Miljø og opdragelse. Oversat fra norsk efter "Psykologi og mentalhygiene" af Lone Bjelke. 1971. (Ordliste: s. 363—370).
- Pedersen, A. F. Nørager*: Gudstjenestens teologi. 1969. (Leksikalske stikord: s. 217—227).
- Pedersen, B. Østergaard*: Litteratur leksikon. 1968. (Fortegnelse over litterære udtryk: s. 261—282).
- Pedersen, Christian Fogd*: Alverdens flag i farver. 1970. (Ordforklaring: s. 246—247).
- Piaget, Jean og Bärbel Inhelder*: Barnets psykologi. Oversat af Vibeke og Victor Bloch. 1971. (Ordliste ved Hans Vejleskov og Jørgen Pauli Jensen: s. 119—130).
- Politikens Ornamentatlas. 1971. (Lille ordbog: s. 396—403).
- Poulsen, Jacob E.*: Sukkersyge. 1971 (Leksikalske stikord: s. 113—116).
- Pædagogiske ord. Udarbejdet af Tage Andersen med fl. 1971.
- Pædagogisk sexologi II. 1971. (Ordliste: s. 693—701).
- Rasmussen, Bjørn*: Filmens Hvem-Hvad-Hvor, bind 2. 1968. (Mini-ordbog over visse filmudtryk: s. 550).
- Rasmussen, H. Lunde, Å. U. Michelsen og U. Thorsteinsson*: Transport Håndtering Lagring. 1971. (Terminologi og begrebsapparat: s. 17—40).
- Saxtorph, Niels M.*: Krigsfolk gennem tiden. 1971. (Ordforklaringer: s. 232—235).
- Schantz, Philip von*: De grafiske metoder. Oversat fra svensk af Austin Grandjean. 1969. (Grafisk ordliste: s. 115—122).
- Schiødt, Hans Jørgen*: Dansk Sagprosa. 1969. (Opslagsord: s. 59—66).
- Schiødt, Hans Jørgen*: Sproget i funktion. 1970. (Leksikalske stikord: s. 205—208).
- Schiøttz, Eyvin*: Gyldendals store bådebog. 1970. (Ordbog: s. 25—31).

- Skastrup, Peter*: Det danske sprogs historie. Registre. 1970. (Faglige termini: s. 343—351).
- Skibsfartens Hvem Hvad Hvor. 2. udgave. 1971. (Femsproget maritim ordliste: s. 284—319).
- Skibsted, Sigurd*: Teknisk Engelsk-Dansk Ordbog. 1971.
- Specialundervisningens organisationsformer inden for folkeskolen. 1970. (Ordforklaringer: s. 51—57).
- Stenkov, Ove*: Hesten. Hippologisk opslagsbog. 1970.
- Teknisk Leksikon. II. Trafikmidler. Bygningsingeniørvæsen. Bygningshåndværk. 1970 (Alfabetisk stikordsregister: s. I—XXVII).
- Warrern, Allan*: Dansk-engelsk teknisk ordbog. 4. udgave. 1970.
- Vidæus, Olov*: Femsproget ordbog til forretningsbrug. 1970. [Dansk-engelsk-tysk-fransk-spansk ordbog; oversat fra svensk].

FINLAND

- Autotekniikan sanasto — Bilteknisk terminologi — Kraftfahrtechnische Fachwörter — Automotive Technical Terms. [Utg. av Suomen Autoteknillinen Liitto (Finlands biltekniska förbund).] Helsingfors 1969. 262 s.
- Homén, C.-O.*: Finsk-svensk-finsk arbetmarknadsterminologi. 2 omarb. uppl. Forssa 1966. 156 s.
- Svensk-finsk bankordbok. [Utg. av Sparbanksförbundet i Finland.] Helsingfors 1969. 52 s.
- Tiesanasto — Vägomenklatur — Strassenfachwörter — Technical Road Terms, [Utg. av Suomen Tieyhdistys (Finlands vägförening) som nr 4 i en skriftserie.] Helsingfors 1966. 288 s.
- Tietojenkäsittelysanasto. Engelsk-finsk ADB-ordlista. [Utg. av Tietokoneyhdistys (Datamaskinföreningen) som nr 1 i en skriftserie.] Helsingfors 1967.
- Utbildningsklassificering — Koulutusluokittelu. [Utg. av Statistikcentralen som nr 1 i en serie handböcker.] Helsingfors 1971. 57 s.+59 s.

NORGE

Austlid, Einar: Norsk-engelsk ordliste for fiskarar. Oslo 1971.

Bakke, Finn: Engelsk-norsk realfagsordliste. Trondheim 1970.

Berulfsen, Bjarne: Fremmedordbok. 12. utg. Oslo 1971.

Broby-Johansen, R.: Kunstordbok. Oslo 1970.

Engelsk-norsk ordbok. Pedagogikk — psykologi. Uendret opptrykk av 1968-utg. Oslo 1970.

Gabrielsen, Egill Daae: Norsk-tysk handelsordbok. Oslo 1971.

Grimstvedt, Kristian: Bibel-ordbok. Inneholdende omkring 70 000 alfabetisk ordnede henvisninger til den Hellige skrift (de kanoniske bøker). 20. oppl. Oslo 1969.

Henne, Henry: Engelsk-norsk postal ordbok. Utg. av Postdirektoratet. 2. utg. Oslo 1970.

Illustrert norsk bibel-leksikon. Oslo 1969.

Jegerens oppslagsbok. Oslo 1970.

Konservindustriens oppslagsbok. 3. omarb. utg. Stavanger 1969.

Ordbøker og ordlister utgitt av Rådet for Teknisk Terminologi (RTT):

RTT 28 Ordbok for elektro-kraftteknikk. Norsk-engelsk-fransk-tysk. Del 2. Transformatorer. Oslo 1971.

RTT 30 Ordbok for radioteknikk. Omfatter også båndopptakere. Norsk-engelsk-tysk. Oslo 1971.

Rokkan, Stein: Fremmedordbok. 2. oppl. Oslo 1970.

Roll-Hansen, Finn og *Lüsa Lassen*: Soppsykdommer på skogtrær. Etymologisk ordliste. Vollebekk 1970.

SVERIGE

Den svenska förteckningen har utarbetats gemensamt av Tekniska Nomenklaturcentralen (TNC) och Institutet för svensk språkvård.

Eidem, R., Mabon, H. och Ugglå, H.: Bonniers ekonomiska lexikon. Stockholm 1971. 296 s.

Erikson, E. och Åslund, R.: Företagekonomisk ordbok. Stockholm 1969. 132 s.

Fischerström, I. W.: Grafisk ordlista. Uo 1971. 144 s.

Hed, S. R. och Narström, J.: Nätplanering (PERT): Terminologi. Stockholm 1968. 98 s.

Litteraturvetenskapens fackuttryck, utg. av Louise Vinge
(Skrifter utg. av Svenskläraryöreningen). Stockholm 1971.
150 s.

Ordlista för tolkar, utg. av Statens invandrarverk:

- (1) Svenska-finska. Rättstermer. 36 s. Lund 1970.
- (2) Svenska-finska. Social- och sjukvård. 36 s. Lund 1970.
- (3) Svenska-finska. Arbetsmarknaden. 28 s. Lund 1970.
- (4) Svenska-grekiska. Rättsväsen. 37 s. Lund 1970.
- (5) Svenska-grekiska. Social- och sjukvård. 36 s. Lund 1970.
- (6) Svenska-grekiska. Arbetsmarknaden. 28 s. Lund 1970.
- (7) Svenska-serbokroatiska. Rättsväsen. 32 s. Lund 1970.
- (8) Svenska-serbokroatiska. Social- och sjukvård. 32 s. Lund 1970.
- (9) Svenska-serbokroatiska. Arbetsmarknaden. 29 s. Lund 1970.
- (10) Svenska-turkiska. Rättsväsen. 31 s. Lund 1970.
- (11) Svenska-turkiska. Social- och sjukvård. 32 s. Lund 1970.
- (12) Svenska-turkiska. Arbetsmarknaden. 28 s. Lund 1971.

Pretorius, S.: Svensk-engelsk affärsordlista. Stockholm 1969.
128 s.

Rosén, Bo: Miljövårdens ABC. Uo 1971. 168 s.

Rosendahl, G.: Termlexikon: företagsekonomi. Stockholm 1970. 91 s.

Rådahl, G., Rådahl, S. och Helzel, F.: Handelslexikon med ordförklaringar och översättningar engelska, tyska, franska och spanska. Uo 1971. 385 s.

Stövling, B.: Politiska ord. Stockholm 1971. 136 s.

Svenskt Litteraturlexikon. Andra utvidgade uppl., Lund 1970.
XI+643 s.

Tjörnstrand, Y. (sv. red.): Politiskt lexikon. Halmstad 1971.
210 s.

Tekniska Nomenklaturcentralens publikationer:

TNC 46 Betongteknisk ordlista. Stockholm 1971. 363 s.

TNC 47 Bryggeriteknisk ordlista. Stockholm 1971. 200 s.

TNC 48 Petroleumteknisk ordlista. Stockholm 1971. 75 s.

TNC 49 Produktionsteknisk ordlista. Stockholm 1971. 96 s.